OSMANLIDA

ABİDEVÎ ŞAHSİYETLER

CAN ALPGÜVENÇ

OSMANLIDA ABİDEVÎ ŞAHSİYETLER

Can ALPGÜVENÇ

OSMANLIDA ABİDEVÎ ŞAHSİYETLER

Can ALPGÜVENÇ

OSMANLIDA ABİDEVÎ ŞAHSİYETLER

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Necmi TOPAL

ISBN
978-9944-125-71-0

Yayın Numarası
324

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Eylül 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bir millet tarihini öğrendikçe kendini tanır; çünkü onun dini, dili, âdet ve gelenekleri, kültür ve medeniyeti, bütün mefahiri mazisinde saklıdır. Tarihinden kopan millet, yok olmaya mahkûmdur.

Üç kıtada at oynatmış, tarihte nice medeniyetler kurmuş bir milletin evlâtları, mazisindeki şaşalı hüviyetine yeniden kavuşmak istiyorsa tarihine eğilmek, onu kuyumcu titizliğiyle incelemek ve geleceğini buna göre yeniden şekillendirmek mecburiyetindedir.

"Tarihten bana ne. O bize yeni şeyler öğretmiyor, gelmiş-geçmiş hadiselere veya medeniyetlere dair bilgi veriyor." demek iptidai ve yanlış bir düşüncedir; zira bugün, dünün uzantısıdır. Bugün diye önemsediklerimiz, yarın dün olacaktır.

Bizler idrak etsek de etmesek de, ruhumuz geçmişte yaşadığımız acı ya da tatlı pek çok hatıranın izlerini taşımaktadır. Tarihte yaşanmış olayları ülke ve dünya konjonktürü, sosyal ve ekonomik şartlar, hadisenin yaşandığı çağın kültür ve medeniyet seviyesi ile birlikte doğru biçimde analiz eder ve değerlendirirsek, isabetli sonuçlara varır; yarınlarımız için doğru neticeler çıkarabiliriz.

Hür düşünceyi kendisine rehber edinen milletler, mazilerindeki büyük tarihî olayları ve kahramanları, millî şuurlarını kuvvetlendirecek biçimde destanlaştırırlar.

Yüzyıllar öncesine dayanan şanlı geçmişimizin, sadece 'Osmanlıdan Günümüze' uzanan bölümüne baktığımızda dahi, dünyanın hiçbir medeniyetinde yaşanmamış pek çok olay ve kahramanla karşılaşırız. Öyle ki, olay ya da şahsiyetlerden çoğu, içinde genç nesillerimize millî ruh aşılamaya yetecek pek çok özellik bulundurmaktadır. Mazimizin derinliklerinde, ülkemizin sık sık yaşadığı birçok sıkıntıyı rahatça aşabileceği pek çok örnek bulabiliriz.

Bu çalışmamızda; geçmişte bizi büyük yapan önemli tarihî hadiselere değinecek, mazimizdeki büyük kahramanların hayatlarından kesitler sunmaya çalışacağız. Kendi kültür birikimlerimiz üzerinde durup, gençlerimizin taze zihinlerini öz motiflerimizle örmeye gayret edeceğiz. Tarihimizin benzersiz örneklerinden ibret almalarını kolaylaştırarak, geleceklerini doğru biçimlendirmelerine yardımcı olacağız.

Çalışmamızda,-eserin hacmi nispetinde- on dört kahramanın hayatından ve o büyük insanların mazimizi olduğu gibi günümüzü de aydınlatan fiil ve davranışlarından kesitler sunmaya çalıştık. Gençliğimize tarih şuuru kazandırmayı amaçladık. Eğer bir millet tarihini bilmiyor, geçmişini öğrenme ihtiyacı duymuyorsa, vahim bir hedefe doğru yol almaktadır.

Gayemiz, ecdada dost ve onlara lâyık nesiller yetişmesine katkıda bulunmaktır. Saygılarımızla…

Can Alpgüvenç
Şubat 2008 / Bağlarbaşı

“Ya ben Bizans’ı alırım; ya da Bizans beni”
diyecek kadar kararlı; “Benim elimin yetişeceği yere, sizin hayaliniz dahi yetişemez.” diyecek kadar ufku geniş bir serdar.
“Kustantıniyye mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden emir ne güzel emir; o ordu ne güzel ordudur.” hadisinin müjdesine
mazhar olarak, İstanbul’u İslâm Âlemi’ne kazandıran veli hükümdar.
Dünya hâkimiyetini kendisine gaye edinmiş kudretli asker, şair, edip, geniş görüşlü bir kültür adamı:

FATİH SULTAN MEHMED HAN ve “ŞEHİRLER KRALİÇESİ”NİN FETHİ

“İstanbul öyle bir şehirdir ki, her tarafı ayrı bir güzellik numunesidir. Onu diğer şehirlerden ayıran pek çok özgün taraf vardır; kıtalar arasındaki geçiş noktasındadır, üç büyük deniz ulaşım ağının düğüm noktasını oluşturur, dünyada hakkında en çok şiir yazılmış, en çok şarkı bestelenmiş, pek çok devlet tarafından sahip olunmak için uğraşılmış bir şehirdir.

Bunlar ve bunlara benzer hususiyetlerinden dolayı İstanbul, ‘sıradan şehir’, herhangi bir büyük şehir yahut Toynbee’nin deyimiyle ‘Geleceğin Dünya Şehri’ tanımıyla ifade edilemez. Helen kültürü ve dönemi, Roma ve Bizans İmparatorluğu ve en sonunda da Osmanlı Devleti bu şehre ‘Gözbebeği’ olarak bakmış, ‘Baş Şehir’ unvanı vermiştir.”[1]

***

Ünlü Fransız generali, daha sonra imparatoru Napolyon Bonapart demiştir ki:

‘Dünya tek bir devletin idaresi altında olsa, onun merkezinin İstanbul olması gerekir. Şunu unutmamak gerekir ki, İstanbul’a hâkim olan cihana hâkim olabilir.’

***

1 Haluk Dursun, İstanbul’da Yaşama Sanatı, İstanbul 1999, s.18

11 Mayıs 330 yılında kurulan İstanbul, tarih boyunca birçok kavim tarafından kuşatılarak işgal edilip el değiştirdi. Müslümanlar İstanbul'u ilk olarak üçüncü İslâm halifesi Hz. Osman zamanında kuşattı. O sırada Şam Valisi olan Hz. Muaviye 632 yılında ilk muhasarayı yaptı. Şehir daha sonra Süfyan ibni Avf tarafından da kuşatıldı fakat sonuç alınamadı. Arap Müslümanlar, farklı zamanlarda İstanbul'a altı ayrı sefer düzenlediler.

Osmanlı döneminde ise İstanbul; ikincisi Niğbolu Savaşı sonrası (1396) olmak üzere, iki defa Yıldırım Bayezid tarafından kuşatıldı fakat fetih müyesser olmadı. Sonraki yıllarda da önce Musa Çelebi, ardından Sultan II. Murat (1422) talihlerini denediler ama sonuç alamadılar.

Büyük Müjde

Çağın büyük mutasavvıfı Hacı Bayram Veli Hazretleri, Edirne'yi ziyaret etmişti. Huzura kabul edildiğinde Sultan II. Murat, Hacı Bayram Hazretleri'nden şu ricada bulundu:

"Şeyhim, Bizans'ı fetheylemek istiyorum. Atalarım Sultan Bayezid ile Musa Çelebi de çok istemişler, lâkin muvaffak olamamışlardı. Ben de muhasara ettim, ama fetih müyesser olmadı. Bizans bize lâzım, gönül et fetih bize nasip olsun."

Hacı Bayram Veli şöyle cevap verdi:

"Beğüm, bu şehri sen alamayacaksın. O günü ben de göremeyeceğim. Fetih, beşikteki şu şehzade ile bizim Köse'ye nasip olacak."

Şeyh, bu sözüyle, Şehzade Mehmet Çelebi ile Akşemseddin'e işaret etmişti.

Sonraki yıllarda Sultan Murat, şehzadesine, "Mehmet, İstanbul'u Akşeyh'le beraber sen alacaksın." diyerek, ilk telkinleri vermeye başlamıştı bile.[2]

---

2 Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, İstanbul 1995, c.2, s.152.

“İstanbul’u Sen Alacaksın”

Osmanlı Devleti’nin yedinci hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, Sultan Murad’ın dördüncü oğlu olup, annesi Hüma Hatun’dur. 30 Mart 1432’de Edirne’de doğdu. On bir yaşında Manisa’ya vali olarak gönderildi.

Şehzade Mehmed, o yıllarda bir gece, Akşeyh’in önünde ders okumaktaydı. İçeriye giren haberci, bir haçlı ordusunun İslâm beldeleri olan Akkâ, Sayda ve Beyrut kalelerini işgal ettiğini, binlerce Müslüman kadını kendi ülkelerine götürdüğünü duyurdu. Akşeyh’in öğrencisi, Memlûklara ait olmasına rağmen, adı geçen şehirlerin düşmesine çok üzüldü, gecenin sessizliğinde uzun uzun ağladı. Akşemseddin, talebesini nasıl teselli edeceğini biliyordu.

“Elem çekme beyim, günün birinde sen de İstanbul’u alacaksın ama o zafer gününde bütün gazilere adaletle muamele et.” dedi.

Sonra başından sarığını çıkarıp, küçük şehzadenin başına koyarak, İstanbul’un fethini müjdeledi, fetihle ilgili hadisleri okudu. “Herşeyin bir vakt-i merhunu vardır.” diyerek, onu teselli etti.

Enerjik bir siyaset izleyerek, İstanbul’u fethetme düşüncesi, Fatih’in daha o zamanlar zihnine yerleşiyordu.[3]

***

Saltanattan çekilmeyi düşünen Sultan Murat, bir yıl sonra (1444) oğlunu Manisa’dan getirtip, tahtı ona devrederek Bursa’ya çekildi. Devletin, henüz on iki yaşındaki tecrübesiz bir şehzadeye devredilmesinin, içeride ve dışarıda büyük buhranlara yol açması üzerine, Sultan Murat yeniden tahta çıktı. İki yıl iktidarda kalan genç padişah, yeniden Manisa’ya gönderildi.

Babasının vefatı üzerine, Sultan Mehmed’in tahta ikinci çıkışı 18 Şubat 1451’dedir ki, Sultan o tarihte 19 yaşındadır. Bu sırada ülkenin siyasi durumu düzelmiş, yeni Haçlı girişimlerine

---

3 Ünver, a.g.e., c.2, s.151.

karşı Avrupa'nın cesareti kırılmış, İstanbul'un fethine giden yol açılmıştı.

Şehirler Kraliçesi

"Osmanlı Devleti daha ziyade Asya'da yerleşmiş olmakla beraber, Avrupa'daki sınırları da Tuna'ya dayanmıştı. Bu durumdaki bir devlet için, iki kıtadaki araziyi birbirine bağlamak, yani Boğazların işgali, hayatî bir zaruretti. Anadolu'daki bir savaş esnasında, Rumeli ordusunun Anadolu'ya geçirilmesi veya Anadolu ordusunun Rumeli'ye geçirilmesi, müstakbel savaşlardaki başarının esasıydı.

İstanbul'daki Bizans İmparatorluğu, Osmanlı için her zaman engel teşkil ediyordu. Bu hükümet, güya Türklerle dost geçinirken, Avrupa'yı mütemadiyen Türkler aleyhine teşvik ediyordu. Müşkül zamanda Türkler, önlerinde daima Bizans'ın mukavemetini görüyor veya karşılarında Bizans'ın müttefiki Venedik donanmasını buluyorlardı.

Askerî zaruretlerin dışında, iktisadî zaruretler de, İstanbul'un zaptını gerektiriyordu. Bizans o zaman dünya ticaretinin en önemli merkezlerinden biriydi.

Hem Şehirler Kraliçesi'ni elde etmek suretiyle, memleketin iktisadî hayatını genişletmek hem de ülkenin emniyetini tesis etmek: İşte Fatih Sultan Mehmed'i İstanbul'un zaptına sevk eden iki mühim âmil."[4]

"Onu Fetheden Emir, Ne Güzel Emir"

İstanbul'un bir gün Müslümanlar tarafından fethedileceği Efendimiz'in mucizesi olarak şu hadis-i şerifle de bildirilmişti.

"Kustantıniyye mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden emir ne güzel emir; o ordu ne güzel ordudur."[5] Yüce Kur'an'daki,

---

4 Feridun Dirimtekin, İstanbul'un Fethi, İstanbul 1976, s.53

5 Fetih Hâdisi ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Prof. Dr. İsmail L. Çakan, Hâdislerle Gerçekler, İstanbul 1993, s.251; İmamzâde Mehmet Es'ad Efendi, Fetih Hâdisi, Hzr. Dr. Necdet Yılmaz, İstanbul 2002, s.89.

“Beldetün Tayyibetün” lâfzı da ebcet hesabıyla 857 hicri senesini, yani İstanbul’un fetih tarihini gösterir. Bu övgülere mazhar olmak, İslâm ve Kur’an hâdimi bir hükümdarın veya askerin en büyük gayesi olmaz mı?

Uyumayan Molla

Fatih, İstanbul’u almaya karar verdikten sonra, bunun için lâzım olan şeyleri hazırlatmaya başladı. Toplar döktürüyor, donanma yaptırıyor, Boğazkesen Hisarı’nın bitirilmesi için çalışıyordu. Geceleri, İstanbul’u nasıl fethedeceğine dair plânlar düşündüğünden gözüne uyku girmiyordu.

Edirne’deki sarayının karşısında bir medrese vardı. Gece yarısı, şehrin bütün ışıkları söndüğü hâlde, orada ışık yanardı.

Fatih, bir gün veziri Çandarlı Halil Paşa’ya:

“Şu medresede geceleri uyumayan bir adam var, o kimdir araştır, niye uyumuyor?” diye sordu.

Halil Paşa, kısa süre sonra şu bilgiyi getirdi.

“Sultanım, orada bir molla vardır; geceleri de ders çalışır.”

Fatih, hayret ederek dedi ki:

“Allah Allah. Gündüz çalışsın, gece uyusun. Yoksa benim gibi her lâhza İstanbul’un fethini mi düşünür ki, uyumuyor?”[6]

Dört Ayda Bitirilen Hisar

İstanbul’u fethetmek için önce boğazları kapatmak, Bizans’ın, Karadeniz’in iaşe merkezleriyle irtibatını kesmek lâzımdı. Donanmaların Anadolu ile Rumeli arasındaki geçişleri güvence altına alınmalıydı. Bu da, Anadoluhisarı’nın karşısına yeni bir hisar yapmak, buraya gemilerin geçmesini önleyecek kabiliyette toplar koymakla mümkün olabilirdi. Padişah, Çandarlı Halil Paşa’ya yeni bir hisar yapılmasını emretti. Hisarın plânı, Peygamberimizin mübarek ismi olan

---

6 Ünver, a.g.e., c.2, s.154.

"Muhammed" kelimesinin şekli gibi çizildi. "Mim" harflerinin meydana getirdiği daireler üzerinde birer burç (kule) inşa edildi. Yapımına 26 Mart 1452'de başlanan ve süratle tamamlanması için 800 usta ile 4000 amelenin çalıştığı Rumelihisarı, aynı yılın Ağustos ayında, yani yaklaşık dört ay içinde bitirildi.

Ustalığı Takdir Eden Sultan

Sultan Fatih, İstanbul surlarını tahrip edecek kudrette top dökme görevini mühendis Saruca Bey'le Mimar Muslihiddin'e vermişti. Bu esnada, memleketi olan Macaristan'dan gelerek, çalışmak için Bizans İmparatoru'na müracaat eden Orban isimli bir top dökücüsü, kralın takdirsizliği, yani kendisine çok az ücret teklif etmesi üzerine, üzülerek şehri terk etmiş ve Fatih'e müracaat etmişti. Sultan, kendisine hil'at giydirdi ve o kadar yüksek bir maaş bağladı ki; Tarihçi Dukas'ın tabiriyle, imparator kendisine bunun dörtte birisini bile vermiş olsaydı, işini terk etmezdi.

Fatih ona, İstanbul surlarını yıkacak kudrette bir topu döküp dökemeyeceğini sorduğunda,-İstanbul surlarının kalınlığını bildiği için- bu kudrette bir topu dökebileceğini söylemişti. Yalnız top menzili hesaplama ve nişan alma hususunda hiçbir malumatı olmadığını ilave etmişti. O zaman Fatih, bunları bilen mühendisleri olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Orban, Saruca ve Muslihiddin Beylerin maiyetine verilerek, ağır topların dökümüne başlandı.

Muasır tarihçilerin verdikleri malumata göre, Orban sadece bir top döküm ustası idi. İstanbul surlarını tahrip eden topların yapılmasının bütün şerefini ona atfetmek kesinlikle doğru değildir. Bu şerefte en büyük pay, onun bilgisinden istifade etmeyi düşünen, bu topu ona döktürdükten sonra, mermilerin atış kesafeti hâsıl edecek biçimde kullanılmasını emreden Fatih'e aittir. Topun menzil hesaplarını yapan, yöneliş kurallarını tespit

eden ve döküm işlerini idare eden iki Türk mühendis ve mimarı burada büyük hisse sahibidirler.[7]

İstanbul surlarının tahribi için dökülen topların en ağırı, üç aylık bir çalışma sonunda hazırlanabildi. Yaklaşık 84.5 cm çapında olan bu top, 600 kilo ağırlığında granit gülle atıyor ve ancak 50 çift öküzle çekilebiliyordu.

Önce Tedbir

Fatih, 1452-53 kışını muhasara hazırlıkları ile geçirdi. İstanbul'un halkının sosyal ve psikolojik durumu, ekonomik vaziyeti, şehirde cereyan eden olaylar, gelen yardımlar ve surların mukavemetiyle ilgili bilgilere sahip olmak için İstanbul'dan çıkan her tüccar aralıksız sorguya çekiliyor; çeşitli vesilelerle İstanbul'a casuslar gönderiliyordu.

Sultan, İstanbul surlarının ayrıca bir de haritasını yaptırmış; hendekleri, burçları ve kapıları en ince ayrıntısına kadar işaret ettirmişti. Kuşatmanın başarıya ulaşması için, önceki başarısızlık sebepleri üzerinde ciddiyetle duruyor, hatadan kaçınmak için lâzım gelen bütün tedbirlerin alınmasına çalışıyordu.

Avrupa'dan gelebilecek bir tehlikeye karşı da, Tuna boyundaki kaleler tahkim edilerek, orada bir ordu bırakılmıştı.

Topkapı Surları Karşısında

Ağır topçu 1 Şubat 1453 günü Edirne'den hareket etti. Toplardan bazıları 40, bazıları 50 çift öküzle hareket ediyor, ayrıca yardım için her topun yanında 200 kişi yürüyordu. Geçilecek yolların tamiri için ise, önden 200 usta-işçi ile 50 arabacı gönderilmişti. Toplar, 64 günlük uzun bir yürüyüşten sonra İstanbul önlerine geldi.

Osmanlı ordusunun büyük kısmı, topçulardan iki ay sonra yola çıkarak, onuncu günün sonunda, 5 Nisan 1453'te İstanbul

---

7 Dirimtekin, a.g.e., s.62-63.

önlerine ulaştı. Ertesi gün surlardan iki buçuk mil uzakta ordugâh kurarak, dev duvarların 750 metre kadar yakınına yerleşti. Büyük top, Topkapı surlarının hemen karşısına mevzilendi.

***

Fatih'in seksen bin kişilik ordusu, İstanbul önlerinde şu şekilde konuşlanmıştı. Merkez, yani Topkapı bölgesi (Topkapı-Edirnekapı arası) Karamanî Mehmet Paşa komutasındaydı. Sultan Fatih, Sadrazam Halil Paşa ve bütün kapıkulu birlikleri bu bölgedeydi. Sağ kanada (Topkapı'dan Yedikule'ye kadar olan bölge) Anadolu ordusu yerleşmişti, başlarında Beylerbeyi İshak Paşa vardı. Sol kanatta ise (Edirnekapı'dan Haliç'e kadar olan bölge) Rumeli ordusu yer alıyordu. Başlarında Beylerbeyi Karaca Bey vardı. Beyoğlu Bölgesi Zağanos Mehmet Paşa'ya verilmişti.

Baltaoğlu Süleyman Bey komutasındaki 400 tekneden meydana gelen donanma ise, Marmara deniz surlarının önünde yer alıyordu.

Padişahın altın sırmalarla süslü kırmızı çadırı, Topkapı karşısında, Topkapı'dan Tekfur Sarayı'na kadar olan bütün sahayı görecek bir tepe üzerinde kurulmuştu. Bu otağ, Sultan Murat'ın kuşatma sırasında karargâhını kurduğu Maltepe'deydi ve Topkapı surlarına 1200 metre mesafedeydi.

Haliç'e Çekilen Zincir

Surların yüksekliği 11-14, kalınlıkları ise en az 5 metreydi. Surların üzerinde bulunan 96 burcun, ortalama yükseklikleri ise 18 m. civarındaydı.

Duvarların etrafı ortalama 18.5. m. genişliğinde bir hendekle çevriliydi, hendeklerin ortalama derinliği 7 metreyi buluyordu. Farklı yüksekliklerdeki üç sıra surla çevrili olan şehir, çeşitli milletlere mensup on beş bin muharip tarafından korunuyordu. Haliç ve Marmara surlarına fazla muharip ayrılmamıştı. Çünkü Marmara surları sadece donanma tarafından tehdit edilebilirdi;

Haliç surları Sarayburnu ile Galata Mumhane burnu arasına gerilen zincirle korunuyordu. Bu zincir, Türk donanmasının Haliç'e girmesini engelliyordu.

***

Fatih, muhasara başlamadan önce, Vezir Mahmut Paşa'yı elçi olarak göndererek, imparatordan şehrin teslimini istedi. Ancak teklifin kral tarafından reddi üzerine 12 Nisan'da bombardıman başladı. Bombardıman halkın moralini bozuyor, herkes bu yeni toplar karşısında surların fazla dayanamayacağı fikrinde birleşiyordu. Bu arada imparatorluk askerleri surların tamiri için var gücüyle çalışıyor, yıkılan yerlere içi toprak dolu fıçılar doldurması dâhil, pek çok çare deniyorlardı.

Atını Denize Süren Sultan

20 Nisan'da, Papalığın İstanbul'a yardım için gönderdiği ve her birinde 400 muharip bulunan üç gemiyle, Sicilya'dan gelen içi buğday ve savaş malzemesi yüklü bir başka gemi, lodosun da yardımıyla şehre yaklaştı. Bu gemiler, şiddetli çarpışmaya ve on sekiz teknelik Osmanlı filosunun bütün gayretine rağmen durdurulamadı. Savaşı Zeytinburnu sahilinden seyretmekte olan Sultan, Osmanlı donanmasının kendi bulunduğu sahile doğru çekildiğini görünce sabredemeyerek, atını denize sürdü. Donanma bir taş atımı mesafeye gelmişti, sahilin sığ olması sebebiyle epeyce ilerledi ve kaftanı ıslanıncaya kadar donanmaya yaklaştı, maiyeti de kendisini takip ediyordu. Fatih, bulunduğu yerden işaretle donanmayı tekrar taarruza yöneltti. Sahildeki efrat da yüksek sesle bağırarak leventleri teşvik ediyor, onlardan zafer bekliyordu fakat düşman gemileri şiddetli lodosun yardımıyla Marmara sahilindeki limanlardan birine sığınmaya muvaffak oldular. Bu başarısızlık üzerine Baltaoğlu Süleyman azledilerek, donanmanın başına Hamza Bey getirildi.

Karada Yüzen Gemiler

Fatih, Haliç surlarının baskı altına alınarak, düşmanın bu cepheye de asker sevk etmesini, böylece güçlerinin dağılmasını istiyordu. Osmanlı donanmasının zinciri zorlamak için yaptığı teşebbüslerin başarısız kalması ve dört düşman gemisinin Haliç'e sığınması, Sultanı farklı arayışlara yöneltti. Donanmanın bir kısmını Haliç'e karadan indirecekti.

22 Nisan'a gelindiğinde bütün hazırlıklar tamamlanmıştı.

Osmanlı donanmasını Haliç'e ulaştıracak yol, Tophane'den başlayıp hafifçe yükselerek, Tünel'deki şimdiki Rus Konsolosluğu'nun bulunduğu yere kadar geliyor, oradan tepeyi aşarak, şimdiki Pera Palas'ın yanından Kasımpaşa'ya iniyordu. Bu güzergâh, insan emeği kullanılarak iyice düzeltildi; ardından üzerine kalın ağaçlar döşendi, sonra bu kalaslar birbirlerine sıkıca bağlanarak üzerleri donyağı ve zeytinyağı ile bolca yağlandı. Nakledilecek her gemi için bir kızak hazırlandı, çekimi kolaylaştırmak için, gereken yerlere makaralar konuldu. Nakil işi için ayrıca koşum hayvanları da getirilmişti.

Hazırlanan bu güzergâhın uzunluğu 1512 metre idi.

22 Nisan akşamı, ortalık iyice karardıktan sonra, kızaklar denize indirildi. Gemiler kızaklara bindirilip bağlanarak, davul ve nakkare eşliğinde çekilmeye başladı. Burada amaç, düşmanın nakil sırasında çıkacak sesleri duymasını engellemekti. Sonunda bir gecede Haliç'e, şimdi Piyale Paşa Camii'nin bulunduğu yerin önüne kadar uzanan girintiye 72 parça gemi nakledildi. Hazırlıklar o derece gizli tutuldu ki, ne Bizanslılar, ne de yol hazırlığında çalışanlar, son ana kadar asıl amacı öğrenememişlerdi.

Surlardaki Bayrak

Ordu 13 Mayıs'tan sonra lâğım muharebelerine başladı. 18 metre yüksekliğindeki dev duvarlar, bir yandan yeraltından

kazılan lâğımlarla aşılmak isteniyor, öte yandan surlardan daha yüksek inşa edilen ve ahşap tekerleklerle hareket eden muhteşem kulelerle yıkılmaya çalışılıyordu.

Bombardımanın tesiri de giderek şiddetleniyor, özellikle 600 kilo ağırlığındaki top mermileri, surlarda büyük gedikler açıyordu. Bizans askeri, halkın da yardımıyla üstün bir gayret göstererek, duvarları kapatmaya, topçu ateşinin verdiği zararı telafiye çalışsalar da, yorgunluk ve ümitsizlik her geçen dakika artıyor; herkes birbirine, bu mücadelenin daha ne kadar devam edebileceğini soruyordu.

Fatih, surlardaki geniş tahribatı görerek, son hücumdan önce, imparatora yaptığı barış teklifini yeniledi. 23 Mayıs'ta Kasım Bey'i, elçi olarak Bizans'a gönderdi fakat olumlu bir cevap alamadı. Bunun üzerine komutanlarını toplayarak müzakereleri derinleştirdi. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa, yüksek vergi alınması karşılığında kuşatmanın kaldırılması fikrini ileri sürmüştü. Zağanos Paşa, Turhan Bey, Akşemseddin, hükümdarın hocası Molla Güranî ise derhal hücuma geçilmesini istiyorlardı.

Fatih, durum hakkında etraflıca bilgi toplamadan karar vermek istemiyordu. Bunun için Zağanos Paşa'ya muhasara cephesinin her yanını gezmesini, topçunun surlarda yaptığı tahribatı incelemesini, gediklerin vaziyetini görmesini, ordunun manevi durumunu değerlendirmesini, askerdeki zafer arzusunu araştırarak kendisine bilgi vermesini emretti. Zağanos Paşa'nın, yoğun çalışmalar sonunda, inceleme ve araştırmalarının olumlu olduğunu belirtmesi üzerine, 29 Mayıs 1453 günü genel taarruza karar verildi.

Ordugâhın her yanında, "29 Mayıs günü kale fetholunacaktır. Şiddetli hücum olunsun. Burcu yarıp hisara alâmet-i Osmaniye'yi kim evvel dikerse, ona mükâfat için sancakbeyliği ve tımar verilecektir." diye bağıran münadiler gezdirildi.

Mum Donanması

Genel taarruz kararı ile birlikte mum donanması başladı. Bizans surları, güneşin batmasından gece yarısına kadar; gerek İstanbul gerek Beyoğlu'ndaki ordugâhlarda yakılan ateşlerin meydana getirdiği bir ateş çemberi içinde kaldı. Böylelikle, hem aydınlıktan istifade ile topçu ateşine devam ediliyor hem de düşmanın karanlıktan faydalanarak surları onarmasına fırsat verilmiyordu.

Fatih, her gün cepheyi birkaç defa dolaşıyor, gedikleri tetkik ediyor, komutan ve erlerle görüşüyor, yapılacak genel taarruz için, gediklerin genişliğinin kâfi olup olmadığını inceliyor, yarıkları daha da genişletmek için, topçuya yeni emirler veriyordu.

26 Mayıs gecesi orduya, ertesi gün oruç tutması için emir verildi. Bu emir, dinî duyguları coşturacak, maneviyatın yükselmesine hizmet edecekti. O gece Türk ordusuna olağanüstü bir neşe ve zevk hâkim olmuştu.

Fatih'in Son Emri

Fatih ertesi akşam ordu ve donanma komutanlarını, vali ve beylerbeylerini toplayarak emirlerini tebliğ etti:

"Paşalarım, beylerim, ağalarım, silah arkadaşlarım.

Sizi davet etmedeki birinci gayem; yapılan işlerin ve kazanılan muvaffakiyetin, talihin bize yardım etmesinden ziyade, sizlerin meziyet ve şecaatinizin bir sonucu olarak meydana geldiğini söylemektir.

İkinci gayem ise; kazanılacak zaferin, devletin ve bizlerin şan ve şerefini arttıracağını bilmeniz, bu muazzam zaferin İslâmî ihbar ve ananelerle de sabit olduğunu hatırlatmaktır.

Çok yüksek bir gayeye hizmet ettiğinizi düşünerek, geçmişteki büyük kahramanlıklarınıza lâyık bir surette muharebe ediniz.

Maiyetinizin de bu şekilde hareket etmesini sağlayınız.

Askerinize savaşta zaferin azim, namus ve disipline bağlı olduğunu, bu temin edildiğinde başarının da geleceğini anlatınız.

Ben şimdi, herkesten evvel işe başlayıp, sizinle birlikte çalışacağım; herkesin vazifesini ne şekilde yaptığını takip edeceğim."

Ateş Hattındaki Hükümdar

Osmanlı ordusunun genel taarruza karar verdiği duyulunca, Bizans halkı gruplar hâlinde şehirden kaçmaya başladı. Marmara sahilindeki irili ufaklı teknelerden istifade edenler, geceleri adalara ve çevredeki Rumlarla meskûn yerlere kaçıyordu.

Yoğun bombardıman sonunda surlarda, kapanması mümkün olmayan üç büyük gedik açılmıştı. Bunların en büyüğü Bayrampaşa Vadisi'ne açılan surlardaki 400 metre genişliğindeki açıklıktı. Topkapı civarındaki bu gedik, dört ağır top tarafından aralıksız dövülerek, hem onarılmasının imkânsız hâle getirilmesine hem de gediğin daha da genişletilmesine çalışılıyordu.

29 Mayıs 1453 şafağında verilen hücum işaretiyle birlikte, Osmanlı birlikleri saldırıya geçti. Taarruzla beraber, ordunun bütün mızıkaları, boru, davul ve nakkareleri savaş marşları çalmaya başladılar. Hücum kolları "Allah Allah" nidalarıyla surlara doğru akıyordu. Bizanslılar, zor da olsa, ilk iki hücumu püskürtmeye muvaffak oldular fakat çok yorulmuşlardı.

Fatih, düşmandaki bu yorgunluk ve ümitsizliği hissetmiş, son darbeyi vurmaya karar vermişti. Bunun için ihtiyatta bulunan kuvvetlerle yeniçerilere de taarruz emri verdi. Birlikleri hendeklere kadar kendi yönetiyordu. Padişahın hücum kollarını hendeklere kadar bizzat sevk etmesi, özellikle yeniçeriler üzerinde büyük tesir bıraktı. Ateş baskısının en yüksek seviyeye geldiği bir anda on iki bin yeniçeri hücum emri aldı. Osmanlı ordusunun en iyi eğitim görmüş kısmı, zaferi kazanmakla görevlendirilmişti.

Ulubatlı Hasan'ın Şehadeti

Hücum kollarının birindeki Ulubatlı Hasan namındaki dev yapılı ve fevkalade kuvvetli bir yeniçeri, kalkanını sol eli ile başı üzerine siper edip, sağ eliyle palasını kullanarak, surun üzerine çıkmaya muvaffak oldu. Otuz civarında kahraman arkadaşı da kendisini takip ediyorlardı. Fakat Bizans askeri tarafından atılan taş ve oklarla on sekizi şehit olarak surlardan aşağı düştü. Ulubatlı Hasan, yaralanmış olmasına rağmen, diğer arkadaşlarının da sura çıkmasını da sağladı. Sur müdafileri az olduklarından bu taarruzu önleyemediler. Buna rağmen çıkanların bir kısmı daha şehadet şerbetini içti. Sonunda Ulubatlı Hasan da kendisine büyük bir taşın isabet etmesiyle surdan yuvarlandı. Ok ve taş darbeleri altında şahadet mertebesine ve kahramanca ölüme kavuştu. Fakat sur üzerindeki mücadele devam ediyor, yeniçeriler giderek sur üzerinde tutunmayı başarıyorlardı.[8]

Şehre Giriş

Savaş giderek Osmanlı lehine dönüyordu. Kanlı çarpışmaların sonunda yeniçeriler ağır topçuların tahrip ettiği şarampolü aşarak iki sur arasına girdiler. Bizans askeri bozulmuştu. İmparator Konstantin, maiyetiyle birlikte gerisindeki kapıya doğru kaçıyor, düşenler ayaklar altında eziliyordu. Asker birbirini çiğneyerek dar kapılardan geçerek şehre ulaşmaya çabalıyordu. İmparator da ezilenler arasında idi.

Kısa süre içinde Osmanlı birlikleri Bizans'a girdi. Fatih, sancağının dikilmiş olduğu burçtan, şehre giren askerin ilerleyişini takip ediyordu.

Öğleye doğru şehir tamamen zapt edilmiş, direniş sona ermişti. 23 yaşındaki genç hükümdar beyaz atına bindi, maiyetinde vezirleri, beylerbeyleri, ulema ve ümerası olduğu hâlde muhteşem bir alayla Topkapı'dan şehre girdi. Alayda sipahi ve

8 Dirimtekin, a.g.e. s.206-207

silahtarların yanı sıra, yeniçeriler, piyadeler ve süvariler de yer alıyordu. Sultan, kapıdan girince, büyük bir vakar ve celadetle kılıcını kaldırarak:

"Gaziler, hamdolsun. Fatih-i Kostantaniye oldunuz." sözleriyle askeri tebrik etti.

Yollara dökülen Bizans halkı, tarihe çağ atlatan bu büyük hükümdarı karşılamaya çıkmıştı. Ona çiçekler atıyor, gül demetleri vermeye çalışıyorlardı. Sultan, etrafında hocaları Akşemseddin, Molla Güranî ve Molla Husrev olduğu hâlde, Ayasofya'ya doğru güçlükle yol alıyordu.

Fatih ve Hocası

Sultan'a çiçek demeti vermek isteyen halk, beyaz sakalına bakıp Akşemseddin'i padişah sanarak ona doğru koştular. Akşemseddin çekinerek, atını Sultan'ın atından geri tutmaya çalışıyor, kendisine çiçek demeti uzatanlara genç hükümdarı gösteriyor, "Sultan Mehmet odur, ona doğru gidiniz." diye işaretler ediyordu.

Fatih, gülerek:

"Gidiniz, yine ona gidiniz." dedi. Evet, Sultan Mehmet benim, lâkin o benim hocamdır.[9]

***

Fatih Sultan Mehmed, hocası Akşemseddin'in kendisine kazandırdığı ufuk ve terbiyeden, onun muazzam hakperestliğinden o kadar memnundu ki, sevincini görenlere şöyle seslendi:

"Beni, Kostantiniyye'nin fethine sevinir sanmayın, ben Akşemseddin'le çağdaş olduğuma, onunla aynı çağda yaşadığıma sevinirim."

Beylere Verilen Emir

Askerî birlikler şehri geçip, Hıristiyan din adamlarının ve halkın biriktiği Ayasofya'nın önüne gelince, Fatih atından indi;

9 Ünver, a.g.e., c.2, s. 155.

yerden bir avuç toprak alarak başına götürdü. Sonra da, başta din adamları olmak üzere yerlere kapanarak ağlayan halka eli ile susmalarını işaret etti.

Patrik olduğu söylenen kişiye dönerek, herkesin duyabileceği bir sesle:

"Atanasios sana ve senin halkına sesleniyorum. Bugünden itibaren kızgınlığımdan, hatta ölümden ve esir olmaktan da korkmayın." dedi.

Ardından paşalarına ve sancak beylerine döndü:

"Paşalarım, beylerim; askerimin halka, kadın ve çocuklara karşı öldürme, esir alma ve başkaca düşmanca davranışta bulunmalarına mani olun. Bir kişi bile emrimi dinlemeyecek olursa katledilecektir."

Fatih, konuşmasının ardından herkesin evlerine dağılmasını istedi.

Hazineyi ve Şehri Kim Verdi

Ayasofya'nın kapısında atından inerek içeriye giren Sultan, mabedin azameti karşısında, kazandığı zaferin büyüklüğünü bir kere daha hissederek maiyetinde bulunan imamlardan birine ezan okumasını emretti. Kendisi de namaz kıldı.

Ayasofya'nın, mimarîsi ve tezyinatına zarar vermeksizin camiye çevrilmesini ve ilk cuma namazının burada kılınmasını emretti. Sonra imparatorluk sarayını gezdi, oradan ordugâhına döndü. Şehrin büyüklerini, bu arada önceden tanıştığı, imparatorluk veziri Grandük Notharas'ı çağırıp kendisine sitem etti:

"Şehri bana teslim etmemekle çok iyi hareket ettiniz. Direnişinizin sonucu ortaya çıkan bu felâketi, şu harap şehri, şu muazzam esir kalabalığını görüyor musunuz?" dedi.

Notharas'ın kendisine sunduğu hazineyi teslim alırken:

"Bunu niçin şehrin savunmasına harcamadınız?" diye sordu. Notharas'ın:

"Sizin için sakladım." cevabı üzerine sinirlendi, dalkavukluğu sevmezdi.

"Bu şehri ve bu hazinelerini bana veren kimdir?" diye sordu. Durumu kavrayan vezir:

"Allah." diye cevap verince:

"Öyle ise, ancak Allah'a borçluyum, sana değil." dedi.

Bununla beraber, Notaras'ın kederden hastalanan karısının yanına giderek ona teselli verdi.[10]

"Ya Ben Bizans'ı Alırım; ya da Bizans beni..."

"Fetih", sanıldığı gibi "ele geçirmek" değil; "açmak" manasındadır ve Fatih de aynı köktendir. Bizim kültürümüzde, komutan "yıkan" veya "yok eden" değil, "açan" dır. Tarihimizde çağ açan nice fatihlerimiz vardır; Kudüs Fatihi Selahaddin Eyyübî, İspanya Fatihi Tarık bin Ziyad veya Bağdat Fatihi Sultan IV. Murad gibi…

Fatih Sultan Mehmet, "Ya ben Bizans'ı alırım; ya da Bizans beni…" diyecek kadar kararlıydı, bu yolda bütün gemileri yakacak bir iradeye sahipti. Ufku, "Benim elimin yetişeceği yere, sizin hayaliniz yetişemez." diyecek kadar genişti. Hayali, gerçekten öyle yerlere ulaştı ki, bulunduğu çağ onları kaldıramayıp, başka çağlara inkılâp etti. İmkânsız sanılanlar, mümkün oldu, "Olmaz" denilenler gerçekleşti.

Fatih Sultan Mehmet, muhteşem bir "açılım" insanıdır. Mesela, zamanına kadar görülmemiş büyüklükte toplar döktürmesi, havan topunu ilk icat eden kişi olması, gemileri karadan yürütmesi, büyük açılımlardır. Atalarının defalarca denediği ama başaramadığı bir amacı onun daha genç yaşta başarmayı düşünmesi açılımların en büyüğüdür.

---

10 Ünver, a.g.e., c.2, s.156.

Fatih'in Vefatı

Yeni bir imparatorluğun gerçek manadaki kurucusu olan Fatih, 3 Mayıs 1481'de, yeni bir sefere hazırlanırken Maltepe (Kartal) civarındaki Hünkâr çayırı denilen yerde ebediyete intikal etti. Naşı, adıyla anılan semtte, kendi yaptırdığı camiin kıble duvarı önündeki türbesine defnedildi.

Fatih, dünya hâkimiyetini kendisine gaye edinmiş kudretli bir asker, geniş görüşlü bir kültür adamıydı. Doğan ilk oğluna büyük dedesi Yıldırım Bayezid'in, üçüncü oğluna İran geleneğinin ünlü hükümdarı Cem'in, torununa Oğuz Han'ın adını verdi. Böylece şahsında Türk, İran, İslâm ve Roma hükümdarlık geleneklerini birleştiriyordu.

“Bu dünya bir padişaha çok, iki padişaha az”
diyen kudretli bir cihangir. “Yavuz” ismine muvafık bir cesaret timsali, kısa süren saltanatında yıllara sığmayacak büyük işler başaran bir kahraman. İlme ve âlime olan hürmetini,
“Lala, bu kaftanımı saklasınlar, öldüğümde sandukamın üzerine koysunlar. Ulemanın atının ayağından sıçrayan çamur bizim için büyük nişandır.” diye ifade edebilen bir ilim âşığı.
Allah dostu, Peygamber muhibbi, “veli” bir Osmanlı Sultanı:

YAVUZ SULTAN SELİM HAN ve MISIR’IN FETHİ

Tam adı “Selimşah” olan Yavuz Sultan Selim Han, Sultan İkinci Bayezid’in dördüncü oğlu olarak 1469’de babasının sancakbeyi bulunduğu Amasya’da dünyaya geldi. Annesi Dulkadıroğullarından Ayşe Gülbahar Hatun’du. Henüz küçücük bir çocukken bir ara İstanbul’a gitti. Yuvarlak yüzlü, siyah kaşlı, ela gözlüydü. Yüz çizgileri, bedeni, şahin burnu büyükbabası Sultan Fatih’i andırıyordu.

***

Şehzadeliğini geçirdiği Trabzon’da bilim, sanat ve yönetim alanında çok iyi bir eğitim aldı. Her gece mutlaka birkaç saat Arapça, Farsça veya Türkçe kitaplar okurdu. Onu bu hummalı çalışması esnasında görenler, bir ilim adamı karşısında olduklarını sanar, divandaki huşunetiyle hususi hayatındaki sükûneti arasındaki bu farklı kişiliğe bir türlü akıl erdiremezlerdi.

Farsça divan yazacak kadar usta bir şairdi. Milletinin ayrılığa düşmesinden, birlik ve dirliğinin bozulmasından endişe edip, düşüncesini şu veciz dörtlükle ifade etmişti:

İhtilâf ü tefrika endişesi,
Kuşe-i kabrimde hatta bîkarar eyler beni;

İttihatken savlet-i adâyı def'e çaremiz,
İttihat etmezse millet, dağıdar eyler beni.
***

İstanbul'dan kendisine "lala" diye gönderilen kimseler, iyi yetişmiş değillerse asla kabul etmez, onları hemen geri çevirirdi. Buna karşılık Mısır ve İran'da tahsil gören, zamanın tanınmış âlimlerinden Halim Çelebi'yi Trabzon'a getirterek, kendisine musahip ve hoca tayin etmişti.

Yavuz ve Oğlu

Şehzadeliği sırasında halkın "Yavuz" unvanı verdiği Selim Han uzuna yakın orta boylu, heybetli, siyah pos bıyıklı, çok sert bakışlıydı. Zekâsı ve asabiyetinden bazen aynı kelimeleri birkaç defa tekrarlardı. Süse ve ziynete kıymet vermez, sade giyinirdi. Kendisine ipekten elbiseler giymesi, az da olsa ziynete itibar etmesi söylendiğinde:

"Herkes kendisini bize beğendirmek için süslenip ziynet takar; peki biz kimin için süsleneceğiz. Temiz olduktan sonra, her kişi süslü demektir." diye cevap verirdi.

Bir gün istikbalin Kanunî'si, oğlu Süleyman'ı haddinden fazla süslenmiş görünce, şaşkınlığını gizlemeyerek, şöyle demişti:

"Ciğerpârem, o kadar çok süslenmiş, o kadar çok ziynet takmışsın ki, hemen annene bir şey komamışsın."[11]

Baba Yüzüne Hasret

Spora çok meraklıydı. At binme, kılıç kullanma, ok atmakta çok ustaydı. Trabzon'un "Kavak Meydanı" semtindeki dikili ok taşlarından anlaşıldığına göre, bu sahayı ok meydanı olarak kullanmıştı.

Trabzon bezine büyük değer verirdi. Gerek Trabzon'daki şehzadeliği, gerekse seferden sefere koştuğu hayatı boyunca,

11 Tahsin Ünal, Osmanlı'da Fazilet Mücadelesi, Ankara 1975, s.73

sırtında her zaman Trabzon bezinden dokunmuş gömlek bulunurdu. Hatta oğlu Süleyman zamanında Yeniçeri'nin tamamı Trabzon bezinden giyindi.

Babası tahta geçtikten sonra oğlu Selim'i Trabzon valiliğine tayin etti. (1487). Şehzade Selim orada 1510'a kadar, tam 23 yıl sancakbeyi sıfatıyla Komnenoslar'ın tahtına oturdu. Trabzon ve havalisindeki gençlerden asker toplayarak düzenli ordular kurdu, şehrin korunmasına büyük önem verdi. Kafkaslara, Gürcistan'a ve Çerkezistan içlerine akınlar düzenledi. Şehzade Selimşah, babası Sultan II. Bayezid'in yüzünü tam 26 yıl göremedi.

Yavuz'un Duası

Sultan Selim, pederinin feragati üzerine, 24 Nisan 1512'de cihanın en büyük askerî ve siyasi gücü olan Osmanlı tahtına geçti; babasının elini öpüp, duasını aldı. Devlet erkânı ve ilmiye sınıfı saltanatını tebrik edip, bağlılıklarını sundu.

Sultan Selim o gün şöyle dua etti.

"Yarabbi. Senin kudretin beni saltanata getirdi, devlet işlerini bana kolaylaştır."

O, her zaman zevk ve sefadan uzak, devlet işleriyle meşgul bir hükümdardı. Osmanlı hükümdarları arasında istisna olarak, tahta geçince sakal bırakmadı.

***

Saltanatının ilk yılları şehzade mücadeleleriyle geçti. 23 Ağustos 1514'te ise Şarkta devleti tehdit eden ve taraftarlarını Anadolu içlerine kadar göndererek halk arasında karışıklık çıkarmaya çalışan Safevî hükümdarı Şah İsmail üzerine yürüdü. İran Şahı, Çaldıran'da feci bir mağlubiyete uğradı; tacını, tahtını, hatta ailesini terk ederek kaçmak zorunda kaldı. Bu zafer Osmanlı Devleti'ne hem Anadolu birliğini sağladı hem de güney yollarını açtı. Van, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Bayburt, Erzurum, Maraş ve Elbistan havalisi Osmanlı idaresine geçti;

Ortadoğu'nun kilidi açıldı. Ardından Tebriz üzerine hareket edilerek, şehir teslim alındı.

Büyük Karar

Yavuz Sultan Selim, 1516 baharının başlangıcında, Sadrazam Sinan Paşa'yı 40 bin kişilik bir kuvvetle Maraş sancağı yoluyla Fırat üzerine sevk etti. Paşa, Mısır sultanının sınıra yolladığı kalabalık askerî birlikler sebebiyle ileriye gitmeyi münasip görmedi. Yavuz, sadrazamı tarafından, Mısır'ın bu düşmanca davranışından haberdar olunca, divanı toplayarak, icra edilecek harekâtı müzakere etti. İran ile Mısır Kölemen devletinin, Osmanlı'ya karşı ortak hareketine mani olmak için gerekli tedbirleri aldı.

Güneydoğu'daki yerlerin elde tutulabilmesi, Kölemen Devleti'ne ciddi bir darbe indirmekle mümkündü. Bu yüzden Selim için bu icraat, gerçekleştirilmesi zaruri bir görevdi.

O sırada, sefaret (elçilik) göreviyle Mısır Sultanı Kansu Gavrî'ye gönderilen, Zeyrekzâde Hoca Rükneddin Efendi ile Karaca Paşa, devletlerarası hukuk kaidelerine aykırı olarak, Halep'te hapsedildi; ancak, İran'la anlaşma yapılması şartıyla iade edildiler. Bu davranış, iki devlet arasında savaş sebebi sayılabilecek kadar önemliydi. Mısır, Osmanlı'ya bu fırsatı vermişti.

Mısır'da, gerek yüksek kademe, gerekse emirler arasında geçimsizlik hâkimdi. Halk, âdil bir kurtarıcı bekliyordu. Halep nâibi Hayır Bey, Canberdi Gazalî ve Halep'te bulunan kadılar, Yavuz'a mektup yazarak onu Mısır'a davet ettiler.

Ayrıca divanda, Nişancı Hocazade Mehmet Çelebi, İslâm riyasetinin başlıca imtiyazı olan Hilâfet ve Haremeyn'e sahip olmanın, artık Osmanlı hanedanının hakkı olduğu iddia edilerek, Müslüman dünyasının kanaatinin de bu olduğu söylendi.

Mısır Seferi'ne böyle karar verildi.[12]

---

12 Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1994, c.1, s.220.

Mukaddes Rüya

Mısır üzerine sefer kararının, manevi teyidata mazhar olduğu da rivayet olunur. Hoca Sadeddin Selim-nâme'sinde, Sultan Selim Hazretlerinin nedimi ve musahibi olan pederi Hasan Can'dan naklen bir rüya hadisesinden söz eder:

"Peder (Hasan Can) söylerdi ki, Padişah ekseriya geceleri uyumayıp kitap okurdu yahut ahval-i âlemden bahsederdi. Bir akşam uyuyakalmışım, hizmetlerine gidemedim.

Sabah namazından sonra gittiğimde:

'Bu gece görünmedin, ne yaptın?' buyurdular.

'Birkaç gece uykusuz kaldığım cihetle bu gece hizmetten mahrum oldum.' diye özür beyan ettim.

'O hâlde, ne rüya gördün, söyle.' dediler.

Arz olunacak bir şey olmadığını ifade ettim.

'Bir geceyi hep uyku ile geçirdiğin hâlde, rüya görmemek olur mu, elbette görmüşsündür, söyle.' buyurdular. Rüya görmediğime yemin ettim. Bunun üzerine başını sallayarak:

'Acâyip.' dediler.

Biraz sonra, Kapıağası Hasan Ağa'nın bulunduğu kapıya bir iş için gönderdiler. Baktım ki aramızda muhabbet olan Hazinedarbaşı Mehmet Ağa ile kilercibaşı, saray ağasıyla konuşuyorlar; lâkin Kapıağası Hasan Ağa mütefekkir ve mütehayyir, başını eğmiş, gözü yaşlı. Gerçi sükûtu galip bir adamdı fakat hâlinde bir fevkaladelik olduğunu sezdiğimden: 'Acaba akrabasından biri mi vefat etti?' düşüncesiyle hatırını sordum.

'Hayır, öyle bir şey yok,' dedi.

Lâkin hazinedar ağası bana hitaben:

'Kardeşim, ağa bu gece bir vakıa görmüş, ondan mütehayyirdir.' dedi.

'Allah aşkına rüyayı haber verin; zira padişah benden rüya sordu ve ısrar etti.' dedim.

Biz ısrar ettikçe, Hasan Ağa edebinden:

'Benim gibi bir günahkârın ne rüyası olur ki padişah huzurunda nakle lâyık olsun.' diyerek, bundan vazgeçmemizi rica etti. Nihayet Mehmet Ağa:

'Nasıl söylemeyeceksin? Bunu anlatmaya mecbursun, saklanması hıyanet olur.' deyince, gizli sırrını aşikâr ederek, şöyle bir rüya nakletti:

'Şu eşiğinde oturduğumuz kapıyı acele ile vurdular. Ne olduğunu anlamak için oraya gittim. Gördüm ki kapı açılmış, dışarısı Arap simalı nurani şahıslarla dolu, elleri bayraklı ve silahlı bekliyorlar. Kapının dibinde, dört nurani kimse duruyordu ki, ellerinde birer sancak var. Kapıyı vuranın elinde ise, padişahın ak sancağı görünüyordu; bana dedi ki:

'Bilir misin neye gelmişiz? Bu gördüğün şahıslar, Resulullah'ın ashabıdır. Bizi de Hazret-i Resulullah gönderip Selim Han'a selam etti ve buyurdu ki: Kalkıp gelsin ki, Haremeyn hizmeti ona buyruldu. Karşındaki şu dört kişiden birincisi Sıddık-ı Azam, ikincisi Ömer-i Faruk, üçüncüsü Osman-ı Zinnureyn'dir. Ben ki Ali bin Ebi Talib'im, var Selim Han'a böyle söyle.'

Nazarımdan bir anda kayboldular. Sabah vakti uyandırdılar ki, ter içinde kalmışım.'

Hasan Ağa hem rüyayı söyler, hem ağlardı. Padişahın emrettiği hizmeti yerine getirip huzurlarına geldiğimde, görevlendirildiğim hizmetin hâlini merak etmeden, sabahki soruyu tekrarladılar:

'Senin sabaha kadar uyuyup da rüya görmediğine taaccüp olunur (hayret edilir).' buyurdular.

'Padişahım, rüyayı bu Hasan kulunuz görmediyse, başka bir Hasan kulunuz görmüş. Emriniz olursa, arz edeyim.' dedim. Emirleri üzerine hepsini anlattım, mübarek gözleri doldu. Sözlerimi bitirince buyurdular:

'Sen onu bize methettikçe, 'bir kişiyi ibadet eder görünce veli zannediyorsun,' derdik; tevekkeli değilmiş, boşuna methetmezmişsin.' dediler. Sonra da:

'Biz sana demez miyiz ki, biz hiçbir tarafa memur olmaksızın gitmeyiz? Ecdadımız velayetten hissedar idi.' deyip kendisini kastederek; 'Biz onlara benzemedik.' diye ilave ettiler ve ardından Arabistan Seferi hazırlıklarına başladılar."

Solakzade bu fıkrada, padişaha dahi, o gece rüyasında Hasan isimli biri vasıtasıyla tebliğ vaki olacağının haber verildiğini yazar.[13]

Yavuz'un Ordusu

Olgun üzümler, kırmızı elmalar ve nadide meyvelerle dolu olan bağ ve bahçeler arasından uğurlanan Ordu-yu Hümayun, ilk molasını Gebze yakınlarında vermişti.

Yavuz Sultan Selim Han, "Acaba askerim, sahibinden izinsiz üzüm ve elma koparır mı?" diye düşündü. Bir müddet sonra, yeniçeri ağasını huzuruna çağırarak:

"Ağa, fermanımızdır. Bütün yeniçeri, sipahi ve azap askerlerinin heybeleri yoklansın. Heybesinden meyve çıkan asker, huzurumuza getirilsin." diye emretti.

Yeniçeri Ağası derhal harekete geçti ve heybeler araştırıldı. Çok sonra Sultan'ın huzuruna gelen Ağa:

"Hünkârım. Askerin heybeleri araştırıldı, lâkin hiçbir meyve bulunamadı; ağaçlarda, koparılma izine de rastlanmadı." dedi.

Sultan çok sevinmişti. Derin bir nefes aldıktan sonra ellerini açarak:

"Allah'ım. Sana sonsuz şükürler olsun, bana haram yemeyen bir ordu ihsan eyledin." dedi.

Sonra da yeniçeri ağasına dönerek:

13 Aksun, a.g.e., s.220-221.

"Ağa, haram yiyen bir ordu ile beldelerin fethi mümkün olmaz." dedi ve ekledi: "Vaktiyle dedemiz cennet-mekân Sultan Mehmed Han, alınması imkânsız görülen İstanbul'u fetheyledi. Biz de Mevla'nın izniyle Mısır'ı alacağız. İslâm milletinin iki başlılığa tahammülü yoktur."

Mukaddes Beldenin Hizmetkârı

Memlûk ordusuyla 24 Ağustos 1516'da Merc-i Dâbık'ta karşılaşıldı; düşman kuvvetinin 80 bin olduğu söyleniyordu. Osmanlı askeri ise 60 bin civarındaydı, ayrıca orduda 300 civarında top bulunuyordu. Savaş başladığında ordusunun başında yer alan 84 yaşındaki Memluk Sultanı Kansu Gavrî, savaş sona erdiğinde ölüler arasındaydı. Muharebe bittiğinde Abbasî Halifesi Mütevekkil ile Mısır'ın en tanınmış ulema ve kadıları da Yavuz'a teslim oldu ve ondan büyük iltifat gördüler.

Bu savaş sonunda, Doğu'da Osmanlı aleyhine ittifak eden iki büyük devletten en büyüğü yıkılmış, Suriye ve Filistin'de dört asır devam edecek olan Türk hâkimiyeti perçinlenmiş, Osmanlı'ya Mısır ve Arabistan yolu açılmıştı.

***

Sultan Selim dört gün sonra Halep'e girdi. Cuma günü, Halep Cami-i Kebiri'nde cuma namazını eda ederken,[14] hatip kendisini "Hâkimü'l Haremeyni'ş Şerifeyn" yani "Mekke ve Medine'nin hâkimi" unvanıyla vasıflandırdı. Sultan Selim, bu söz üzerine oturduğu yerden kalkarak, hatibe müdahale etti. Kendisini "Hâdimü'l Haremeyni'ş Şerifeyn" yani "Mukaddes beldelerin hâdimi, yani hizmetkârı" unvanıyla zikretmesini istedi. Hatip, Sultan'ın bu ikazı karşısında sözünü geri aldı ve konuşmasını padişahın istediği şekilde değiştirdi. Hünkâr bunun üzerine, yerdeki haliçeyi (küçük halı) kaldırıp, çıplak toprakta secde-i şükrana kapanarak Allah'a hamdetti, Cuma sonrasında,

14 Kaynaklara göre bu hadisenin, Mısır'daki Melik Müeyyed Camii'nde geçtiği de rivayet edilmektedir.

1000 dukadan daha kıymetli[15] olan kaftanını çıkarıp hatibe giydirdi.

Ünlü tarihçi Hammer bu olay için, "İslâm tarihinde diyanetperverliğin bu derece üstün başka bir misali daha bulunamaz dense yeridir.", diyerek, Sultan'ın imanının mükemmelliğine işaret etmiştir.[16]

Halilürrahman'ı Ziyareti

Halep'te 18 gün kaldıktan sonra Hama ve Humus yoluyla Şam'a gelen Sultan Selim, burada parlak bir törenle karşılandı. Orada Emeviyye Camii ile sahabe ve meşayih kabirlerini ziyaret etti. Büyük bir muhabbet beslediği Şeyh Muhyiddin-i Arabî'nin mezarını buldurup, ona şanına lâyık bir türbe yapılmasını emretti.

Tarih 15 Aralık'ı gösteriyordu. Ordu Şam'dan hareketle Remle'ye geldi. Sultan, yanında nedimi Hasan Can, zamanın âlimlerinden İdris-i Bitlisî ve birkaç seçme adamıyla ordugâhtan sessizce ayrıldı ve hava kararırken Kudüs'e ulaştı. Hava oldukça soğuk olmasına rağmen, Halilürrahman'a giderek önce Hz. İbrahim'in kabrini, ardından oradaki bütün peygamber kabirlerini ve mübarek makamları ziyaret edip dua etti. İnancında samimiydi, eğer siyasi bir gösteri yapmak isteseydi, oraya hava karardıktan sonra ve birkaç kişiyle gitmez, ordugâha da hava aydınlanmadan dönmezdi.

***

Sultan Selim, Şam'a geldiği sırada Memlûklar başlarına Tomanbay'ı seçmişlerdi. Padişah, Tomanbay'a Çerkes Murat Bey'in idaresinde bir grup elçi gönderdi. Hutbe ve sikke kendi adına olmak ve tâbi olmayı kabul etmek şartıyla barış teklifinde bulundu. Müslüman kanı dökülmesini istemediğini bildirdi. Fakat

---

15 Duka, eskiden Venedik'te basılan altın paranın adıdır. Bir dukanın değeri 10 -12 frank arasındadır. (M.Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1971, c.I, s.479.)

16 Aksun, a.g.e., c.1, s.223.

Yavuz'un elçisi devletlerarası kanunlar çiğnenerek Kölemenler tarafından öldürülünce, savaş kaçınılmaz olmuştu.

"Mal Müsaderesine Gelmedik."

Ordunun şiddetle paraya ihtiyacı vardı. Bu sırada defterdardan padişaha bir teklif tezkeresi geldi:

"Hazine-i Hümayun'daki akçe darlığını gidermek için bir fırsat zuhur etmiş, Şam'daki zengin Çerkez ümerasından biri vefat etmiştir. Müteveffa, altı aylık bir oğlanla külliyetli miktarda miras bırakmıştır. Çocuğun katli ve bu meblağın hazineye devri hususunda ferman padişahımındır."

Bu tezkereyi okuyan Hünkâr, mektubun altına şunları yazdı:

"Baka benim defterdarım. Biz buralara, halkın malını müsadereye değil, onları rahat ve huzura kavuşturmak için geldik. Müteveffaya rahmet, malına bereket, oğluna afiyet, gammaza lânet."

Defterdar, sadece cevap ile kurtulduğuna, başını kaybetmediğine şükretti.[17]

Hilafet, Osmanlı'ya Geçiyor

Yavuz Sultan Selim, Tih, Sina ve Katya çöllerini geçebilmek için, bir taraftan su yüklü binlerce deve hazırlatıyor; diğer yandan yol üzerindeki stratejik mevkileri kontrolü altında tutmayı planlıyordu.

Ordu-yu Hümayun, on üç günde Katya çölünü geçerek, Mısır'ın anahtarı sayılan Salihiye'ye ulaştı. Hünkâr, o zamana kadar hiçbir cihangir tarafından geçilemeyen, akrep ve yılandan başka canlı görülmeyen, geceyle gündüz arasında büyük sıcaklık farkı bulunan bu tehlikeli çölü, kısa zamanda geçmeyi başarmıştı. Bu sert tabiat şartlarının aşılması esnasında yağmur yağması ise

---

17 Ünal, a.g.e., s.68.

Allah'ın büyük lütfu idi. Bu sayede kumlar katılaştı, savaş ağırlıklarının geçirilmesi kolaylaştı, ordunun su ihtiyacı kısmen de olsa giderildi.

Bütün olumsuzluklara rağmen elde edilen bu olağanüstü başarı, Osmanlı ordusunun gerek levazım, gerekse lojistik açıdan büyük bir kudrete sahip olduğunu da göstermişti.

***

Çölü aşan Sultan, ordugâhını Kahire yakınlarındaki Hanikâh mevkiinde kurdu, Tomanbay ise 30-40 bin kişilik bir kuvvetle Ridaniye önünde mevzilendi. Yavuz Sultan Selim, Memluk ordusunun önündeki çakılı topları görünce, Muhattam Dağı'nı dolaşıp Tomanbay'a ters yönden taarruz ederek ordusunu bu topların ateşinden korudu. Tomanbay'ın sabit toplarının işe yaramaz hâle gelmesine mukabil, Osmanlı'nın istenilen tarafa çevrilebilen, hareketli topları Memluklara ağır darbeler indirdi.[18] 22 Ocak 1517 günü kuşluk vakti başlayıp akşama kadar süren çetin savaşın sonunda, Kölemen ordusu-ölü ve yaralı- toplam 25 bin kayıp vermişti.

Savaş sonunda Sultan Selim, Kayıtbey'in türbesi civarına mevzilendi. Kaçan asker Kahire sokaklarında takip ediliyor, şehir direniyordu. Padişah zırhını giyip bizzat ordunun başına geçti. Kahire, iki gün iki gece süren, şiddetli sokak muharebeleri sonunda alınabildi. Zayiat çok yüksekti; iki taraftan 50 bine yakın insan hayatını kaybetmişti.

Memlûk saltanatına son veren Yavuz, Mısır'ı imtiyazlı eyalet yaparak Osmanlı Devletine bağladı. Memlûklara tabi bulunan Hicaz Emiri, Haremeyn'in anahtarlarıyla birlikte "Emanet-i Mukaddese" namıyla bilinen, Peygamber Efendimize ait mübarek eşyayı da merasimle Sultan Selim'e tevdi etti. Son Abbasî Halifesi

---

18 Yavuz'un Mısır'a giderken götürdüğü yedi buçuk metre uzunluğunda, 25 cm. çapındaki toplar Sultanahmet'teki Aya İrini Kilisesi'nin avlusundadır. Bu yivli topların benzerlerini Alman Krup firması ancak 1870 yılında dökebildi. (Mehmet Niyazi, Türk Tarih Felsefesi, İstanbul 2008, s.253)

Mütevekkil Alâllah, İslâm diyarının pek çok yerinden gelen ulema huzurunda, Abbasoğulları'nın üzerinde bulunan hilâfeti, Sultan Selim'e devrettiğini ilân etti, sırtındaki hil'ati hünkâra giydirdi. Bu suretle hilafet, artık Osmanlı sultanlarına geçmiş oluyordu.

Yavuz'un Basireti

Bu muharebede Osmanlı topları hareketli, istenilen tarafa çevrilebilen, olağanüstü nitelikteydi; ayrıca ordu bu savaşta, ilk defa yivli toplar da denemişti.

Fethinin birkaç gün sonrasıydı. Yavuz Sultan Selim esir Memlûk kumandanlarından Kurtbay'ı huzuruna getirterek şöyle söyledi:

"Baka Kurtbay, şecaat ve cesaretine cidden hayran oldum. Sinan'ıma ve orduma karşı nasıl dövüştüğünü biliyorum. Lâkin imdi senin şecaat ve cesaretin neye yaradı, sonunda Mısır'ı kaybettiniz."

"Hünkârım, Allaha şükür şecaat ve cesaretimiz bakidir. Ancak bize ne yaptı ise, ölüm saçan o menfur toplarınız yaptı. Savaşı onlar yüzünden kaybettik. Sultan Kansu zamanında bir Berberî, Venedik'ten yeni bir top getirip ülkemize satmak istedi. Fakat devlet büyükleri, Peygamberimizin, 'kılıç ve ok kullanınız' emrini delil göstererek bu yeni topları almadı. O zaman Berberî 'Yaşayan görecektir ki, bu memleket, bu toplara sahip bir millet tarafından elinizden alınacaktır.' diye bağırmıştı. Ne yazık ki Berberî haklı imiş." dedi.

O zaman Yavuz Sultan Selim:

"Kudret ve kuvvet Cenab-ı Hakk'ındır, âmennâ. Lâkin Kur'an ve sünnete bu kadar bağlı iken, neden Peygamberimizin, 'Düşman silahına aynı silahla mukabele ediniz.' şeklindeki emr-i şerifini yerine getirmediniz? Hazreti Peygamberden bu yana 900 sene geçti. O zaman kılıç ve ok devriydi, imdi top devridir." dedi.[19]

---

19 Ünal, a. g. e., s.68-69

Yavuz'un Dönüşü

Yedi aydan beri Mısır'daydılar. Ordu İstanbul'dan çıkalı bir sene üç ay olmuştu. Artık herkes Anadolu'yu özlüyor ama kimse cesaret edip bunu Sultan'a söyleyemiyordu. Mısır'da kalışları uzadığından, devletin ileri gelenleri ve divan erbabı asıl vatanlarını arzulayıp, Anadolu'nun suyunun ve havasının hasretini çeker oldular. Bu yüce mevki sahiplerinden bazıları, Anadolu Kazaskeri Kemalpaşazâde'yeki, Sultan onun sohbetlerini çok severdi- dediler ki,

"Ne zamana kadar bu gurbet diyarında hasretlik çekeceğiz? Olmaz mı ki, padişahı Anadolu tarafına göçmeye meylettirecek birkaç söz söyleyesin?"

***

Bir gün Yavuz Sultan Selim Molla Kemalpaşazâde ile at üstünde sohbet edip giderlerken, Sultan sordu:

"Lala, ilde ne söz var?"

"Şevketli Padişahım, asker halkı Nil'de hayvanlarını sularken şöyle bir söz işittim. Birisi bir türkü çağırır ve aşağıdaki kıtayı okurdu:

'Nemüz kaldı bizim mülk-i Arab'da,
Nice biz tururuz, Şâm u Halep'de.

Cihan halkı kamu (hepsi) ayş u tarabda (eğlencede)
Gel ahi (kardeş) gidelüm, Rûm illerine (Anadolu'ya)"

Bu türkü Sultan'ın çok hoşuna gitti, gülümseyerek:

"Artık burada kalmamızı gerektiren bir şey kalmadı, dönelim." dedi.

Askerin arzusunun geri dönmek olduğuna hükmederek 13 Eylül 1517 günü Kahire'den ayrılıp Şam tarafına doğru yola çıkıldı.[20]

---

20 Prof. Dr. Ahmet Uğur, Yavuz Sultan Selim, Kayseri 1999, s.106-107.

"Bu Çamur Benim İçin Büyük Şeref."

Günler süren yolculuktan sonra Adana'ya geldiklerinde sağanak hâlinde yağmur başladı. Herkes çadırlara sığınmış, etraf çamur deryasına dönmüştü. Yağmurun durmasıyla birlikte yeniden yola çıkıldı. Mısır Fatihi Sultan Selim, Kemalpaşazâde ile atbaşı gidiyordu. Bir ara Hoca'nın atı tökezleyerek ileriye fırladı. Molla, dizginleri kasarak, düşmekten son anda kurtulmuştu. O sırada gözleri padişahın kaftanına iliști. Tökezlenme esnasında, atının ayağından sıçrayan çamurlar padişahın kaftanına sıçramıştı. Eli ayağı titremeye başladı, korkusundan ne yapacağını şaşırmıştı; özür üstüne özür diliyordu.

Nedimler, Hünkâr'ın kaftanındaki çamurları temizlemek için koştukları sırada, hocanın üzülüp korktuğunu gören Sultan nedimlerine seslenerek:

"Bırakın, temizlemeyin." emrini verdi. Ardından lalasına dönerek:

"Lala, bu kaftanımı saklasınlar ve öldüğümde sandukamın üzerine koysunlar. Ulemanın atının ayağından sıçrayan çamur bizim için büyük nişandır. Bu benim için en büyük şereftir."

Mısır Fatihi böyle söyleyerek, ilme ve âlime verdiği büyük değeri göstermişti. Yola devam edip çadırlarına geldiklerinde Kemalpaşazade'ye 500 altın da bahşiş gönderdi.[21]

Alkış uğruna yapmadık.

Yavuz'un iki sene elli gün süren bu uzun yolculuğu acaba nasıl geçmişti? Sefer sırasında Sultan'ın seyyar kütüphanesi de kendisi ile beraber gitmişti. Bazen bizzat kendi okur, bazen de nedimlerine okutur, kendileri dinlerdi. Yolda ya eser telif edilir, ya eser tercüme edilir veya istinsah edilirdi (çoğaltılırdı). Kur'an yazılır, ilim ve devlet erkânı ile sohbetler edilir, eğlenceler tertip olunurdu.[22]

***

21 Uğur, a.g.e., s.110.
22 Uğur, a.g.e., s.109.

Sultan Selim Han İstanbul ufuklarında gözüktüğünde (1518) şehir halkı hükümdarlarını alkışlayıp bağırlarına basmak üzere samimi bir coşku içinde yollara döküldü. Fakat yüce Sultan:

"Biz bunca meşakkate alkış uğruna katlanmadık. Halis niyetimiz Allah'ın rızasını kazanmaktı." diyerek, gururunu Üsküdar topraklarına gömdü ve gece vakti sessizce, kimseye görünmeden denizi aşıp sarayına doğru süzülüverdi.

Sinsi Hastalık

Tarih 1520'yi gösteriyordu. Sultan, Edirne'ye hareketinden birkaç gün önce, sarayın bahçesinde bir gezinti esnasında yanında bulunan nedimi Hasan Can'a sırtında bir ağrı duyduğunu söyleyerek:

"Arkamda sanki bir diken batıyor ve beni rahatsız ediyor." dedi. Sultan'ın bu şikâyeti üzerine Hasan Can:

"Belki ağaçlardan düşüp gömleğinize takılmış bir dikendir." diye cevap verdi.

Padişah bir iskemleye oturtuldu, sırtı el sokulmak suretiyle araştırıldı fakat bir şey bulunamadı. Hünkâr biraz sonra yeniden ağrıdan şikâyet edince, Hasan Can bu defa sırtını açarak iyice araştırdı, sonunda kıllar arasında başı ağarmış çok küçük bir sivilce gördü. Ağrı bundan ileri geliyordu.[23]

Mevla'ya Yürüme Vakti

Gün geçtikçe büyüyen çıban kısa sürede derinleşmiş, giderek Sultan'ın hayatını tehdide başlamıştı. 1520 yazında İstanbul'dan Edirne'ye hareket edildiğinde, padişahın sağlığı iyice bozulmuştu. Çorlu yakınlarında ordugâh kurularak mola verilmek zorunda kaldılar.

---

23 Yavuz Sultan Selim, S. Tansel, Ankara 1969, s.246.

Koca Hükümdar derin derin içini çekerek, çevresindekilere şöyle dedi:

"Bizim şimden gerü sefer-i ahiretten gayrı seferimiz yoktur."

Bu sözler otağda bulunanları sonsuz bir eleme gark etmişti. Paşalar, kederlerinden huzurda duramayarak dışarıya çıktıklarında, Yavuz nedimine döndü:

"Hasan Can bu ne hâldir?"

"Sultanım, Mevla'ya yönelip, O'nun ile olacak zamandır."

Dünyaya sığmayan yüce Sultan hiddetlendi:

"Sen bizi bunca zamandan beri kiminle bilirdin, Allah'a yönelmemizde ne kusurumuzu gördün." dedi.

Hasan Can ezilip büzülerek:

"Hâşâ Sultanım, anladığınız anlamda söylemedim. Yani, Allah'a sarılmalı, ona dayanmalı, sabretmeli manasında dedim."

Huzurlu Bir Sükûn

Sekiz sene, dört ay, yirmi sekiz gün padişahlık yapan yüce hünkârın elli senelik ömrü at üstünde, çadırlarda, savaşlarda geçmişti. 22 Eylül 1520' de serin bir sonbahar günü hayata veda etti.

Yavuz Sultan Selim Han'ın türbesi İstanbul Fatih'te, adıyla anılan semtte inşa edilen ve adını taşıyan camiin mihrabı önünde, Haliç'e bakan bir tepenin üzerindedir.

Sultan Selim'in, mermer bir kaide üzerine oturtulan sandukası türbenin tam ortasında, sedef kakmalı zarif bir parmaklığın içinde yer alır. Üzerindeki camekânda Sultan'ın,-İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamurla kirlenmiş- sarımsı kaftanı görülür.

Çini panonun üzerinde bulunan kitabe; türbenin, oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığını ve hünkârın vefatından yaklaşık 2 yıl 2 ay sonra 20 Kasım 1522'de tamamlandığı gösterir.

***

"Bu dünya bir padişaha çok, iki padişaha az." diyen bu kudretli cihangir, şimdi bakımlı bir bahçede, çimler, çiçekler ve serin serviler arasında yükselen zarif türbesinde huzurlu bir sükûn yaşamaktadır.

"En büyük üstünlüğümüz imanımızdır." diyerek
122 parça gemisiyle Preveze'de ünlü amiral Andrea Doria'nın 600 gemilik büyük bir haçlı donanmasını perişan eden eşsiz deniz kartalı... Zamanın sadrazamına Amerika'ya sefer düzenleme teklifinde bulunan, Akdeniz donanmalarının korkulu rüyası olup, dünyanın en büyük denizcisi unvanını kazanan, ölümüne 'mâte reîsü'l bahr'-denizin reisi öldü- sözüyle tarih düşürülen,
Devlet-i Âliye'nin en kudretli Kaptan-ı Deryası:

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA ve PREVEZE DENİZ ZAFERİ

Kaptan-ı Deryalığı zamanında Osmanlı denizciliğini gücünün zirvesine ulaştıran Barbaros Hayreddin Paşa'nın asıl adı Hızır'dır. Babası Yakup Ağa'ya, Midilli Adası'nın Fatih tarafından fethedilip, Türklerin oraya yerleştirilmesi sırasında geniş araziler verilerek, Vardar Yenice'sinden buraya gönderildi. Hızır Reis, tahminlere göre, 1478 yılı civarında doğdu, dört kardeşinin en küçüğüydü.

25 yaşına geldiğinde, yaptırdığı küçük bir gemiyle Midilli, Selânik ve Eğriboz adaları arasında ticarete başladı. Kardeşleriyle birlikte Şehzade Korkut'un himayesindeydiler. Fakat 1520'den sonra, Sultan Selim'in (Yavuz) tahta geçmesi üzerine işler karıştı. Sultan Selim, her yerde Sultan Korkut'u arıyor, onu sakladığından şüphelendiklerine aman vermiyor, kimi zaman kurunun arasında yaş da yanıyordu. Bunun üzerine ağabeyi Oruç'la birlikte, Midilli'den ayrılmaya karar verdiler.

Gâzâ Yolunda

Hızır Reis, Preveze'den satın aldığı yeni gemisiyle Akdeniz'i kuzeyden güneye geçip Cerbe Adası'na gelerek Oruç'la buluştu. İki gemilik küçük filoları için emin bir liman arayan iki kardeş, Tunus'a gitmeye karar verdiler. "Ömrün ahiri mademki ölümdür,

bari gaza yolunda can verelim." diyerek, Tunus Hafsî Sultanı'na başvurdular. Hediyelerini takdim edip şöyle dediler:

"Bize ülkenizde yer gösterin, gemilerimizi orada barındıralım, Hak yolunda gaza edelim. Aldığımız ganimeti Tunus pazarlarında satarız, ticaret gelişir, bundan da Müslümanlar faydalanır. Size de ganimet malından sekizde bir hisse veririz."

Tunus Sultanı tekliflerini kabul edip, kendilerine Halku'l Vâd Limanı'nı verdi. Kışı limanda geçirdikten sonra, baharda Akdeniz'e açıldılar. Yakaladıkları İspanyol ve Venedik gemilerini zapt ediyor, Tunus'a bol ganimetle dönüyorlardı. Gemilerinin sayısı artınca Cerbe Adası'nı üs edinerek, akınlarını İtalya kıyılarına kadar uzattılar. Sicilya sahillerini sıkça vuran Barbarosların ünü, Avrupa'da giderek artıyordu; Hıristiyan gemilerinin korkulu rüyası olmuşlardı.

1513'de bağımsız bir şehir olan Cicelli'yi ele geçiren Oruç ve Hızır kardeşler, şehir halkı tarafından çok sevildi. Cicellililerin, Oruç Reis'i sultan ilan etmesiyle birlikte, Barbarosların Kuzey Afrika'da kuracakları devletin temelleri de atılmış oluyordu.

Sultan Selim'in Duası

1515 yılında Muhittin Reis'i, Yavuz Sultan Selim'in himayesine girmeyi düşünerek, altı parça gemiyle İstanbul'a gönderdiler. Sarayburnu önlerine demirleyen gemiler, toplarını ateşleyerek Sultan'ı selamladılar. Sultan Selim Han, Muhittin Reis'i huzuruna kabul edip, Hızır Reis'in mektubunu okuduktan sonra, ellerini kaldırıp Barbaros ve leventlerine şöyle dua etti:

"Hak Teâlâ, dünya ve ahirette Oruç ve Hayreddin kullarımın yüzünü ak eylesin. Kılıçları keskin, düşmanları makhur, denizde ve karada gazaları mansur olsun. Daima muzaffer olalar."

Hünkâr, duasının sonunda, 27'şer oturaklı iki kadırga inşa edilmesini emretti. Sultan Selim, bir müddet sonra yeniden

huzura kabul edilen Muhittin Reis'e elmas kabzalı iki kılıçla, hilat ve sorguçlar hediye ederek, şöyle söyledi:

"Baka Reis, verdiğim kadırgalardan birine Hayreddin, diğerine Oruç Bey binsin. Sorguçlarımdan birini Hayreddin, öbürünü Oruç Bey sokunsun. Kılıçlarımdan birini Hayreddin, diğerini Oruç Bey kuşansın. Cümle peşkeşleri (hediyeleri) makbul-i Hümayunum olmuştur. Sizi Allah'a ısmarladım. Mansur ve muzaffer olasınız. Duam bereketi sizinledir. Her neye ihtiyacınız varsa, eşiğime arz edesiniz."[24]

Barbaroslar, böylece Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlamış oldular.

Oruç Reis'in Şehadeti

İspanyolların elindeki Bicaye'nin (Cezayir'de) fethinden sonra, Cezayir'in ve onun batısındaki Şerşel'in de alınmasıyla Oruç Reis, Cezayir Sultanı ilân edildi. 1517'de bunu Tlemsen ve Tenes fetihleri takip etti. Ancak yerlilerle anlaşan İspanyollar'ın bir yıl sonra Tlemsen'i geri almaları sırasında Oruç Reis şehit oldu.

Ağabeyi Oruç'un şahadetinden çok etkilenen Barbaros, şöyle haykıracaktı:

"Bütün Frengistan'ı kılıçtan geçirsem, kardeşlerimle yoldaşlarımın intikamını alamam."

Cezayir ve Tunus topraklarına bir deniz ejderi olarak yerleşen Barbaros Hayreddin, Akdeniz'in hâkimiyetini elinde tuttuğu günlerde, denizcilerinden hep bu intikamın şarkısını dinledi: "Öğünsün düşman öğünsün, ger kalırsa yanına."

Barbaros, Afrika'yı ve Akdeniz'i düşmana dar etmeye yemin etmişti.

Oruç'un ölümünü duyan İspanyol donanması, güçlü bir orduyla Cezayir'e saldırdı fakat yirmi binden fazla ölü vererek kaçtılar. Arkalarında 24'ü amiral olmak üzere, yüzlerce esir bıraktılar.

---

24 Yılmaz Öztuna, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları, İstanbul 1989, s. 31

Sultan Selim Han adına sikke bastıran Barbaros, Arap emirlerini kabul ederek, şöyle konuştu:

"Cihan Padişahı Selim Han, Peygamberimizin de halifesidir. Siz nasıl oluyor da, İslâm Halifesi olan Cihan Hakanı'nı bırakıp Fas Sultanı namına hutbe okutup sikke kesersiniz? Varın hakanımızın namına sikke kazdırın; istikbaliniz, ikbaliniz ve devletiniz bu yoldadır.

Veyl bu yoldan ayrılacak biçarelere."[25]

Hayrüddin

Ağabeyinin şahadeti üzerine yalnız kalan Barbaros, 1519 Ekim'inde, Osmanlı desteğini güçlendirmek amacıyla, adamlarından Hacı Hüseyin'i İstanbul'a gönderdi. Hüseyin Ağa'yı Yalı Köşkü'nde kabul ederek, Barbaros'un Afrika'daki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan Sultan, "Hızır Reis Nasrüddindir, Hayrüddindir," diyerek, memnuniyetini belirtti. Dersaadet'te 41 gün kaldıktan sonra, veda için tekrar Sultan Selim Han'ın huzuruna çıkan Hacı Hüseyin Ağa, büyük iltifat gördü. Sultan kendi el yazısıyla, Barbaros'u Cezayir Beylerbeyi kabul ettiğini bildiriyor, kendisine Anadolu'dan gönüllü asker toplama imtiyazı tanınıyordu. Ayrıca Cezayir'e yeniçeri ve topçulardan meydana gelen 2000 kişilik bir yardımcı birlik gönderilmesi de kararlaştırılıyordu.

Bundan böyle Hızır Reis artık "Hayreddin Paşa" olarak anılacaktı.

Endülüs'ü İhya

Hayreddin Paşa sonraki yıllarda, İspanyolların elindeki küçük bir adanın dışında bölgenin tek hâkimi oldu. Mevcudu otuz beş gemiye yükselen filosuyla İtalya'dan sonra İspanyol sahillerini de tehdide başladı.

25 Öztuna, a.g.e., s.48

Ağır baskı ve zulme uğrayan Gırnata (Endülüs) Müslümanları, Barbaros'un şahsında büyük desteğe kavuştu. Bu çaresiz insanlar, Hayreddin Paşa'nın gemileriyle Afrika sahillerine taşındı. Cezayir'e getirilen Müslümanlarının sayısı 70 bini geçti, ayrıca ele geçirilen ganimetlerle Cezayir, Akdeniz'in en zengin şehri oldu.

"Berberiye Korsanları" isimli eserin yazarı İngiliz Leyn Pol'un, Barbaros'un aleyhine birçok sayfalar ihtiva eden tarihî eserinde şu ifadeler yer alır:

"Barbaros Hayreddin'in el attığı her iş başarıyla sona eriyordu. İspanya'dan taşınan yetmiş bin Endülüs Müslüman'ı ile Cezayir'in boş sahilleri imar edilmiş, Endülüs Arap medeniyetinin yetiştirdiği mahir çiftçiler ve İspanya hükümetinin nasıl kullanılacağından gafil bulunduğu kudretli sanatkârlar, burada medeni seviyeyi ve mahalli serveti yükselttiler."[26]

Tunus ve Cezayir kıyılarının bu kudretli hâkimi, bölgede yeniden bir İslâm medeniyeti kurmak, İslâm âlemini kuvvetlendirerek Endülüs devrini ihya etmek amacını hedeflemektedir.

Penon Kalesi

İspanyollar, Cezayir Limanı'nın 300 metre açığındaki bir kayalığa, Penon adını verdikleri aşılmaz bir kale yapmış, buraya birkaç yüz muhafızla bir miktar top yerleştirmişti. Kale kumandanı, Cezayir'in fethinden önce limanı topa tutturur, camilerden ezan okunurken, minarelere nişan alıp onları topla yıktırır, bu işi sırf keyif için yaptırırdı. Fetihten sonra, bu eğlencelerinden vazgeçmişlerdi. Barbaros, stratejik önemi bulunan bu kalenin artık alınması gerektiğini düşünerek, teslimini istedi. İspanyolların bu talebi reddetmeleri üzerine ise kaleyi bombardımana tuttu. 29 Mayıs 1529'da Penon Kalesi düştü. Barbaros, nice minare

26 Ragıp Şevki Yeşim, "Barbaros'un Karakteri", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1969, c.10, s.10, s.61

yıkarak, nice müezzin kellesi uçuran topçu komutanını huzuruna getirterek şöyle haykırdı:

"Bre Kâfir, keskin nişancı imişsin; bir gülle ile bir minare yıkarmışsın. Şimdi gör bakalım top atışı nasıl olurmuş."

Sonra da bu hain adamı topa tıktırarak denize savurdu, yardımcılarını idam ettirdi, kayalığın lağım[27] konularak tahrip edilmesini emretti. Ardından zindanlardaki otuz bin esiri getirtip, kayalıkla limanın arasını doldurtarak limanın ağzına büyük bir dalgakıran yaptırdı.

"Tez Vakitte İstanbul'a Gelesin."

Barbaros, ağabeyi Oruç Reis'in Cezayir'de kurduğu Türk devletinde ona halef olmuştu. Cezayir tahtına çıkmış, Sultan unvanını almış, şahsî donanması ile en kudretli Hıristiyan devleti olan İspanya'ya karşı, birçok deniz, hatta kara savaşı kazanmış, dünyanın en büyük denizcisi unvanına sahip olmuştu. Artık bu kudretli denizciye, Donanma-yu Hümayuna kazandırmak zamanının geldiğini karar veren Kanunî Sultan Süleyman, yaverlerinden Sinan Çavuş'u Cezayir'e gönderdi. Hatt-ı Hümayununda şöyle diyordu:

"Sen ki Cezayir-i Arap eyaletim Beylerbeyi Gazi Hayreddin Paşa'sın, şöyle bilesin ki İspanya Kralı üzerine sefer muradımdır. Buyurdum ki, bir yarar âdemi yerine koyup İstanbul'a gelesin. Eğer muhafazaya kadir âdemin yoksa bildiresin."

Barbaros, hattı okur okumaz Sinan Çavuş'a döndü:

"Ferman efendimizindir, tez vakitte İstanbul'a gelip mübarek eteklerine yüzümü süreceğim."

---

27 Lağım; yeraltından tünel şeklinde açılan yoldur. Şartlara göre, bu yolun çeşitli yerlerine barut yerleştirilerek ateşlenir, bu suretle düşürülmesi istenilen kalede gedik açılması veya düşman kuvvetlerinin bir kısmının yok edilmesi amaçlanırdı.

Dersaadet'te

Kısa süre sonra, yerine evlatlığı Hasan Ağa'yı bırakarak, 26 parça gemiyle İstanbul'a hareket eden Hayreddin Paşa, yolda 18 düşman gemisi zapt ederek şehre 44 gemiyle ulaştı. 27 Aralık 1533 tarihinde, güzel bir kış gününde Dersaadet'e geldiğinde, dondurucu soğuğa rağmen binlerce İstanbullu kıyılara hücum etti. Halk, adeta masal kahramanı hâline gelen Barbaros'u görmek için can atıyordu. Barbaros, bütün toplarını dakikalarca ateşleyerek hem cihan hakanını hem de kendisine çılgınca tezahürat yapan İstanbul halkını selamladı, ardından halka muhteşem bir zafer alayı seyrettirdi.

Ertesi sabah, Barbaros'la on sekiz seçme reisini huzuruna kabul eden Kanunî, onlara görülmemiş iltifatta bulunarak her birine teker teker el öptürdü. Aynı tarihte Avrupa krallarının sadece Osmanlı sadrazamını eteklediği düşünülürse, Sultan'ın gösterdiği ilginin büyüklüğü anlaşılır. Kanunî, Barbaros hakkındaki hükmü çoktan vermişti. O, dâhi bir denizci ile karşı karşıya bulunduğunun farkındaydı.

"Bak Paşa, dedi. Seni Kaptan-ı Derya yapmak isterim. Göreyim, Donanma-yu Hümayun'umu nasıl idare eder, bize ne zaferler kazandırırsın. Cezayir Beylerbeyliği'ni de senden almıyorum. Dilediğin kimseyi vekil yap, Cezayir'i senin adına idare etsin. Ancak, bütün bu işleri Halep'te bulunan veziriazamım İbrahim Paşa ile görüşmen gerek. Tez atına atla, Halep'e git, avdetinde yine görüşeceğiz"[28]

Böylece onu, hem Kaptanı-ı Derya sıfatıyla deniz kuvvetlerinin başına getirdi hem de Cezayir Beylerbeyliği'ni uhdesinde bıraktı.

Barbaros, İstanbul'da birkaç gün kaldıktan sonra, soylu bir ata binerek, kış şartları içinde on gün gibi kısa bir sürede Irakeyn Seferi için Halep'te bulunan Veziriazam İbrahim Paşa'nın yanına

28 Öztuna, a.g.e., s. 84

ulaştı. Kendisiyle görüşüp, Kaptan-ı Deryalık fermanını aldıktan sonra, yine on gün içinde, süratle İstanbul'a döndü.

***

Hayreddin Paşa, Osmanlı donanmasının başına getirildiğinde, duygularını şu sözlerle dile getirmişti:

"Donanmanın başına geçtiğim için inanılmaz bir sevinç yaşıyorum. Bu öyle bir donanma ki, cümle Frengistan donanmaları birleşse alt etmesi kabil olmaz; bu öyle bir tersane ki, içinde yirmi bin âdem çalışıyor. Venedik kâfiri bile, hakanımızla sulh içinde olduğu zamanlarda bu tersaneye kadırga sipariş ediyor, Allah'ın izniyle artık her işi başarmak mümkün."

Amerika'ya Sefer

Barbaros Hayreddin Paşa, Sadrazam İbrahim Paşa'ya, henüz keşfedilen Yeni Dünya (Amerika) ile ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etmişti:

"Yeni Dünya'ya sefer düzenlersek, bu işten çok istifade ederiz."

Fakat Sadrazam, Devlet-i Âliye'nin uzak denizlerle işi olmadığını, Akdeniz ve Hint denizlerini tutmanın kâfi olduğunu söyleyerek, o kapıyı açmadı.

Kış Günü Sefer

Kaptan-ı Derya olmasının Avrupa'daki etkileri büyük olmuş, özellikle İspanyol Kralı V. Karl bir darbe daha yemişti. O kral ki, Osmanlı donanmasının başına geçmemesi için Barbaros'a büyük servetler, hatta taç ve tahtlar vaat etmişti.

Muhteşem Süleyman, Akdeniz'in bu eşsiz deniz kartalını, donanmasına amiral yaptıktan sonra, Barbaros kararını vermişti, sefere çıkacaktı. Fakat mevsim kıştı, deniz azgındı. Padişah, bu şöhretli amirali bırakmak istemedi. Barbaros'a:

"Hava kıştır, sana bir zarar erişir diye korkarım." dedi.

Koca amiral, çok sevdiği hünkârına şu cevabı verdi:

"Kulunuzun evi barkı Akdeniz'dir. Bize denizden zarar gelmez."

1534 baharında, Donanma-yu Hümayun'un 80 parça gemisiyle İstanbul'dan ayrılan Hayreddin Paşa, İtalya'nın güneyinde Messina Boğazı kıyılarındaki, Reggio ve Messina Limanlarını fethedip, gemilerini on altı bin esirle doldurdu. Öyle ki, esir sayısı donanma efradını aştı. Osmanlı topraklarına kattığı irili ufaklı toplam 18 kalenin anahtarını, 425 büyük sandık ganimet eşyasını ve on altı bin esiri 40 gemiye yükleyerek İstanbul'a gönderdi.

***

22 Eylül'de Tunus'a yönelen Barbaros, Tunus Sultanı Mevlâ-ı Hasan'ın terk ettiği Tunus şehrine girdi. Fakat bir yıl sonra Tunus Seferi'ne çıkan Şarlken, 21 Temmuz 1935'de şehri geri almayı başardı. Barbaros, Cezayir'e döndükten sonra 32 parça gemiyle Balear Adalarına geldi. İspanyollara ait Mayorka ve Minorka Adalarını yağmaladı, 5500 esir topladı. Cebel-i Tarık'tan çıkarak, Kadiz Körfezi'ni dolaştı, Portekiz'in güneyindeki ünlü Faro Limanı'nı tahrip etti.

600 Gemiye Karşı 122 Gemi

Barbaros Hayreddin Paşa, İstanbul'a gelip Kanunî ile yeniden görüştükten sonra, 1538 yılı baharında tekrar denize açıldı. Eğriboz'un güneyinde Venediklilere ait 28 ada ve 4 kaleyi fethedip yirmi bin esir toplayarak İstanbul'a gönderdi. Böylece Sakız, Girit ve Kıbrıs dışındaki bütün adalar Osmanlı idaresine katılmış, deniz yollarının emniyeti sağlanmış oldu.

O esnada, İspanya, Papalık, Venedik, Ceneviz, Floransa ve Portekiz arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Güçlü bir donanma kurulup, Osmanlı donanmasının yok edilmesine karar verildi. Hazırlıklar öyle büyük bir hızla tamamlandı ki, Barbaros, Eğriboz Adası önlerine geldiğinde (22 Eylül), çeşitli milletlere ait 600'den

fazla geminin-ki bunların 300'den fazlası savaş gemisiydi- Korfu Adası'nda toplandığını ve Preveze Kalesi'ni kuşattığını öğrendi.

Gemilerde düşmanın 2500'ün üzerinde topu, atmış bin askeri bulunuyordu. Ayrıca teknelerin 15-20 kadarı Karaka denilen çok büyük gemiler olup, iki bin personel taşıyordu. Bu muazzam donanmanın komutanı ünlü amiral Adrea Doria idi. Bir gün sonra, 122 parçalık Osmanlı donanması da Preveze'ye gelerek Arta Körfezi'ne girdi, Türk gemilerindeki top sayısı 366, asker sayısı sekiz bindi.

Rabbe Şükür

O gece Barbaros'un başkanlığında toplanan harp meclisi, düşmanın büyük üstünlüğüne rağmen, Haçlı donanmasını savaşa zorlayıp kesin bir sonuç almaya karar verdi.

Hayreddin Paşa bütün gece uyumamıştı, şafak söküyordu. Namazını kılmış, zafere ulaşmak için Allah'tan yardım istemişti. Kalabalık düşman donanması karşılarında duvar gibi dikiliyordu. Biraz dinlenmek için uykuya daldığında gördüğü rüyayı gözlerini açınca şöyle anlattı:

"Liman kenarındaydık, karaya ufacık sardalye balıkları çıkmıştı, aralarında iki de büyük balık vardı. Bunları seyrederken, al ata binmiş biri doludizgin yanıma gelip durdu. Bir peştamal dolusu ufacık balığı elime vererek, 'Al bunları Hayreddin, Halife-yi Ruy-i Zemin Şevketli Sultan Süleyman'ın hediyesidir,' dedi. Bir de elime bir mektup tutuşturup ortadan kayboldu. Mektubu açtığımda gördüm ki, beyaz bir kâğıt üzerine yeşil hatla, 'Nasrun minallahi ve fethun karîb ve beşşiril mü'minin, Ya Muhammed' yazılı. Mektubu okuyup yüzüme gözüme sürdüm, 'Sana şükürler olsun Ya Rabbi' diyerek uyandım."

Sonra rüyasını şöyle yorumladı:

"Allah u âlem, o ufacık balıklar kâfir donanmasının firketeleridir. Karaya vurmaları ise ganimetlerle İslâm askerinin

doyacağına işarettir. Büyük balıklar ise kadırgalarıdır. Hediye verilen peştamal dolusu balık da inşallah Süleyman Han'ın Boğdan'ın fethedeceği haberinin geleceğine işarettir. İçinde zafer âyetleri yazılı mektup ise, inşallah Allah'ın yardımı, Peygamberin mucizesi ve enbiyanın himmetiyle düşmana muzaffer olacağımıza işarettir."

Barboros'un Talimatı

Barbaros'un kaptanlarına talimatı şöyleydi:

"Gemilerinizi savaş hattına koyduktan sonra, size verilecek tek emrim var. Gözlerinizle benim manevralarımı takip edin, hareketlerinizi benim hareketime göre ayarlayın."

Günün ilk ışıkları etrafı aydınlatırken, Osmanlı gemilerinin, hilâl şeklindeki savaş nizamı altında, üzerine doğru gelmekte olduğunu gören Doria, Hayreddin Paşa'nın bu olağanüstü cesareti karşısında şaşırmıştı.

"Donanmamızın savaş hattı üç filodan meydana geliyordu. Ortadaki filoyu Barbaros bizzat yönetiyor, öz oğlu Hasan ve mânevî evlâdı diğer Hasan reisler bu filoda bulunuyordu. Sağdaki filo Kazdağlı Salih Reis'in; soldaki ise devrin büyük coğrafya ve matematik bilginlerinden Seydî Ali Reis'in komutasındaydı. Hilâl şeklindeki savaş nizamının arka tarafında bulunan gönüllü filosuna Turgut Reis komuta ediyordu."[29]

Düşman gemileri, birbiri arkasında üç hat halinde dizilmişti. Önde kalyon ve karakalardan kurulu ağır filo, arkadaki gemilere bir nevi siper teşkil ediyor, Andrea Doria, ikinci hattaki kadırgalar filosunun başında yer alıyordu.

Rüzgar ve Ayetler

Güneyden esen sert rüzgârın düşman lehine olduğunu, bu durumun Türk donanmasının maneviyatını bozduğunu gören

29 Bahri Noyan, "Preveze Savaşı", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1969, c.10, s.9, s.84.

Barbaros, ayetler yazdırarak gemisinin her iki tarafına astırdı. Az sonra rüzgârın dindiği görüldü.

Kâtip Çelebi, Barbaros'un bu davranışını şöyle anlatır:

"Paşa-yı Gâzi, iki âyet yazup gemisinin iki tarafına bırakdıkda, rüzgâr sakin olup barçalar (gemiler) hareketten kaldı. Kıssadan hisse budur ki, serdar olan namdarlar, yalnız esbab-ı cismaniyeye (maddi sebeplere) itimad itmeyüp, kadir oldukları kadar esbab-ı ruhaniyyeye (manevî sebeplere) dahi riayet ve itibar eylemek lazımdır."[30]

Aynı konuda bir Fransız amirali ise şu tespitlerde bulunur:

"Kaptan Paşa, cesareti derecesinde dindardı, namaz kılmadan hiçbir muharebeye girmezdi. Kadırgasının bordalarına, üzeri Kur'an âyetleri yazılı uzun kumaşlar bağlattı. Garip bir tesadüf neticesi rüzgâr birden durdu."[31]

Barbaros, Osmanlı amirali olmadan önce de sancağına bazı ayetler yazdırmıştı.

Alev Topları

Rüzgârın kesilmesi düşmanın ağır gemilerini hareketsiz bırakınca; Amiral Doria, öndeki büyük gemilerden şiddetli bir top ateşi açtırdı. Fakat kalyonlarındaki topların menzilleri kısa olduğundan, mermileri denize düşüyordu. Türk toplarının menzilleri ise uzundu, bu sayede düşmanın ön hattaki kalyon ve karakalarının tahribine başlandı. Bu arada gerideki Turgut Reis de çevirme hareketine girişmişti. Doria'nın yaptığı manevralar, Barbaros'un "mukabil manevraları" karşısında etkisiz kaldı. Birkaç saat süren şiddetli savaşın sonunda, düşmanın ön hattaki kalyonlarının tamamı imha edilmiş, Barbaros yarma hareketi için emir vermişti. Haçlı donanması giderek yarılıyor, çember içine alınıyordu.

30 Bahri Noyan, a.g.e., s.85
31 Ragıp Şevki Yeşim, a.g.e., s.61

Takvimler 28 Eylül 1538'i gösterdiğinde, Doria, büyük bir ümitsizlik içinde ricat emri verdi. Haçlı gemileri gecenin karanlığından faydalanarak kaçmaya başladı. Barbaros takip etmedi, geri dönerek savaş alanında kalan gemilerin ateşe verilmesini emretti. Preveze Denizi, birden dev alev topların içinde kaldı. Kazanılan bu büyük zafer, sanki göklere yükselen ateşlerin muhteşem aydınlığı içinde kutlanıyordu.

Andrea Doria, bu savaşta yalnız kalyon ve karaka olmak üzere 128 büyük savaş gemisi kaybetmişti. Bu sayı, Osmanlı donanmasının toplamından bile fazlaydı. Türklerin ise hiç gemi kaybı yoktu. Üstelik 36 tekne sağlam olarak ele geçirilmiş, 2175 savaş esiri alınmıştı.

İman Kuvveti

Fransız yazarlarından San de Ville, Barbaros'u şu cümlelerle anlatır: "İnce zekâlıydı, nükteyi severdi. Kızdığı zaman sesi ve sözleri birdenbire güçlenir, pervasızlaşırdı. Çok cesurdu, tedbirliydi. Savaş başlamadan önce uzağı görür, savaşta çok sert olurdu."

***

Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze Deniz Savaşı'nın arka planını, Seyyid Muradî'ye yazdırdığı hatıratında şu sözlerle anlatır:

"Düşmanın pek çok üstünlüğüne karşı bizim de üstünlüklerimiz vardı. Bunların birincisi; ben donanmamın bütün filolarına, hatta her kadırgaya hâkimdim, emirlerim aynı anda en uzak kadırgalar tarafından bile yerine getiriliyordu. Düşmanda ise durum tam tersiydi. Doria, değil filolara, kanatlara bile hâkim değildi.

Düşman donanması, birbirinin dilinden anlamayan, birbirini kıskanan farklı milletlerin donanmalarından meydana geliyordu. Venedik Amirali Capello ile Papalık gemilerinin başında bulunan Grimani, Amiral Doria'yı hiç sevmezlerdi.

Bir üstün tarafımız da toplarımızdı. Top menzillerimiz düşmanınkinden uzundu. Bunu bir an bile unutmayarak, donanmamı düşmandan öyle bir mesafede tuttum ki, bizim güllelerimiz, kâfir kadırgalarının seren direklerini kırarken, onların gülleleri, bizim kadırgaların birkaç arşın ötesinde denize düşüyor, kâfir kaptanları hiddetlerinden kuduruyor ama hiçbir şey yapamıyorlardı.

Bir başka üstünlüğümüz, teknelerimizin hafif ve süratli olmasıydı. Düşman kadırgalarından daha hızlı ve yollu seyreden kadırgalarımız, kolayca menzile girip çıkıyordu. Böylece, kâfir teknelerini istediğimiz taraftan dövebiliyorduk.

Bir üstün yanımız da, leventlerimin hafif giyinmesi, silahlarının da oldukça hafif olmasıydı. Kâfirlerin zırha bürünmüş şövalye ve silahşorları daha ellerini kaldıramadan haklarından geliyorduk.

Nihayet en büyük üstünlüğümüz iman kuvvetimizdi ve Cihan Hakanı'nın tebaası oluşumuzdaydı."

Denizin Reisi'nin Vefatı

Barbaros, Preveze Zafernamesi'ni, Boğdan Seferi'nden dönmekte olan Kanunî'ye, öz oğlu Hasan Bey'le gönderdi. Padişah, dîvânın toplanmasını emrederek, Zafernâme'yi komutanlarıyla beraber ayakta dinledikten sonra, bu zaferin devletin bütün vilayetlerinde duyurulup, her tarafta şenlikler yapılmasını ferman etti.

***

Ömrü denizlerde geçtiğinden Rumca, Arapça, İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca gibi Akdeniz dillerini iyi bilen Barbaros'un son büyük seferi Nice (Nis)'tir.

İstanbul'dan 1543 Mayıs'ında 110 gemilik bir donanma ile hareket eden Barbaros, Güney Fransa sahillerinde altı ay kaldıktan sonra geri döndü.

Sonraki yıllarda daha ziyade tersane işleriyle meşgul olan Hayreddin Paşa, kısa bir hastalığın sonunda 5 Temmuz 1546 tarihinde vefat etti. Beşiktaş'ta kendi kendisinin yaptırdığı medresenin yanındaki türbesine defnedilen Deryalar Kaptanı'nın ölümüne, "Mâte reîsü'l bahr" (Denizin reisi öldü) sözüyle tarih düşürüldü.[32]

32 Öztuna, a.g.e., s. 94

Bizzat gidip görmediği hâlde, çağına göre Amerika kıtasının ilk ve en doğru haritalarını çizerek, onu dünya medeniyetinin huzuruna çıkaran ve böylece dünya coğrafya tarihine büyük katkılarda bulunan, Ege ve Akdeniz'in deniz kılavuzu ve en eski rehberi bilinen "Kitab-ı Bahriye"siyle yeryüzü medeniyetine eşsiz bir eser armağan eden, Hint Donanması kaptanı olarak Aden ve Maskat'ı fetheden ünlü bilim adamı ve denizcimiz:

PÎRÎ REİS ve AMERİKA KITASI'NIN İLK HARİTASI

Pîrî Reis 1465-70 yılları civarında, Gelibolu'da doğdu. Asıl adı Muhiddin Pîrî'dir. Dönemin meşhur denizcilerinden ve Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Donanması kaptanlarından Kemal Reis'in yeğenidir.

İbn-i Kemal, Gelibolu'da doğup büyüyen çocuklar için şöyle der: "Gelibolu'da doğan çocuklar, timsah gibi su içinde büyür. Beşikleri ecel tekneleridir."

Pîrî de çocukluk yaşını aştıktan sonra, kendini amcası Kemal Reis'in gemilerinde buldu. On bir yaşından itibaren on dört yıla yakın bir süre aralıksız, onun bütün seferlerine katıldı. 1487-1493 yılları arasında Kemal Reis'le birlikte Gırnata'daki Müslümanların İspanya'dan Kuzey Afrika sahillerine taşınmasına yardımcı oldu. Böylece altı yıl, Akdeniz'in Batı kıyılarıyla, Sicilya, Sardunya ve Korsika gibi çeşitli adalarda korsanlık[33] yaparak, o devrin Batılı korsanlarıyla çarpıştı, gemiler zaptetti.

Kemal Reis'in Şehadeti

Sekizinci Osmanlı hükümdarı Sultan II. Bayezid, kardeşi Cem'in vefatı üzerine (1495), rakipsiz kalmıştı. Donanma-yu

33 Korsanlık,-deniz hırsızı anlamının dışında- savaş zamanı, fertler tarafından teçhiz olunan ve mensubu olduğu devlet tarafından düşman gemilerinin takip ve zaptına memur kılınan gemiler hakkında kullanılan bir tabirdir. (M. Z. Pakalın, Osm. Tarih Deyimleri Sözlüğü c.II, s.296)

Hümayun'u güçlendirmek gayesiyle, kendi adına korsanlık yapan Türk kaptanlarını, gemileri ve leventleriyle beraber Osmanlı kuvvetlerine katılmaya çağırdı. Böylece küçük Pîrî de Osmanlı donanmasına iltihak eden Kemal Reis'le birlikte Akdeniz seferlerini sürdürmeye devam edecekti. Fakat Osmanlı deniz tarihinde, kendisinden-resmen- ilk defa söz edilmesi 1499-1502 yıllarındaki deniz savaşları sırasındadır. Pîrî Reis, bu savaşta gemi komutanı olarak görev almıştı.

Amcası Kemal Reis 1511'de, gemisinin bir fırtına sonucu batması üzerine boğularak hayatını kaybedince, Pîrî arkasındaki en güçlü destekten mahrum kaldı.

Büyük denizci, bu elim olayı kitabında şu mısralarla anlatır:

Bayezid Han hizmetinde iken ol
Azrail derya yüzünde buldu yol

Çün Kemalin ömrü irdi ahire
Gitti ol, biz bunda kaldık zâhire

Dünya Haritası

Kemal Reis'in ani vefatı, Pîrî Reis için çok acı bir darbe oldu. Fakat onun yanında kazandığı bilgilerle geçirdiği gemicilik tecrübeleri ona büyük birikim kazandırmıştı.

Osmanlı Devleti'nin dünyanın tanınmış denizleriyle olan münasebetlerinin arttığını gördüğünden, denizci meslektaşlarına yardım amacıyla, bir dünya haritasına ihtiyaç olduğunu hissetti ve bir süre denizlerden ayrılarak Gelibolu'ya çekildi.

Tarih 1513'ü gösterdiğinde, elde edilebilecek kaynakların hemen hepsine başvurarak ilk eseri olan ve şimdi elimizde sadece Amerika kısmı bulunan birinci dünya haritasını hazırladı. 1517'de Sultan I. Selim'in (Yavuz) Mısır Seferi sırasında, Osmanlı donanmasında göreve çağrılan ve filo komutanı olarak görev yapan Pîrî Reis, İskenderiye'nin fethine de katıldı. Daha sonra filosuyla

birlikte donanmadan ayrılarak, Nil yoluyla Kahire'ye ulaşan Pîrî Reis, Nil deltasının haritasını çizdi; o yerler hakkında da tarihî ve coğrafi bilgiler aktardı.

Mısır Fethi'nin ardından, Sultan Selim'le şahsen tanışma fırsatı elde eden Pîrî Reis, dört yıl önce hazırladığı dünya haritasını orada padişaha takdim ederek, Sultan'ın büyük iltifatına mazhar oldu. Bir rivayete göre, Osmanlı padişahı dünya haritasına bakmış ve "Dünya ne kadar küçük." dedikten sonra, haritayı ikiye bölmüş, "Biz doğu tarafını elimizde tutacağız." diye eklemiştir.

Pîrî Reis'in Hassasiyeti

Pîrî Reis, haritacılığın büyük bilgi ve ihtisas işi olduğunu Kitab-ı Bahriye'sinde şu sözleriyle anlatır:

Dime gör bu, değme kişi işidir.
Kılca fark etmez bile siz kim işan.

Ayrıca, haritacılıkta yapılan en küçük bir yanlışlığın haritayı istifade edilemeyecek bir hâle getireceğini,

Kılca noksan anda ger oldu ise
Hiç amel olmaz o hartı bil tamam,

cümlesiyle ifade eder.[34]

***

Pîrî Reis, haritasına yazdığı notlarından birinde, bu haritayı yapabilmek için, 34 kadar haritadan faydalandığını belirtir ki, bu haritaların içinde pek çok İslâm denizcisinin de adı geçmektedir.

Evliya Çelebi, bir asır sonra (17. asır) İstanbul'da haritacılığı meslek edinenlerin 8 dükkânda 15 kişi olduklarını; birkaç dili, özellikle Lâtinceyi çok iyi bildiklerini; bunların eski araştırmacıların eser ve atlaslarından faydalanarak yeni haritalar yaptıklarını ve gemicilere sattıklarını belirtir.

---

34 Prof. Dr. A. Afetinan, Pîrî Reis'in Hayatı ve Eserleri, Ankara 1974, s.26

Kolomb'un Krokileri

Pîrî Reis'in notlarından, haritasını hazırlarken Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb'un bir krokisinden de yararlandığını öğreniyoruz. Yazar "Kitab-ı Bahriye" sinde, Kolomb'un Antiliye'yi keşfinden söz ederken:

"Haritası ta kim anın geldi bize"

Diyerek, Kolomb'un krokisinin de elinde bulunduğunu belirtiyor. Bilindiğine göre, Kolomb'un İspanya'ya gönderdiği (1498) çizimlerin kopyaları pek çok gemici tarafından kılavuz olarak kullanılmış, ancak bu çizimlerin tamamı sonradan ortadan kaybolmuştu. Bugün elde bulunan orijinal tek belge Pîrî Reis'in çizdiği haritadır.

Yabancı yazarların pek çoğuna göre bu eser, şimdiye kadar bir Türk tarafından meydana getirilen en mükemmel coğrafya belgesidir.

Pîrî Reis, mevcut kaynaklardan istifade ile dünya haritasının tamamını çizmişse de, maalesef elimizde bulunan parça, Avrupa ve Afrika kıtalarının kısmen batı sahilleriyle Atlas okyanusunu, Orta ve Güney Amerika'nın doğu bölgelerini gösteren bir bölümüdür.

Deri parşömen üzerine renkli olarak çizilen bu harita 90x65 cm. ebadında olup, renkli resimlerle süslüdür. Üzerinde biri kuzey, diğeri güneyde olmak üzere otuz iki bölümlü iki rüzgârgülü ile üç pusula yer alır. Ayrıca gerek anakaraların, gerekse adaların kendi bitki örtüsüyle faunasını tasvir eden resim ve tarifler vardır. Haritanın gerek kara, gerekse deniz kısımlarında, bazen resimlerle ilgili, bazen de bağımsız metinler yazılmıştır.

Pîrî Reis, sadece Kolomb'un haritasından değil, daha sonra yapılan Portekiz haritalarından da yararlandı. Haritasında, Vespuci ile de Solis'in Güney Amerika sahillerinde elde ettiği sonuçları da tespit etti ve kendi dünya haritasına diğer bilgilerle birlikte, Kolomb'un çizimindeki bilgileri de ekledi.

Teknik Anlamda Kusursuz

Enlem ve özellikle boylamların sağlıklı tayini, ancak hassas aletler, yanılma payı cetvelleri ve kronometre gibi aletlerle mümkün olabileceğinden, o asırda bunların yokluğu haritacılığı zorlaştırıyor, ayrıca semt açısı tayinindeki güçlükler de bunu ispatlıyordu. Astronomik rasat yapımı uzun süre aldığından, yeni keşfedilen ve keşfedilmekte olan adaların kesin yerlerini, sağlıklı bir teknikle tespit etmek ve bunların ince ayrıntılarını göstermek mümkün değildi.

O döneme kadar kıyılar ve körfezler gelişigüzel yarım dairelerle çiziliyordu. Ünlü amiral, bu alanda önemli bir yeniliğe imza atarak içinde bulunduğu bütün o zor şartlara rağmen, kıyıların girinti ve çıkıntılarını, bugünküne yakın seviyede tespit edebilmişti. Nehirlerin çiziminde bile, aynı seviyede başarı gösterdi. Pîrî Reis'in buluşu olan, denizaltı kayalıklarının (+) işareti ile gösterilmesi bugün bile hidrografi dairelerince değiştirilmeden kullanılıyor.

Dünya haritasında dikkat çeken bir başka unsursa ölçek cetvelleridir ki, harita üzerinde iki adet ölçek cetveli görülür. Bu ölçek cetvellerindeki büyük taksimatın her biri otuz, küçük taksimatın ise her biri altı deniz mili karşılığıdır.

Ölçeklerle pusulalar haritaların önemli teknik özelliklerindendir ki, bu dünya haritasında teknik anlamda hiçbir kusur yoktur. Özellikle Pîrî Reis tarafından yapılan kartografik çalışmalar günümüzdekinden farklı bir görüntü arz etmez. [35]

Emsallerinden Çok Üstün

Pîrî Reis'in haritasında, kıyılardaki girinti ve çıkıntılar, burun ve körfezler, adalar, bazı büyük nehirler ayrıntılarıyla gösterilir. Özellikle kıyı özellikleri, bugünkü atlaslarla karşılaştırıldığında bile fazla bir farklılık görülmez. Mesela; St. Tomas'tan

35 Pîrî Reis Sempozyumu, Harita Genel Müdürlüğü, 1983, s. II- 34

itibaren Maraceibo Körfezi'ne kadar olan sahil, bugünkü haritalarla mukayese edilebilecek ölçüde sağlıklıdır. Avrupa ve Afrika sahillerindeki doğruluk ve hassasiyet, bugünkü haritalarla karşılaştırılabilecek seviyededir. Pîrî Reis bu bölgeyi bizzat gezmiş, astronomik rasat ile Akdeniz'in birçok önemli noktasının yerini doğru olarak tayin etmiştir.

Pîrî Reis bu ilk dünya haritasıyla, hem Amerika ve Antiller'e ilişkin ilk verileri ortaya koymuş hem de bu sahilin Afrika kıyılarına olan uzaklığını dikkat çekici derecede doğru olarak tespit etmiştir. Bu mesafenin ölçümü, amiralin haritasına koyduğu iki ölçek cetveli sayesinde yapılabilmiştir.

Kısacası bu haritanın değeri, emsalleriyle kıyaslanamayacak derecede üstündür.

***

Amerika'ya gitmeyen Pîrî Reis'in, diğer gezginlerin görgü, kroki ve bilgilerinden yararlanması tabii idi; haritasını yaparken Kolomb'un çizimlerini de dikkate almıştı. Fakat Amerika'nın Orenak'tan güneye doğru olan kıyılarını Kolomb da görmemiş, bu bölgeler daha sonra başkaları tarafından keşfedilmişti. Bu kıyıların Santos Körfezi'nden kuzeye doğru olan bölümleri, çağdaş haritalarla dikkat çekici derecede bir benzerlik gösterir.[36]

Kolomb'un Haritası

Jean Severzoon'un 1520'de Amsterdam'da bastırdığı harita, Pîrî Reis'inkinden yedi yıl sonra yapılmasına rağmen, ne Afrika, ne Avrupa, ne de Amerika kıtalarının ölçüleri Pîrî Reis'inki ile asla karşılaştırılamaz. Meselâ Amerika diye gösterilen kıta, bir avcının boynuz barutluğu şeklini andırmakta ve Afrika'nın hemen yanıbaşında görülmektedir.

Antil adalarına ise hiç rastlanmaz.

36 Pîrî Reis Sempozyumu, a.g.e., s. II- 36.

Eğer Kolomb bir harita çizmiş olsaydı, Severzoon da ondan yararlanarak Amerika'yı böyle mantıksız bir biçimde çizmeyecekti. Böyle yanlış haritalar çizenler, duyduklarını doğru kabul edenlerdir. Hâlbuki Amerika'ya gitmediği kesin olan Pîrî Reis'in ustaca çizdiği harita, onun başarı derecesini her türlü takdirin üzerine çıkarmaktadır.

Pîrî Reis'in, bizzat gidip görmediği yerlerin, çağına göre en düzgün ve en doğru haritalarını çizerek, onu dünya medeniyetinin huzuruna çıkarması, sadece Türk denizciliği için değil, dünya ilim ve irfanı için de haklı bir gurur vesilesi olmuştur.[37]

***

Kitab-ı Bahriye

Kanunî Sultan Süleyman dönemi, Osmanlı Devleti'nde büyük fetihlerin gerçekleştiği bir dönemdir. 1520'de tahta çıkan Kanunî, üç yıl sonra Rodos'un fethini emreder ki, Pîrî Reis bu büyük seferde de görev alır.

1524'teki, Mısır yolculuğu sırasında, Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'ya kılavuzluk eden Pîrî Reis'in gemisi, Akdeniz'de büyük bir fırtınaya yakalanır, yoluna devam edemez, Rodos'a sığınmak zorunda kalır.

Pîrî Reis, bu olayı eserinin son bölümünde:

"Deniz tufan Nuh oldu sanurdum

Eğer anda olaydın inanırdun"

sözleriyle anlatır.

Pîrî Reis, bu yolculukta İbrahim Paşa ile yakından tanışma fırsatı bulur. Amiralin, seferin zor anlarında sık sık notlarına başvurarak sıkıntıları aşması sadrazamın dikkatini çeker ve İbrahim Paşa, Pîrî'ye bu müsveddeleri güzelce tanzim ederek kitap hâline getirmesini tavsiye eder.

---

37 Pîrî Reis Sempozyumu, a.g.e., s.II-37.

Kitabının sonuna bu olayı da ilave eden Pîrî, İbrahim Paşa'nın dilinden kendisine şöyle hitap eder:

Ve hem bu kitabı hut cami
Bula çok fayda kim olsa sami

Tashih edüp getür kılma bahane
Ki teslüm edevüz şahı cihane

Bu sözlerden cesaret alan Pîrî, Gelibolu'ya geçerek yarım kalmış kitabını düzenler ve İbrahim Paşa vasıtasıyla Sultan Süleyman'a takdim eder.

Pîrî Reis, kitabının tamamlandığı zamanı, eserinin son satırındaki tarih beyti ile belirtir:

Tamam ettik sözü bulup muradı
Dedik tarihi ana Feyzi hadi

Bu beytin son üç kelimesinden H. 932 yılı çıkmaktadır ki, milâdî 1526'ya tekabül eder. Pîrî Reis eserinin önsözüne, kitabının Kanunî Sultan Süleyman tarafından takdirle karşılandığını da eklemiştir.[38]

Kitab-ı Bahriye'nin asıl konusu, Ege ve Akdeniz kıyıları ile adalarıydı. Pîrî Reis, Çanakkale'den itibaren hemen hemen bütün Ege ve Akdeniz kıyılarını dolaşmış, her limanda incelemeler yapma fırsatı bulmuş, aldığı notları bir araya getirmişti. Ayrıca gezdiği bölgelerin tarihî, coğrafi ve denizcilikle ilgili şartları hakkında bilgi toplayarak, gözlemlerini notlar halinde tespit etmiş, bunlara dayanarak yazdığı kitabın her bölümüne, konusuna ait haritalar çizmişti. (1521).

Bu kitapta Pîrî, çok samimi bir dille her gördüğü bilgiyi yazılı olarak tespit ettiğini, çünkü yazılmayan bilginin unutulacağını ifade eder:

Unutulur yazmamakla bir nişan
Pes gerektir yazıla daim işan[39]

38 Prof. Dr. A. Afetinan, a.g.e., s.14-16
39 Farsçada, 'işun' tarzında söylenen ve nezaket ifadesi olarak kullanılan 'o' zamiri.

Anın için gördüğüm yazardım
Yazar idim bahri kim gezerdim
***

Bir deniz kılavuzu olan bu kitapta Pîrî Reis, önemli sahilleri izleyerek, her yerin büyük oranda haritalarını çizdi, gemicilik için lüzumlu olan bütün bilgileri notlarla açıkladı. Böylece hem bir deniz kılavuzu hem de devrinin en ileri haritacılık tekniği olan "portulan"ı meydana getirdi. 858 büyük sayfa olan bu hacimli eserde 223 harita yer almıştı.

Dünya kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan Bahriye'nin, İstanbul kütüphanelerinde bulunan 29'unun kaydı bilinmektedir.

Kuzey Amerika Haritası

Pîrî Reis, birincisinden on beş yıl sonra (1528), ikinci bir dünya haritası çizer. Bunda da birincisinde olduğu gibi imzası vardır. Ancak bu haritanın elimizde bulunan kısmı, maalesef bütünün sol üst parçasından bir köşedir. Ebadı 68x69'cm olan haritanın kenarlarında renkli süsler bulunur.

Harita tekniği bakımından, deniz haritalarının en ileri örneği sayılan bu eserde rüzgârgülleri ve yönleri çok sayıdadır, ölçüsü 1513'tekinden daha büyüktür. Eldeki haritanın kapsadığı alan, Atlas Okyanusu'nun kuzeyi ile Kuzey ve Orta Amerika'nın o sıralarda yeni keşfedilmiş kıyılarıdır. Bu haritada öncekinde görülmeyen "Yengeç Dönencesi" de çizilmiştir.

***

Pîrî Reis bu haritada, henüz keşfedilmeyen yerleri çizmeyip, bu kısımları harita üzerinde beyaz bıraktı. Ünlü haritacımız, bilinmeyen alanları çizmediğini söyleyerek bilim metotlarının kurallarına göre hareket ettiğini gösterir. Pîrî Reis'in bu ikinci haritası da gerek kendi zamanı, gerekse Türk bilim hayatı için büyük değer taşır.[40]

40 Prof. Dr. A. Afetinan, a.g.e., s.39.

Bu haritasını da dönemin hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'a takdim eden Pîrî Reis, hünkârdan büyük ilgi görür, kendisi tarafından tebrik ve takdir edilir.

Aden Kalesi'nin Fethi

Kaynaklarda, Pîrî Reis'in ikinci haritasını Sultan'a sunduğu 1528 yılından Hint Donanması Kaptanı tayin edildiği 1547'ye kadar olan on dokuz yıllık hayatı hakkında her hangi bir bilgiye rastlanmaz.

Osmanlı Devleti, Hint Okyanusu kıyısında sahip olduğu yegâne üs olan ve 1546'da mahalli bir Arap reisi tarafından ele geçirilen Aden'i geri almaya karar verince, Yemen Beylerbeyliği ile Hint Kaptanlığı makamlarına daha ehil kimseler tayin eder. Bu arada yaşı 80'e varan Pîrî Reis de "Hint Kaptanı" olarak görevlendirilir. Pîrî Reis, Aden'i geri almak üzere, 60 gemiden meydana gelen donanmasıyla 29 Ekim 1547'de Süveyş'ten hareket ederek, 19 Ocak 1549'da Aden önlerine gelir ve şiddetli çarpışmalar sonunda 3 Şubat 1549'da kaleyi geri almayı başarır. Bu güzel fetih haberinin derhal Mısır'a ve oradan da İstanbul'a ulaştırılması üzerine, çarpışmada yer alan asker ve denizciler, rütbelerine göre çeşitli mükâfatlarla sevindirilir.

Hürmüz Kalesi Kuşatması

Portekizliler, 1550-51 yıllarında Basra Körfezi'nde çok faal idiler. Osmanlı nüfuzu altındaki Bahreyn'e kadar sokulmuş, körfezin Batı kıyısındaki Katif Kalesi'ni ele geçirmişlerdi. Ayrıca bölgede yaşayan halkı, Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmekteydiler. Devlet-i Âliye onları bu havaliden çıkarmaya karar verince, Pîrî Reis üç yıl sonra, 1552 Nisan'ında, 30 gemiden meydana gelen bir donanmayla Süveyş'ten hareket etti. Kendisine verilen emre göre, Hürmüz Kalesi'ni aldıktan sonra, Bahreyn adalarına geçerek, bu adaları da fethedecekti.

Hürmüz, Batı Asya ülkeleriyle Hindistan arasındaki ticarette önemli bir merkezdi. Bu sebeple, Hint Okyanusu'nun vazgeçilmez limanlarından biriydi.

Pîrî Reis, 6 Kasım 1552'de Maskat Kalesi'ni tahrip ettikten sonra, Hürmüz'e doğru açıldı. 28 gemilik donanma ve 850 askerle Hürmüz'ü kuşatan Pîrî Reis, Hürmüz ve çevresindeki bir takım küçük adaları ele geçirdi fakat iç kalenin uzun süre direnmesi üzerine telaşlandı. Üstün vasıflı bir Portekiz donanması tarafından baskına uğrayacağı endişesi taşımaktaydı, kuşatmayı kaldırarak Basra Körfezi'ne çekildi.

Pîrî Reis basiretli davranmıştı. Zira Hint donanması Basra'ya vardığında güçlü bir Portekiz donanması da Hürmüz önlerine ulaşmıştı. Pîrî Reis, Basra Beylerbeyi Kubad Paşa ile tartıştıktan sonra donanmasını orada bıraktı, yanına üç gemi alarak yeniden Süveyş'e doğru denize açıldı.

Pîrî Reis'in Vefatı

Önce Süveyş'e, sonra da kara yoluyla Kahire'ye gelen Pîrî Reis, Mısır Beylerbeyi Davut Paşa tarafından iyi karşılanmadı. Sorumluluğu altındaki donanmayı Basra'da bırakıp gelmesi, ordusunu savaş meydanına terk eden kumandana benzetildi; suçlu bulunarak hapsedildi. Hem Davut Paşa hem de Basra Beylerbeyi Kubad Paşa, Pîrî Reis aleyhine rapor tanzim ederek İstanbul'a gönderdiler. Sonunda, "siyaseten" suçlu bulunarak 1554'te Mısır'da idam edildi. O tarihte Pîrî Reis 80 yaşını aşmış bulunuyordu.

Katli konusundaki iddialar çeşitlidir. Fakat büyük bilim adamlarımızdan Kâtip Çelebi, Pîrî hakkında uygulanan kararı ağır telâkki eder. İlk deniz tarihi kabul edilen ünlü eserinde olayı şöyle yorumlar:

"Pîrî Reis'in idamının haksız yere olduğu bilahare ortaya çıkmıştır. Sebepleri çoktur ama en önemlisi Kubad Paşa'ya para

yedirmemesidir. Zamanın rezaletine kurban gitmiş çok ender yetişir bir vücuttur." ifadesini kullanır. [41]

41 Cengiz Orhunlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", Belleten 1970, c.34, sayı: 134, sf. 236-247.

Osmanlı mimarisini Altın Çağa eriştiren,
136'sı cami ve mescit, 57'si medrese, diğerleri türbe, darülkurra, darüşşifa, suyolu kemeri, bent, çeşme, hamam, köprü, mahzen, kervansaray, saray ve imaret olmak üzere 400 civarında esere imza atan dahi bir mimar... Bütün zamanların en muhteşem eserlerinden olan
Ayasofya hakkında, "Allah'ın inayetiyle Ayasofya'dan daha yüksek ve geniş bir kubbe yapacağım." diyen
ve bu iddiasını Selimiye kubbesiyle ispat eden bir idealist:

SER MİMÂRÂN-I CİHAN KOCA SİNAN

Mimar Sinan'ın doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Devşirmelerin belirli bir yaştan büyük olmayacağı ve Sinan'ın 1512-14 yılları arasında devşirildiği tahmin edildiğinden, doğum tarihinin 1495 veya daha sonraki yıllar olması muhtemeldir.[42] Sinan'ın, Sultan II. Bayezid döneminde, 1495 yılları civarında Kayseri'nin Ağırnas Köyü'nde doğduğunu söylemek isabetli olur.

1512 tarihinde, 17 yaşlarında iken ailesinden devşirilerek İstanbul'a getirildi. Sonraki yıllarda, kardeşinin hidayetine vesile olduğundan söz etmesi, kendisinin Hıristiyan bir ailenin çocuğu olduğunu gösterir; pek çok kaynak kendisinin Arnavut asıllı olduğunu ileri sürerler.

Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği 1512 yılına kadar, devşirmeler sadece Rumeli'den toplanırken, o yıl Anadolu içlerinden de devşirme yapıldı. Emir gereği, Kayseri bölgesinden de çocuk devşirildi.

İstanbul'a getirilen Sinan, burada ciddi bir süre tahsil ve terbiye gördükten sonra "torbaya yazıldı", yani acemi ocağının ana kütüğüne kaydedildi. Ocakta dülgerliğe, yani ağaç işleriyle uğraşan bölüme ayrılmıştı. Bu kısımda çalışanların "kapıya çıkma", yani yeniçeri ocağına kaydedilmelerine kadar geçen süre 7-8 yıldan az olmazdı.

42 Kâzım Çeçen, Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri, İstanbul 1988, s.34.

Pergelin Sabit Ayağı

Sinan daha sonra mahir ustaların maiyetinde cami, han, hamam, çeşme gibi mimari eserlerin inşaatında fiilen çalışarak mesleğindeki ilk adımları attı.

Yavuz'un ordusu içinde, acemi oğlanı olarak Çaldırana giderken (1514), yol boyunca Anadolu'yu görmüş, ordu önemli merkezlerde mola verdiğinde, pek çok mimari eseri inceleme fırsatı bulmuş; Tebriz'in fethinin ardından İran'da değişik üsluplarda yapılmış pek çok bina ile karşılaşmıştı.

Mısır Seferi (1517) sırasında ise, daha nice Türk-İslâm âbidesini araştırmış, ihramları gezmişti.

Sinan, "Tezkiretü'l Bünyan"da bu olayı şöyle özetler:

"Acemioğlanları arasında yaratılışımdaki düzgünlük sayesinde seçilip dülgerliğe heveslendim. Ustamın hizmetinde, tıpkı bir pergelin sabit ayağı gibi kararlı bir şekilde çalıştım, merkezi ve çevreyi gözledim. Sonra da yine pergelin gezen ayağı gibi başka diyarları gezmeye özendim. Bir zaman, padişah hizmetinde, Arap ve Acem diyarlarında gezip dolaşarak, her yüksek eyvandan bir köşe ve her viran tekkeden bir kırıntı belleyip İstanbul'a döndüm."[43]

Van Gölü Kıyısında Üç Kadırga

Sinan, Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında yeniçeri ocağına kaydedilerek, Belgrat (1521) ve Rodos (1522) seferlerine iştirak etti. 1526'da, "atlı sekban" olarak, Mohaç Meydan Savaşı'na katıldı. Bu muharebede gösterdiği üstün gayret ve çalışkanlığı sebebiyle, kendisine Zemberekçi Başı unvanı verildi. 1529'daki Viyana Muhasarası sırasında, Budin'deki kiliselerin camiye çevrilmesinde görev aldı.

1533'deki İran Seferi esnasında, ordu Van Gölü kıyısına geldiğinde, Vezir Lütfi Paşa, suyun diğer kıyısında bulunan düşman

43 Sâi Mustafa Çelebi, Günümüz Dilinde Tezkiretü'l Bünyan, İstanbul 2002, s.39.

askerinin durumunu öğrenmek istedi. Göl üzerinden gemilerle geçilip keşif yapılacaktı. Sinan'ı çağırtıp birkaç gemi inşa etmesini emretti. Sinan, alet ve malzeme noksanlığına rağmen, kısa zamanda üç gemi inşa etmeyi başardı; ayrıca kendisine verilen bu gemilere kaptanlık etme görevini de eksiksiz yerine getirerek, keşfi tamamladı ve geri döndü. Bu başarısı sebebiyle "Haseki" rütbesine terfi etti.

Olay, "Tezkiretü'l Bünyan"da şöyle anlatılır:

"Vezir Lütfi Paşa, 'Birkaç gemi inşa et.' diye sıkı tembihle işi sipariş ettiler. Allah'ın yardımıyla, sefer hâli yüzünden gerekli malzeme ve alet edevat yokken, yoldaşlarımla işi sıkı tutup, az zamanda üç kadırga inşa ederek, yelkenini, demirlerini ve küreklerini tedarik edip savaş levazımatıyla birlikte hazır hale getirdik. Paşa Hazretleri, 'Kaptanlığını da sen yap.' diye emredince, emri istikametinde yoldaşlarımla beraber denize açılıp düşman askerinin durumunu öğrendik. Son derece hoşnut olup bu zavallıya iltifatlarıyla itibar ettiler."[44]

Köprüye Değer Verilir mi

Sinan'ı, 1537'deki Korfu Seferi'nde Barbaros'un donanmasında görüyoruz. O, katıldığı bu seferde İtalya sahillerindeki mimarî eserleri de inceleme fırsatı elde etmiş, bu arada gayret ve hizmetleri sebebiyle "Subaşı" rütbesine getirilmişti.

Kanunî, 31 Ağustos 1538'de Karaboğdan (Moldova) üzerine yürüdü. Prut Nehri kıyısına geldiklerinde, ordunun karşıya geçmesi için köprü lazım oldu. Pek çok mimar gayret edip günlerce çalıştıkları halde, yaptıkları köprüler dayanmıyor, kısa sürede çamura gömülüyordu. Bölge bataklık bir alan olduğundan, köprü inşasında şaşkın ve çaresiz kalıyorlardı. Vezir Lütfi Paşa padişaha Sinan'ı tavsiye ederek, şöyle dedi:

44 Sâi Mustafa Çelebi, a.g.e., s.40

"Hünkârım. Bu köprünün inşası, Sinan Subaşı adındaki kulunuzun işi ele almasıyla mümkündür; emredin, yoldaşlarıyla işe sarılsın. Cihan çapında usta ve işbilir bir mimardır."

Paşa'nın bu teklif üzerine Sinan, Kanunî'nin emriyle köprü inşasıyla görevlendirildi. Bataklık araziye rağmen, on üç gün gibi kısa bir sürede, Prut Nehri üzerine yüksek ve sağlam bir köprü inşa ederek, Sultan'ın büyük takdirini kazandı.

Ordunun geçişi tamamlandıktan sonra, Lütfi Paşa köprüye büyük ilgi göstererek Sadrazam'a şu teklifte bulundu.

"Biz gittikten sonra bu güzel köprüyü kâfir yıkmasa, korunması için bir kule yapılıp bir miktar asker konulsa." dedi.

Sadrazam Ayas Paşa, Lütfi Paşa'nın bu teklifi üzerine Sinan'a sordu:

"Sinan, paşalar, köprünün yanına kule inşa edilerek, onun düşmandan korunmasını düşünürler, ne dersin?"

Sinan şu tarihî cevabı verdi:

"Kesinlikle uygun değildir. Kâfir gayrete gelip birkaç adamla kuleyi ele geçirirse, kale almış gibi görünür. Köprüye değer vermek câiz değildir. Padişahımın devletinde ne zaman ve nerede gerekirse orada, yeni bir köprü inşa etmek mümkündür."

O sırada Rumeli Beylerbeyi Sofu Mehmet Paşa henüz ordunun gerisindeydi. Sadrazam, "Bekleyelim, o da gelsin!" diyerek, bu çok tedbirli paşanın da düşüncesini almak istedi. Az sonra paşa geldiğinde köprü ile ilgili fikrini şöyle özetledi:

"Geçmişte Osmanlılar Rumeli'ye geçtiklerinde gemilerini kendileri yakmışlar. Bizim köprüyü kendimizin yıkması gerekirken, varıp bir de kule yapıp düşmanlarımıza sığınak mı hazırlayalım."

Böylece ünlü mimar fedakârlık göstermiş, devletin itibarı için eserinin yıkılmasına razı olmuştu.

Cennet Gibi Camiler

Önce Mimarbaşı Acem Ali (Alaaddin Ali Bey), kısa süre sonra da (13 Temmuz 1539) Sadrazam Ayas Paşa vefat ettiler. Sadrazamlık makamına Vezir Lütfi Paşa getirildi. Zamanın devlet adamları, Ayas Paşa'ya lâyık bir türbe inşa etme konusunda tereddüde düştüler.

"Mimarbaşımız yok. Keşke bu ilme sahip ehliyetli bir ustamız olsaydı." diyerek, üzüntülerini dile getirdiler. Bu sözler üzerine Sadrazam Lütfi Paşa:

"Mimarbaşılığa, haseki olan Sinan Subaşı getirilmeli, bu işi lâyıkıyla yapabilecek, ondan başka kimse yoktur." dedi.

Yeniçeri Ağası, bu düşünce üzerine Sinan'ı çağırtıp:

"Paşa Hazretleri seni mimarlığa getirmeye karar vermişler, sence uygun mudur, kararını ver." dedi.

***

Sinan, "Tezkiretü'l Bünyan"da cevabını şöyle ifade ediyor:

"Köprünün korunması meselesinde, Lütfi Paşa'nın görüşlerine karşı çıkıp, onun tersine hareket ettiğim için, bana gücenmiştir diye sıkıntı içindeydim. Bir yeri gelir, olur da zararı dokunur diye endişe ederdim. Hikmet Allah'ındır, düşündüğüm gibi olmadı. Yeniçeri ocağından ayrılma düşüncesi elem verse de, sonunda birçok cami ve mescit inşa edip, dünya ve ahiret muradına vesile olacağını düşünerek, mimarbaşılığı kabul ettim."

Mimar Sinan böylece, 44 yaşlarında iken mimarbaşı oldu. Bereketli ömründe, Cennet gibi nice camiler inşa ederek, muradına gerçekten kavuştu.

***

Sinan'ın mühründe;

"El-Fakîr Sinan, Ser-mimârân-ı Hassa" yazılıdır. Şöhreti yayıldıktan sonra ise kendisinden;

"Ser- Mimârân-ı Cihan ve Mühendisân-ı Devran",

Selimiye"yi yaptıktan sonra;

"Pesendîde-i Cihan, Mimâr-ı Bî-Akrân Sinan Ağa" diye övgüyle bahsedilmiştir.[45]

Çıraklık Eseri: Şehzadebaşı

1537'de Halep'te, Husrev Paşa adına inşa ettiği Husrev Paşa Külliyesi, onun mimarbaşı seçilmeden önce meydana getirdiği ilk eser olması bakımından hayli ilgi çekicidir.

Göreve başlamasından bir yıl sonra (1540) Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan tarafından kendisine tevdi edilen cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve darüşşifadan oluşan Haseki Külliyesi, onun mimarbaşı sıfatıyla gerçekleştirdiği ilk iş olmuştu. Bu yapı, bir taraftan Sinan'ın içinde doğduğu Osmanlı mimari kültürünün unsurlarını taşırken, diğer taraftan da geliştireceği kendine has mimarinin ilk belirtilerini ihtiva eder.[46]

1542'de, Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan adına inşaatına başladığı Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi, Üsküdar'ın önemli bir birimi olarak cami, medrese, sıbyan mektebi, hamam, tabhane, imaret ve handan meydana geliyordu ki, bugün külliyenin sadece cami ve medresesi ayaktadır.[47]

Kanunî, Mihrimah Sultan Külliyesi'nin tamamlanmak üzere olduğu günlerde, kendisi için şanına yakışır bir cami inşa ettirme kararı almıştı. O sırada en sevdiği şehzadesi Mehmed'i 5 Kasım 1543'te bir hastalık neticesinde kaybeden Sultan, caminin onun hatırasına inşa edilmesini emretti. Caminin, Eski Odalar semti[48] karşısında, Eski Saray'ın batı sınırlarından yarımadanın batı sınırına kadar Haliç'e paralel bir çizgide uzayan sırtın üst noktasındaki düzlüğün merkezine inşa edilmesi

45 Çeçen, a.g.e., s.35
46 Turgut Cansever, Mimar Sinan, İstanbul 2005, s.113.
47 Cansever, a. g. e., s.121.
48 Şehzadebaşı Camisi'nin karşısında, Büyükşehir Belediyesi binasından Acemoğlu Hamamı'nın bulunduğu yere kadar olan alan. Bu sahada yeniçerilerin 'Eski Odalar Kışlası' bulunuyordu.

kararlaştırıldı. Ayasofya ve Fatih camileri arasındaki bu yerin, inşa edilecek camiye müstesna bir konum kazandıracağı kesindi.[49]

Sinan'ın "çıraklık eserim" dediği bu cami, 151 yük[50] akçe (15 milyon akçe) harcanarak tamamlanarak 1547'de ibadete açıldı.

Şehzade Camii'nin en çarpıcı özelliği, Sinan'a kadar yapılmış olan Osmanlı eserlerinde ve Sinan'ın ilk eserlerinde görülmeyen zengin küresel biçimlerin bir araya getirildiği bir kubbeler sistemine sahip olmasıdır.[51]

Süleymaniye Külliyesi

Kanunî, Şehzade Mehmet Külliyesi'nin bitiminden hemen sonra Mimar Sinan'ı çağırtarak, cihana nam olacak büyük bir külliye inşa edilmesini istedi. Sinan vakit geçirmedi. Bir mübarek günü kolladı ve 13 Haziran 1550'de, kurbanlar kesilip, salihlere, fakirlere, yardıma muhtaç kimselere çok büyük ihsanlar verildikten sonra bu yüce binanın temellerini attı. Temel atma törenine, başta padişah Sultan Süleyman olmak üzere, bütün devlet erkânı ve geniş bir halk topluluğu katıldı. Yapının ilk temel taşı şeyhülislâm Ebussuud Efendi tarafından konuldu.

Süleymaniye Külliyesi'nin, Topkapı Sarayı'nı, Boğaz'ı ve kısmen de Marmara'yı gören, Haliç'e hâkim bir arazide, Haliç kıyılarına inen yamacın hemen kenarında inşa edilmesi, Mimar Sinan'ın dâhice bir kararıdır. Bu mükemmel seçim Süleymaniye'nin, şehir görüntüsünün önemli bir unsuru haline gelmesini, güzelliğinin pek çok noktadan görülmesini sağladı.

Bu Allah Evini Senin Açman Uygun

Mübarek caminin muhteşem kubbesi kapanıp, diğer yerlerin inşası da tamamlanınca Kâtiplerin Kıblesi Hasan Karahisarî,

49 Cansever, a. g. e., s.137.
50 100 bin akçe karşılığı bir para birimi.
51 Cansever, a. g. e., s.143.

göğe benzer kubbesine, musanna hattıyla "Allah gökleri ve yeri, düzenleri bozulmasın diye tutuyor" âyetini ve cennete benzer her bir kapısının kitabesine, nice müstesna hatlar yazdı.[52]

***

Sinan, "Tezkiret'ül Bünyan" da, Süleymaniye Camii'nin açılışını şöyle anlatır:

Padişah, 15 Ekim 1557 Cuma günü, cihanı aydınlatan güneş gibi sarayından çıkıp geldi. Caminin mübarek kapısının anahtarını, dua ederek, uğurlu, soylu ellerine teslim ettim. Dua edip el bağladım, bekledim. Saadetli Padişah, Odabaşına[53] doğru dönerek:

"Caminin kapısını açmayı en çok hak eden, en yakışır kişi kimdir?" dedi.

Odabaşı şöyle cevap verdi:

"Padişahım. Mimar Ağa kulunuz bir aziz kocadır, Lokman Hekim himmetiyle bu konuda en çok emek veren odur."

Bunun üzerine Padişahımız:

"Gel azizim, inşa ettiğin Allah evini doğruluk, ihlâs ve dua ile senin açman uygundur." dedi.

Dua ve övgülerle anahtarını bu kullarına verdiler.

"Ya Fettah." diyerek kapıyı açtım. Padişahın tarif edilmez iltifat ve ihsanlarına nail oldum.

Ayasofya'dan Etkileyici.

Sinan'ın "kalfalık eserim" dediği Süleymaniye, Sinan için Ayasofya'yı hem yüceltmek hem de eksiklerini aşmak için bir başlangıçtır.

Ayasofya'nın doğuya ilerleyen yarımadanın ucunda yer almasına karşılık, bu özel konumuyla bağlantılı olmayan bir mimari yapısı ve mühendislik zaafları vardır. Ayasofya, bu zaaf-

52 Sâî Mustafa Çelebi, a.g.e., s. 66.
53 Yeniçeri teşkilatında, görevi alaylarda selâm törenlerini düzenlemek ve yönetmek olan subay.

ların aşılması için, daha 15. asır başlarında, Edirne'den davet edilen Osmanlı mimarları tarafından bir destek duvarıyla takviye edilmiş, son olarak da Sinan'ın inşa ettiği büyük payandalar (destekler) sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır.[54]

***

Sinan, Süleymaniye'nin iç mekânlarında doğal ışığı bol miktarda kullanarak, aydınlık ve ferah bir görüntü oluşturmuş, bu suretle Ayasofya'daki loş ve yarı aydınlık iç mekâna karşılık, içi insana mutluluk ve yaşama sevinci sunan canlı bir mabet meydana getirmiştir.

***

Ünlü Bizantolog Charles Diehl, caminin iç mekânı için, "Fevkalade bir kudret ve eşsiz bir büyüklük. Süleymaniye, Jüstinyen'in katedralinden (Ayasofya) daha etkili." demekten kendini alamamıştır.[55]

Suyolu

Fatih devrinin sonunda 100 bin olarak tahmin edilen İstanbul nüfusu, Kanunî devrinde 160-170 bin civarına yükselmiş, İstanbul nüfusunun bu şekilde artmasıyla, çeşme ve kuyuların suyu yetişmemeye başlamış, su sıkıntısı baş göstermişti. Roma devrinden kalan ve Fatih tarafından tamir edilerek akıtılmaya başlanan eski Kırkçeşme'nin suyu da azalmış, diğer çeşmeler de yetersiz kalmıştı.

Kanunî, av esnasında Kâğıthane civarında gezerken eski bir suyolundan sızan suları görüp, o civardan İstanbul'a su getirmenin mümkün olup olmadığını araştırmaya başlamış, eskiden İstanbul'a suyun ne şekilde getirildiğini tespit için komisyonlar kurup bilgi almıştı. Bu bilgiler ışığında, bu suların getirilmesinin imkân dâhilinde olup olmadığını incelemek üzere Mimar Sinan'ı görevlendirdi.

54 Cansever, a.g.e., s.215.
55 Enis Kortan, "Mimar Sinan'ın Türk ve Dünya Mimârîsindeki yeri" s. 8

Mimar Sinan, Belgrat ormanından gelen su ve dereleri inceleyerek, oradaki suların İstanbul'a gelmesinin mümkün olduğunu padişaha arz etmişti. Bu beyan üzerine Sultan, suyollarının derhal inşasını emrederek, bu işten anlayan kişileri Sinan'ın emrine verdi.[56]

***

Sinan bu olayı, "Tezkiretü'l Bünyan"da şöyle anlatır:

"Saadetli padişah, 'Her sanatın ustası ve her Bisütun Dağı'nın bir Ferhat'ı vardır. Bu işi mimarbaşına danışmak gerekir. Bize gereken tatbikattır, faraziye değil,' deyip, bu güçsüz karıncaya emir verdiler: 'Bu akarsuyun İstanbul'a gelmesi mevzuunda dikkat ve ihtimam göstersin, bu eşsiz hayrın tamamlanmasını istiyorum.' Böylece suyollarının inşasını bu kölelerine sipariş ettiler."[57]

Sultan Süleyman Han, Sinan'a sordu:

"Bu suların gelmesi ne ile mümkün ola?"

"Padişahım, bu işin gerçekleşmesi iki yol ile olur. Birisi; kullarınıza emredersiniz, her biri size hizmet için uğrunuza can verir. İkincisi ise; herkese ücretini verirsiniz, çalışanlara çok para tayin eder, hazine sarf edersiniz."

Sultan şöyle buyurdular:

"Evvelki tedbirin bize faydası yok. Doğru olanı ikincisidir. Bu iş, kendi malımızdan ücreti mukabili yapılacak, kimsenin zerre miktar hatırı kırılmayacak."[58]

Sinan'ın ilk mühendislik yapıları köprülerdi, Kırkçeşme tesislerinin yapımından önce de su tesisleri yapmıştı. İnşaata başlarken Sultan'a, "Saadetli Padişahım, bendenizin suyolları inşası konusunda özel ihtisasım vardır." demişti. İnşaatla birlikte birtakım dedikodular da başladı. Sinan'ın bu işi beceremeyeceğini, paraların boşa gideceğini, bölgede yeteri kadar suyun bulunma-

56 Çeçen, a.g.e., s.34.
57 Sâi Mustafa Çelebi, a.g.e., s.47.
58 Çeçen, a.g.e., s.37.

dığını, suyun İstanbul'a kadar gelmesinin mümkün olmayacağını iddia edenler, padişahı kararından vazgeçirmeye çalıştılar.

O sırada Mimar'ı çekemeyenlerden biri:

"Sultanım, Sinan bent yapmıyor, gönlünü eğlendirmek için küçük havuzlar yapıyor; suları oradan oraya doldurup boşaltarak oyalanıyor." demişti.

Bu söze fena halde canı sıkılan Kanunî, yanına aldığı az bir kimseyle bentlere gitti. Oraya vardığında, Sinan hakikaten küçük havuzlar yapmakla meşguldü. Hiddetle sordu:

"Ne yapıyorsun?"

"Duvarların taşıma kuvvetini hesaplıyorum Sultanım."

Sinan, suyun kuvvetini hesaplamak için icat ettiği cihazları ve yaptığı ölçümleri gösterdi.

Sultan biraz yumuşamış ama ikna olmamıştı; yeniden sordu:

"Hani, arz olunan sular nerededir? Gel göster."

Birlikte birkaç dereyi dolaştılar. Sultan, oralarda bir hayli su toplandığını ve suyun son derece berrak ve latif aktığını görünce kaşlarının çatıklığı gitti, sakinleşti. Yanındakilere, Sinan'a hilat giydirilmesini emretti. Sonra da:

"O müfterinin başını vurun." diye emretti. Fakat Sinan'ın müdahalesi gecikmedi.

"Hünkârım," dedi. "Yaptığımız şu hayırlı işe kan karışmasın, bırakalım bu su temiz kalsın."

Yüce gönüllü mimar, böylece aleyhinde konuşan adamın hayatının kurtulmasına vesile oldu.

50 Milyon Akçe

İnşasına 1554'te başlanan Kırkçeşme Tesisleri, dokuz yıl sonra 1563'de bitirildi. Bu tesis için 50 milyon akçeden fazla para harcanmıştı. Aynı yıllarda Süleymaniye Camii dâhil, pek çok inşaat, yine Sinan tarafından yürütülüyordu. Süleymaniye Camii

ve külliyesine 36 milyon akçe[59] harcandığı düşünülürse, bu miktarın Kırkçeşme'ninkinden %30 oranında az olduğu görülür.

Yapılan işin hacmi bakımından, bu tesis Sinan'ın gerçekleştirdiği en büyük eserdir. Künk hatlarının uzunluğu 55.374 metredir. İsale hattı üzerinde 33 su kemeri vardır.

Bunların içinde hem mühendislik hem de mimarlık açısından en önemlisi Mağlova Kemeri'dir. Uzunkemer (711 m.), Güzelcekemer, Paşa Kemeri ve Kovukkemer de abide kemerler arasındadır.

Ayrıca tesislere Karanlıkbent, Büyükbent, Kirazlıbent ve Ayvad Benti adı verilen dört de bent (baraj) inşa edilmiş, şehre bu tesisten beslenen 300'den fazla çeşme yapılmıştı.

Mağlova Köprüsü

Mağlova Köprüsü'nün en kesiti bize bir ağacın strüktürünü gösterir. Bu, aşağıdan yukarıya doğru incelen bir strüktürdür. Bu durum, şüphesiz zelzele, rüzgâr, su akışı kuvvetlerine karşı en doğru formu verir. Strüktürün doğruluğu ve sağlamlığı zaten tartışılamaz, yapı kendini ispatlamıştır. Ancak vurgulamak istediğimiz şudur:

Köprünün tümü mühendislik bakımından doğru bir biçimde olup, ayakları suyu yaran gemi burnu gibi fonksiyonel bir şekil almış ve üç boyutlu heykelsi bir obje olarak tasarlanmıştır.

Köprü, böylece canlı, dinamik bir "estetik obje" olarak gözler önüne serilmiştir. Kısaca özetlersek, köprü sadece pratik fonksiyonel bir gereç değil, aynı zamanda psikolojik-estetik fonksiyonu başarı ile yerine getiren bir "estetik obje" durumundadır.[60]

Peygamber Buyruğu

Kanunî'nin vefatından sonra (1566) tahta geçen ve babasından zengin bir hazine devralan Sultan II. Selim, Yemen ve

59 Bir akçenin değeri 85 ayar 0,641 g. gümüşün değeridir.
60 Kortan, a.g.e., s.8.

özellikle Kıbrıs fetihlerinden sonra, çevresindekiler tarafından yeni ve büyük bir cami yapmaya özendiriliyordu. Padişahı bu işe yönlendirenlerden biri de Koca Sinan'dı. Kanunî'nin inşa ettirdiği Süleymaniye Külliyesi'ne eş değerde bir eserin, öncelikle İstanbul'da inşa edilmesi düşünüldü; fakat uygun bir yer bulunamadı.

O sırada Sultan Selim'in rüyalarına, Ayasofya'dan daha büyük bir cami girmeye başlamıştı. Sinan, cami için uygun bir yer ararken; padişah kendisini çağırtıp, rüyasında Hazreti Peygamberi gördüğünü, onun kendisine caminin Edirne'de inşa edilmesini emrettiğini söyledi ve hazırlıkların buna göre yapılmasını emir buyurdu.

Sultan, Sinan'la birlikte Edirne'ye geldiklerinde bir rüya daha gördü. Hazreti Peygamber kendisine, "Camiyi Kavak Meydanı'na bina eyle." diye buyurmuştu. Bunun üzerine, yüzlerce kurban kesilip, hâfızların okudukları Kur'an ve dualarla caminin temeli kazılıp ilk taş konuldu.[61]

***

Sinan, "Tezkiret'ül Bünyan"da, Selimiye ile ilgili şöyle der:

"Keferenin mimar geçinenleri, 'Ayasofya gibi bir kubbe, Devlet-i İslâmiye'de yapılmamıştır. Müslümanlara karşı galebemiz vardır' diye öğünürlerdi. Görüşlerince, o kadar büyük bir kubbeyi durdurmanın son derece zor olduğunu ileri sürerek, 'benzerini yapmaları mümkün olsaydı yaparlardı,' diyorlardı. Bu sözleri yüreğimde ukde olup kalmıştı. Allah'ın inayetiyle, Sultan Selim Han'ın zamanında kudret gösterip bu yüce kubbeyi Ayasofya kubbesinden altı zira daha yüksek, çevresini ise dört zira[62] daha geniş yaptım."[63]

Yapımına 1568'de başlanan Selimiye Camii, 1574'de bittiğinde Mimar Sinan da 80'ine gelmişti.

---

61 Ender Bilar, Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne 1994, s.15-16.
62 Dirsekten orta parmağın ucuna kadar gelen, yaklaşık 60 cm'lik uzunluk.
63 Sâi Mustafa Çelebi, a.g.e., s.89

Üç Yüz Bin Gülfidanı

Sinan, cami inşaatının bitime yaklaştığı aylarda, şehir siluetini tamamlamak üzere Edirne'de 10-15 konak inşa eder. Ayrıca cami yöresine dikilmek üzere Edirne'den temin edilen 300 bin gülfidanına ilaveten, nadide İstanbul güllerinden 200 bin kök satın alınması için padişahtan izin alınması ve her sabah saflar arasına güller dizilmesi gerçeği de, esere gösterilen itinanın seviyesi hakkında bizlere fikir verir.

Zaten Selimiye'nin seçildiği yere bakıldığında da, Sinan'ın sadece mimar olmadığı, aynı zamanda usta bir şehircilik uzmanı olduğu hemen fark edilir.

"Ustalık eserim" dediği ve en mükemmel eseri saydığı Selimiye'de Sinan, bütün bir sahayı tek bir kubbe ile örtmek başarısını göstermiş, merkezî kubbesinin dört yanına ve ona çok yakın dört minare inşa etmiştir ki, bu minareler yapıya dikeylik hissi verirler.

Evliya Çelebi; "dört minare, üçer şerefeden on iki tabaka eder ki, bu da Sultan II. Selim'in on ikinci padişah olduğuna işarettir." diye yazmaktadır.

***

Sinan, başkasını tekrar ve taklit etmediği gibi kendisini de tekrarlamaz. Bu özelliğiyle araştırıcı ve yenilikçidir. Her eserinde bir öncekini aşmaya çalışır ve bunu başarır. Onun "kalfalık eserim" dediği Süleymaniye, "çıraklık eserim" dediği Şehzade Camii'nden farklıdır; "ustalık eserim" dediği Selimiye Camii ise ikisinden de üstündür ve farklı karakteristikler gösterir.[64]

Selimiye ve Ferdinand'ın İtirafı

Selimiye Camii, Edirne'nin tarihinde bazı felâketlerin izlerine de sahiptir. 1912'deki Balkan Savaşı sırasında Bulgarlar, cami

64 Kortan, a.g.e., s.9

içinde silah kullanarak hünkâr mahfili yönündeki küçük kubbecikte ve mihrap kubbesine yakın yerlerde derin izler bıraktılar.

Bulgar ordusunun çekilme esnasında Selimiye'yi uçurmak için hazırlık yapması ve gerekli emrin Sofya'da bulunan Bulgar Çarı Ferdinand'dan beklenmesi üzerine; onun, "Hayır, tarih karşısında böyle bir sorumluluğu üzerime alamam, böyle bir emri veremem." dediği bilinir.[65]

Koca Sinan'ın Vefatı

Ser- Mimârân-ı Cihan Mimar Sinan 9 Nisan 1588'de 93 yaşında iken vefat etti. Kabri Süleymaniye Camii'nin arkasındadır. Eserleri 136'sı cami ve mescit, 57'si medrese, diğerleri türbe, darülkurra, darüşşifa, suyolu kemeri, çeşme, hamam, köprü, mahzen, kervansaray, saray ve imaret olmak üzere 400'ü bulur.

65 Neriman Köylüoğlu Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne 1994, s. 27.

Yerli ve yabancı bütün tarihçiler tarafından
Osmanlı sadrazamlarının en büyüklerinden kabul edilen bir devlet adamı.
Batı'nın aşılmaz kalelerinden kabul edilen Uyvar'ı,
Hıristiyan Batı ile Müslüman dünyası arasında itibar meselesi haline gelen ve
tam 22 yıldır alınamayan Kandiye'yi fetheden zeki, cesur, azimli ve gözüpek
bir serdar. Fıkıh ve kelâm ilminde âlim,
âlim ve sanatkârın koruyucusu, hattat bir ilim adamı:

FAZIL AHMET PAŞA ve GİRİT'İN FETHİ

Köprülü Mehmet Paşa'nın büyük oğlu olan Fazıl Ahmet Paşa, 1635 yılında Vezirköprü'de doğdu, annesi Havza'dan Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'dır. Babası tahsil görmemiş, tecrübe mektebinde yetişmiş bir devlet adamıydı. Fakat oğlunun genç yaşta ilim ve irfan sahibi olmasını arzu ettiğinden, daha yedi yaşında iken, onu İstanbul'a getirtip medrese eğitimine başlattı. Ahmet burada en tanınmış ilim adamlarından ders gördü, kısa zamanda büyük ilerlemeler göstererek, 16 yaşında müderris oldu; 22 yaşında (1657) "Sahn-ı Seman" müderrisliğine tayin edildi.

Paşazade unvanıyla şöhret bulan Ahmet'in hızlı yükselişi, onun ilim çevrelerinde tenkit edilmesine yol açtı. Şahsıyla ilgili dedikodulara son derece üzülen ve bundan çok rahatsız olan Fazıl Ahmet, mesleğinden soğumuştu. Sadrazam Köprülü daha fazla beklemedi, oğlunu ulema sınıfından ayırarak, vezirlik rütbesiyle Erzurum valiliğine tayin ettirdi. Fazıl Ahmet orada bir yıl hizmet verdikten sonra, ertesi yıl Şam Valiliği'ne gönderildi. Şam'daki görevi sırasında Dürzîler üzerine başarılı seferler icra etti, kendisinden önceki valiler döneminde, halktan alınan birtakım vergileri kaldırdı. Dirayet ve yüksek idari kabiliyet göstererek, hem babasının hem de padişah Sultan IV Mehmed'in teveccühünü kazandı. Şam'daki bu başarılı çalışmaları neticesinde Halep Beylerbeyliği'ne tayin edildi.

26 Yaşındaki Sadrazam

Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa 83 yaşına gelmişti, hastaydı. 1661 yazında hastalığı artınca, Padişah ve Valide Turhan Sultan telaşlandılar. Kendisinden tedbir sorduklarında, Paşa şu tavsiyede bulundu:

"Böyle rahat etmek isterseniz, öldüğümde sadaret makamını Halep Beylerbeyi oğlum Fazıl Ahmet Paşa'ya verirsiniz."

Paşa'nın bu arzusu, oğlunu kayırmak gibi basit, hatta bayağı bir temenni olmayıp, memleket çarkını çevirecek muktedir elin, kendi oğlu olduğunun idrakinden gelmekteydi.[66]

Fazıl Ahmet Paşa, Halep'teki görevine başlayamadı; acele kaydıyla gönderilen bir hatt-ı hümayunla İstanbul'a davet edildi. Kısa zamanda Dersaadet'e intikal eden genç paşa, Sultan IV. Mehmet tarafından huzura kabulünün ardından, 1661 yılı Temmuz'unda "Sadaret Kaymakamı" tayin edildi.

Bir süre sonra, padişahla birlikte Edirne'ye geçen sadrazamın sağlığı giderek bozulmaktaydı. Sonunda Paşa, 31 Ekim 1661 günü hakkın rahmetine kavuştu. Sadaret Kaymakamı Fazıl Ahmet Paşa, babasının vasiyeti üzerine 26 yaşında sadrazam oldu.

Şeyhülislam'ın Azli

Dedikodu kapıları açılmıştı. Yaşlı babayı beğenmeyen ağızlar, bu defa da çok genç buldukları Fazıl Ahmet Paşa'nın toyluğu üstünde durarak, kötülük saçmaya başlamışlardı.

Genç sadrazamı huzuruna kabul eden Sultan IV. Mehmed, hem teselli hem de iltifat etmek maksadıyla şu sözleri söyledi:

"Babanızın devlete yaptığı hizmetlerden çok memnundum. Böyle çalışkan ve güvenilir bir devlet adamını kaybettiğim için ne kadar üzüldüğümü bilemezsin. İnşallah sen de ona benzersin."

O sırada huzurda bulunan ve Köprülü Mehmet Paşa'yı hiç sevmeyen Şeyhülislâm Sun'izâde Mehmet Efendi, hünkârdan

66 S. Ayverdi, "Kahraman baba-oğul", T. D. Tarih Dergisi, c.6, s.72, s.39.

müsaade alıp, sözü onun şiddet kullanmasına ve kan dökücülüğüne getirerek şöyle dedi:

"Pederleri çok kan dökücüydü. Paşa efâzıldandır, (faziletlidir) adalet hükümlerini bilir. Allah göstermesin ona benzemez."

Disiplinli fakat aynı zamanda adaletli yönetimiyle dikkat çeken genç sadrazam, bir zamanlar pederine yaltaklanan şeyhülislâmın ikiyüzlülüğe hayret ederek:

"Babam kimi katlettiyse senin fetvan ile katletmişti, niçin fetva verdin?" diye çıkıştı.

Bu cevabı beklemeyen Sun'izâde:

"Verdiğim fetvalar, zulmünden korkuma mebnidir. (şerrinden korktuğum içindir)" dedi.

Bunun üzerine Paşa:

"Ya Efendi. Allahu Teâla'dan korkmayıp mahlûkundan havfetmek (korkmak) ilm-i diyanete lâyık mıdır? (şeriate uygun mudur)" diye karşılık verdi.

Sadrazamın bu haklı cevabı Sultan'ı çok memnun etti. Söyleyecek söz bulamayan şeyhülislâm, azledilerek Rodos'a sürgüne gönderildi.[67]

Köprülüzâde, babasının disiplinli ve kararlı tutumunu aynen devam ettirerek, ayaklanma teşebbüslerini daha büyümeden bastırdı.

Uyvar Kalesi

Erdel anlaşmazlığı üzerine Avusturya'ya sefer açan Fazıl Ahmet Paşa, 18 Ağustos 1663'te Almanların Neuhausel dedikleri Uyvar'ı muhasara etti. Son derece müstahkem olan ve çok iyi savunulan Uyvar Kalesi'ni 37 gün gibi kısa bir sürede fethederek teslim alması, kendisine büyük itibar sağladı; Osmanlıların Batı'daki kudretini zirveye çıkardı. Bu karşı konulmazlık, "Uyvar önündeki Türk" deyimiyle, Avrupa'nın bütün halklarına mal oldu ve bir korku cümlesi olarak dilden dile yayıldı.

67 Mustafa Cezar, Osmanlı Tarihi, C.3, İstanbul 1960, s.2107.

Avusturyalı tarihçi Hammer, Uyvar'ın fethinin 37 günde tamamlanmasının Avrupa'yı dehşet ve korku içinde bıraktığını, Türklerin bütün kıtayı işgal edeceği şayiasının derin endişelere sebep olduğunu nakleder.

Kuşatmanın 37. günü, Uyvar'ın Komutanı Forgacs, kaleyi teslime mecbur olunca, kaleden beyaz bayrak sallayarak aman dilemiş, sadrazam da düşmanın bazı şartlarını kabul etmişti. Kale komutanının isteklerinden biri de şuydu.

"Kaleyi terk ederken trampetlerimizi çalalım, bayraklarımızı açalım."

Fazıl Ahmet Paşa, bu madde için elçiye şöyle dedi:

"Eğer utanmıyorsanız davullarınızı dövün, borularınızı çalın, bayraklarınızı açın."

Vazgeçilmez Bir Ticaret Üssü

Fazıl Ahmet Paşa, Avusturya Seferi'nden henüz dönmüştü. Sultan IV. Mehmet, sadrazamı, şeyhülislâmı, kazaskerleri, bütün vezir ve komutanları huzuruna çağırdı. Girit'te, Kandiye dışındaki bütün kalelerin Devlet-i Âliye'nin elinde olduğunu, bu kale yüzünden Mısır'a ve hacca giden Müslümanlara Venediklilerin huzur vermediğini söyleyerek, sadrazamdan bu kalenin fethini istedi.

Bu tarihte Girit Adası, ticaret gemileri için vazgeçilmez bir üstü, Uzakdoğu ve Hint mallarının Avrupa'ya aktarılması ve Venediklilerin Anadolu sahilleriyle yaptıkları ticarette en önemli ara istasyondu. Girit Adası; Mısır, Tunus, Cezayir ve Trablus'tan Dersaadet'e sevk edilen iaşenin deniz yolları üzerinde bulunduğundan Osmanlılar için devamlı bir tehdit oluşturuyordu.

Hendeklerle Çevrili Bir Kale

Girit Savaşları, Osmanlı Devletinin 17. yüzyılda yürüttüğü en uzun süreli savaşlardan biridir. 1645'de başlayan savaşta Hanya ve Resmo fethedilmiş ama Kandiye bir türlü alınama-

mıştı. Sadrazamı Girit'e götüren 47 gemilik donanma, 3 Kasım 1966'da Girit'in Hanya Limanı'na varır varmaz, muhasara hazırlıkları başladı. Vakit geciktirmeden Kandiye Kalesi'ne hareket eden Fazıl Ahmet Paşa, yaptığı keşif harekâtı sonundaki düşüncelerini kimseye söylemedi. Venediklilerin herhangi bir şekilde bu düşünceleri öğrenip tedbir almalarını istemiyordu.

Paşa o kışı Hanya'da geçirip, muhasara için gerekli asker ve mühimmatı temin için memleketin her tarafına emirler gönderdi.

Kandiye Kalesi müstahkem tabyalarla çevriliydi. Zengin cephaneliklere sahip olan tabyalarda yüzlerce top mevzilenmiş, önlerine oldukça geniş ve derin hendekler kazılmıştı. Kaleyi çevreleyen hendeklerin uzunluğu 8.819 zira[68], yani beş km.den fazla idi.

Venedikliler ayrıca, Girit savaşlarının başladığı 1645'ten 1667 tarihine kadar (22 yıl), kalenin dört tarafına lağımlar kazmış, üçer kat üst üste inşa ettikleri bu yeraltı yollarını, 300-400 zira kadar ileriye götürmüşlerdi.

28 Mayıs 1667 günü siperler oluşturularak muhasara fiilen başladı. Serdar, karada düşman tabyalarının karşısına yerleştirdiği topların haricinde, Venedik donanmasının toplarını susturabilmek için, sahillere de büyük toplar mevzilendirdi.

Deniz tarafındaki İncirli Adası'na dahi toplar tabya edildi.

Lağım Savaşları

Kandiye Muhasarası, lağım savaşları ile meşhurdur. Venedikliler, Osmanlı siperlerinin ileriye sürülmesiyle birlikte bu tünellere ateş vererek, Ordu-yu Hümayun'a büyük zayiat verdirmeyi planlamışlardı. Buna karşılık Sadrazam da, üç koldan karşı lağımlar kazdırarak, Venedik lağımlarının imha edilmesini emretti. Siperlerin ileriye taşınmasına bundan sonra devam edilmesi talimatını verdi. Osmanlı ordusu bu suretle, yeraltı yolları

68 Dirsekten orta parmağın ucuna kadar gelen, yaklaşık 60 cm'lik uzunluk.

kazarak, düşman lağımlarını iptal ediyor, metrisleri bu yolların arkasından ilerletiyordu. Venedikliler de nerede böyle bir faaliyet hissederlerse o taraftaki lağımları ateşliyorlardı. Öyle oldu ki; bu savaşlar sırasında tünel kazmakla görevli lağımcı askerinin çoğu ya şehit oldu ya da yaralandı.

Muhasaranın başladığı tarihten itibaren üç ayın içinde Osmanlılar 153, Venedikliler 182 lağım ateşlediler. 1667 Eylül'ünde Veneddiklilerin, Rumeli eyalet askerlerinin siperleri önünde ateşledikleri bir lağımın patlaması sonucu, pek çok askerle birlikte Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa da hayatını kaybetti. Kış mevsimine girildiğinde, tarafların ateşlediği lağım sayısı 600'ü geçmişti.

Lağım savaşı bütün hızıyla sürerken, top ve tüfek ateşi de şiddetli bir şekilde devam ediyor, taraflar hayli zayiat veriyordu. Sadrazam durumu padişaha bildirerek, baharla birlikte cephane, çeşitli mühimmat ve çok sayıda asker, özellikle lağımcı istedi.

Fazıl Ahmet Paşa, askerin siperlerden çekilmeleri halinde, Venediklilerin yeni tabyalar inşa edeceğini ve yeraltında yeni lağımlar açacağını düşündüğünden, ordunun kışı siperlerde geçirmesine karar verdi. Osmanlı askeri kimisi metris (siper) içinde, kimi lağım yollarında sazdan ve kerpiçten odalar yaptılar. Metris ve lağım yollarında çarşı ve pazarlar kuruldu, ordugâh adeta yeraltı şehrine dönüştü. Siperlerdeki yeniçeri ve kapıkulu süvarilerine ulufe dağıtıldı. [69]

Ordu, kışı muhasarayı sürdürerek geçirdi. Sadrazam da lağım ağzında ve yeraltında yaptırdığı iki küçük odacıkta kışladı. Şu hadise, Osmanlı ordusunun akıllara durgunluk veren inşa gücünü ve istihkâm tekniğindeki büyük üstünlüğünü göstermektedir.

Kandiye Kalesi komutanı General Francesco Morosini, Venedik Docu'na yazdığı mektuplarda, Osmanlı askerinin meta-

---

69 Dr. Ersin Gülsoy, Girit'in Fethi, İstanbul 2004, s.134 -139.

net ve kuvvetinden söz ediyor, siperlerde kışlamanın bugüne kadar görülmemiş bir şey olduğunu anlatıyordu.[70]

Patlamayan Düşman Gülleleri

Kış mevsiminde, Anadolu ve Rumeli sahillerinde hazırlanan zahire, cephane, çeşitli türde mühimmat ve ikmal malzemesi gemilerle adaya nakledildi.

Adada ise, muhasarada kullanılmak üzere yeni toplar döktürüldü. İlk safhada, Venediklilerin kaleden attıkları 50 bin civarındaki patlamayan top güllesinin değerlendirilmesi için, aynı çapta üç top, ardından İnadiye Kalesi'nde bulunan tophanede on bir balyemez topu[71] döktürüldü. Osmanlı humbara[72] imalathanesi, günde 1000 adet el humbarası yapabilecek kapasiteye getirildi.

Kızıl Tabya karşısında, denizden 30 zira yer doldurularak buraya bir tabya inşa edildi; kalenin hem doğu hem de batı tarafına yapılan bu tabyalara toplar yerleştirilerek, kaleye bir kayığın bile girmesine müsaade edilmedi.

Muhasara devam ederken, Kandiye cephaneliklerinden biri, Osmanlı topçusunun attığı bir gülle ile ateş alarak infilâk etti. İki bin kantar barutla pek çok humbara ve asker zayi oldu.

***

Savaşın ikinci yıl da aynı şiddetle sürmesinin ardından, 25 Haziran 1669 günü kaleden, Noailles Dükası komutasında 500-600 kişilik bir birlik grup çıkarak, Osmanlı siperlerine saldırdı; lâkin askerin başarılı savunması sonucu kaleye çekilmek zorunda kaldılar. Fransız ve Venedik askerlerinin ortaklaşa gerçekleştirdikleri bu harekât sırasında, Papalık donanmasının kaptanı ile birlikte, çok sayıda Fransız asilzadesi öldürüldü. Bu girişim sonrasında, Venediklilerle tartışan Fransızlar, gemilerine binerek ülkelerine döndüler.

---

70 Gürsoy, a.g.e., s.143
71 Uzun menzilli bir top çeşidi.
72 Bir çeşit el bombası

Venedik Docu, Fransız Kralı'na gönderdiği bir mektupta, yardımlarıyla Kandiye önündeki kuşatmayı kaldırılabilirlerse, kaleyi kendilerine bırakacağını bildirdi.

Kandiye'nin Önemi

Kandiye hem Venedikliler için hem bütün Hıristiyan dünyası için hem de bütün Müslüman dünyası için onur meselesi haline gelmişti. Venediklilerin sadrazamın huzuruna gönderdikleri elçi; Hıristiyan dünyasının şerefi için Kandiye'den vazgeçilmesini, buna karşılık her türlü harp tazminatı ve haracı ödeyeceklerini bildirmişti. Fazıl Ahmet Paşa da kızarak:

"Biz buraya bezirgânlığa gelmedik; Allah'a şükür, devletimizin paraya ihtiyacı yok. Kandiye'yi hiçbir fiyata değişmeyiz." cevabını vermiş, kalenin fethinin İslâm âlemi için de itibar meselesi olduğunu ifade etmişti.

Hammer'e göre, o zamana kadar dünyada hiçbir kale için, Kandiye'ye harcanan para ve emek sarf edilmemiş, bu kadar zahmet çekilmemişti. Bunun sebebi, bu kalenin Hıristiyan ve Müslüman dünyaları için onur meselesi haline gelmesiydi.[73]

Fazıl Ahmet Paşa'nın Resti

Gerek Fransa, Malta ve Papalık tarafından yardım için gönderilen kuvvetlerin başarısızlığı, gerek kaledeki askerin dayanma gücünü kaybetmesi, buna karşılık Osmanlı askerinin şiddetli taarruzu Venedik'i barışa zorluyordu.

Nihayet 29 Ağustos 1669 günü kaleden gelen iki Venedik elçisi, Osmanlı toplarının bulunduğu sahile yanaşarak, Sadrazamla görüşmek istediklerini bildirdiler. Fazıl Ahmet Paşa, gelenleri karşılamak için, Karakulak Ahmet Ağa'yı göndererek, şunu emretti:

---

73 Aksun, a.g.e., c.2, s.226.

"Eğer gelen elçiler Fransızlardan ise dinlemeyerek geri gönder, Venediklilerden ise ne için geldiklerini sor. Eğer mektubumuz var diyorlarsa, Suda Kalesi'ne gönder, yok başka bir husus için gelmişlerse bize bildir."

Ahmet Ağa, gelenlerin kale kumandanı Morosini'nin divan efendisi ile kapıcılar kethüdası olduğunu öğrenince, ne için geldiklerini sordu.

"Hayırlı bir iş konuşmaya geldik." cevabını alınca şöyle dedi:

"Kaleyi vermeye geldinizse ne âlâ, eğer başka bir şey söyleyecekseniz Sadrazamın görüşmeye müsaadesi yoktur."

Kandiye'nin teslimi hususunda yetkileri olmadığını söyleyen elçiler, General Morosini ile görüşmek üzere tekrar kaleye döndüler. Fakat aynı elçiler, iki saat sonra yeniden gelerek, ertesi gün kalenin teslimi için barış görüşmelerine başlayacaklarını bildirdiler.

22 Yılda 100 Bin Şehit

Sadrazam, 30 Ağustos 1669 günü elçileri karşılamak üzere, Karakulak Ahmet Ağa ile Divan-ı Hümayun tercümanı Panayot Efendi'yi görevlendirdi. İki gün sonra, barış görüşmelerine başlandı; altı gün süren müzakereler sonunda, (6 Eylül) 17 maddelik barış anlaşması imzalandı.

Böylece, Osmanlı ordusuna 22 sene dayanan Kandiye, Devlet-i Âliye topraklarına katılmış oldu. Savaş esnasında yüz civarında hücum yapan Ordu-yu Hümayun, 3500 lağım patlattı, 730 bin kantar barut harcadı, 30 bin şehit verdi. 22 yıl süren Girit muharebelerinde verilen toplam şehit sayısının 100 bini geçtiği rivayet olunur.

Kandiye'nin fethi, Osmanlı ordusunun cesaret ve azminin yanısıra, özellikle Fazıl Ahmet Paşa'nın sebat ve gayreti sonucu gerçekleşti.

Fetih Sonrası

Anlaşmaya göre, Venedikliler 17 Eylül 1669 günü kaleyi boşaltacaklardı. Huzura kabul edilen General Morosini'ye Sadrazam tarafından güzel sözler söylendi, kıymetli hediyeler verildi. Daha sonra General ve kaledeki diğer Venedikliler bindikleri çektirilerle İstindiye Kalesi'ne doğru uzaklaştılar. Katolik Venedik'in zulmünden kurtulan Kandiye'nin Rum ahalisi, fethi büyük bir sevinçle karşıladı. Kalenin, Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden duydukları memnuniyeti belirttiler. Sadrazam ayrıca, kalede kalan 70 -80 kadar Yahudi'nin güvenliğini sağlamak için de bir ocak çorbacısı tayin etti.

Fazıl Ahmet Paşa, 3 Ekim 1669'da fetih telhisini kaleme alıp, Yenişehir'de bulunan padişaha gönderdi. Ordunun kaleye tamamen yerleşmesinden sonra ise, Kandiye'nin on dört büyük kilisesinin en büyüğü Sultan IV. Mehmet, diğerleri ise Sultan İbrahim, Valide Turhan Sultan, Fazıl Ahmet Paşa ile sair vezir ve komutanlar adına camiye çevrildiler. Fethin ilk cuma namazı 4 Ekim günü Hünkâr Camisi'nde kılındı, Sultan adına hutbe okundu. 20 Ekim'de Padişah'tan Sadrazama hatt-ı hümayun, kürk, kılıç, hançer gibi hediyeler geldi. Generalin sarayı Fazıl Ahmet Paşa'nın ikametine tahsis edildi.

Sadrazam ve Annesi

Sadrazam, başta kardeşi Mustafa Bey olmak üzere dinî ve askerî zevatın tebriklerini kabul ettikten sonra, İnadiye Kalesi'ne geçerek annesiyle buluştu, hayır duasını aldı. Görüşmenin ardından annesi ve kardeşine hacca gitmeleri için izin verdi. Kaynaklarda; Ahmet Paşa'nın annesinin iffet, ismet ve ibadette eşi bulunmayan bir hanım olduğu, sabahlara kadar ibadet ettiği ifade edilir.

Evliya Çelebi, kalenin cephanesinden 400 bin tüfek, 200 bin kılıç, 5 bin kantar barut, 3 bin çuval güherçile, 7 bin kantar

kurşun çok sayıda balta, ok, yay, zırh, zincir gibi savaş malzemesinin ele geçirildiğini yazar.

Topçubaşı'nın hazırladığı deftere göre ise, 105'i balyemez olmak üzere 555 sağlam top, 85 havan topu, 17 şayka topu, 2000 saçma topu ele geçirildi.

Kışı Kandiye'de geçiren Sadrazam, 27 Mayıs 1670 günü 80 gemilik bir donanmayla denize açılarak Tekirdağ sahiline çıktı. Oradan da Sultan'ın bulunduğu Edirne'ye hareket etti.

Kandiye Kalesi'nin fethinde Fazıl Ahmet Paşa'nın gösterdiği üstün gayretler tartışılmaz. O, bir yandan Venediklilerle mücadele ederken, bir yandan da yürüttüğü diplomatik faaliyetlerle, hem Venedik elçilerinin Kandiye'yi vermeden barış yapma çalışmalarını neticesiz bıraktı hem de muhasaranın uzamasından dolayı endişeye kapılan padişahı ikna ederek kalenin fethini gerçekleştirdi.

Fazıl Ahmet Paşa'nın Kararlılığı

Fransa, Girit kuşatması sırasında adaya altı bin asker göndererek, Venediklilerle birlikte Osmanlılara karşı açıkça cephe almasına rağmen, seferin Osmanlı Devleti lehine sonuçlanması üzerine, yeniden geleneksel dostluğa (!) dönmek istediğinden, Devlet-i Âliye'ye yeni bir elçi gönderdi.

1670 Ekim'inde İstanbul'a gelen, sonra da Edirne'ye giderek sadrazamın huzuruna çıkan Marki de Noitel'in (Marki Dö Nuatel) gayesi, hem müddeti dolan kapitülasyonları yenilemek hem de Mısır ve Kızıldeniz yoluyla Hint ticaretine devam edebilmekti. Fakat sadrazam kendisini hoş karşılamadı. Marki de Noitel şaşkınlık içindeydi. Köprülüzâde sarığını gözlerine indirmiş, kürkünün yakasını yüzünü örtecek kadar kaldırmış, ayaklarını birbirlerinin üzerine atarak uzatmış ve ellerini dizlerinin üzerinde sımsıkı kenetlemişti. O derece vakur idi ki, konuşurken sakalının oynadığı bile fark edilmiyor, elçinin sözlerine

sadece "güzel" demekle yetiniyordu. Marki de Noitel bir ara, Fransızların öteden beri Osmanlı ile dost olduğunu söyleyince, Köprülüzâde'nin yüzü asıldı:

"Evet, Fransızlar bizim dostumuzdur fakat onları her zaman düşmanlarımızla birlikte görüyoruz." dedi.

Elçi sözü dönüş dolaştırıp, Fransa Kralı'nın nüfuz ve gücüne getirince, Paşa iyice asabileşti:

"Kralınız kudretli bir hükümdar olabilir ama onun kılıcı daha yenidir." diye cevap verdi.

Fazıl Ahmed Paşa aslında mütevazı biriydi. Elçiye karşı gösterdiği şiddet, hatalarını yüzlerine vurmak içindi; onu bu davranışa sevk eden Fransızların ikiyüzlülüğüydü.

Sadrazam, elçinin ısrarını görünce, sözünü şöyle tamamladı:

"Şevketli hünkârımız, diğer kâfirlerle hiçbir münasebeti olmadığı için, onlarla ne anlaşma, ne de ticarî sözleşme yapmıştır. Bu gibi müsaadeleri ancak dostlarına bir lütuf ve ihsan olmak üzere inayet buyurur. Devlet-i Âliye, yabancılara bahşettiği müsaadeleri hiçbir zaman cebirle vermez, daima uysallıkla ihsan eder, lütfeder. Anlaşmanın yenilenmesini arzu etmiyorsanız, çekip gidebilirsiniz."

Tabi elçi çekip gitmedi.

Dindar Bir Devlet Adamı

Fazıl Ahmet Paşa, 1672'de çıktığı Lehistan Seferi'nde de Podolya'yı Osmanlı topraklarına kattı, ayrıca pek çok kale fethetti. Sadaret mevkiini on beş buçuk sene dirayetle yöneten Paşa, bozulan düzeni yeniden ıslah ve tanzim etmeyi başardı. Onun döneminde Osmanlı eski azametine yeniden kavuştu.

***

Fazıl Ahmet Paşa üç yıl Avusturya ve Macaristan, üç yıla yakın Girit, üç yıl da Lehistan cephelerinde savaşarak, aşırı bir şekilde yıprandı. İkinci Lehistan Seferi sonrasında yakalandığı

"Maraz-ı istiska"[74] düzelmemiş olmasına rağmen, Sultan'ın orduyla İstanbul'dan Edirne'ye hareketi sırasında, orduya katılması istenmemesine rağmen, yatakta kalmayı zül telâkki ettiğinden yola çıktı fakat hastalığının şiddetlenmesi üzerine 3 Kasım 1676'da, 41 yaşında iken Çorlu yakınlarındaki Karabiber Çiftliği'nde hayata gözlerini yumdu.

Yerli ve yabancı bütün tarihçilerin belirttikleri gibi az konuşan, sağlam hafızalı, zeki, muhakemeli, sabırlı, azimli, ileri görüşlü, cömert, mal toplamayı sevmeyen, yumuşak kalpli ve dindar bir devlet adamıydı.

Avusturyalı ünlü tarihçi Hammer, onun bu vasıfları sayesinde, "hakikate en kısa yoldan ulaştığını, lüzumsuz sözün düşmanı olduğunu, bu sebeple ihtiyatlı, az ve düşünerek konuştuğunu, ilmiye mensubu olduğundan, sahip olduğu ilmin, ona Kandiye'nin yakıntı ve duman bulutları arasında daima arkadaşlık ettiğini" yazar.[75]

İlm-i Kelâmda Âlim, İyi Bir Hattat

Mehmet Halife, Fazıl Ahmet Paşa'nın, bazı yakınlarının aldatmasıyla içkiye alıştığını ve sonunda ölümüne sebep olan istiska hastalığına yakalandığı söyleyerek kendisini suçlamaktadır. O, bu iddiayı ileri süren tek tarihçidir.

Osmanlı aleyhtarları, bu iddiaya dayanarak, her fırsatta, Paşa'yı ve Osmanlı'yı yıpratmayı çalıştılar. On beş yıllık sadaret süresinin dokuz yılını cephelerde geçiren sadrazamın, genç yaşta vefat etmesini, savaş meydanlarında geçirdiği yorucu, uykusuz, hatta çetin iklim şartlarına değil de, içkiye bağlayarak açıklamaya çalışması, Paşa'yı çekemeyen düşmanlarının çirkin bir iftirası olarak görülmelidir.

Paşa, hem fıkıh ve kelâm ilminde âlim hem de iyi bir hattattı; âlim ve sanatkârın koruyucusuydu. Kendisine lâkap olarak

74 Bir hastalığa bağlı olarak vücutta su toplanması (ödem birikimi)
75 Aksun, a.g.e., c.2, s.232.

verilen "Fâzıl" bir kişiliğe sahipti. Pederinin Divanyolu'ndaki türbe ve medresesinin yanında bir kütüphane tesis ederek, kitaplarını buraya vakfetti.

***

Sadrazamın İstanbul'a getirilen naşı, babası Köprülü'nün Divanyolu'ndaki türbesine defnedildi.

17. asrın ilim ve kültür hayatına damgasını vuran, eserleriyle İslâm dünyasında olduğu kadar Batı dünyasında da büyük ilgi ve takdir toplayan, eserlerinden hayranlık derecesine varan ifadelerle bahsedilen, Batı'nın meşhur araştırmacılarından Babinger'in Osmanlıların Süyûtî'si olarak nitelediği, genç denebilecek bir yaşta vefat etmesine rağmen, başta Cihannümâ ve Keşf'üz zunûn olmak üzere 20'den fazla eser telif eden ünlü bir bilim adamımız

KÂTİP ÇELEBİ ve CİHANNÜMA'SI

Kâtip Çelebi 1609 Şubat'ında İstanbul Fatih'te doğdu. Enderun'a mensup olup saray içinde görev yapan babası dindar bir zattı. Âlim ve şeyhlerin meclislerine devam eder, geceleri bile ibadetle meşgul olurdu. Asıl adı Mustafa olan oğlu Kâtip Çelebi beş yaşına geldiğinde, ona hoca tutarak ilk dinî bilgileri aldırdı; hat yazısını ve Arapçayı öğrenmesini sağladı. Çelebi bu dönemde Kur'an'ın bir kısmını da ezberledi. On dört yaşına geldiğinde Anadolu Muhasebesi Kalemi'nde çırak olarak göreve başladı, maliye ve tapu defterlerini tutmakta kullanılan bir tür stenografi olan siyakat yazısını ve muhasebe kurallarını öğrendi; öyle çalıştı ki kısa zamanda hocasını bile geride bıraktı.

1624'de, henüz on beş yaşında iken, Osmanlı ordusuyla Tercan Seferi'ne katılarak, savaşın ne acılar doğurduğunu yakından gözleme fırsatı buldu. 1626'da Bağdat Seferi'ne iştirak etti; dokuz ay süren kuşatmada, savaşın bütün cilvelerine şahit oldu. Kuşatma dönüşü Musul'da babasını, bir ay sonra da Nusaybin'de amcasını kaybetti. Bir baba dostunun yardımıyla Süvari Mukabelesi'nde[76] görev aldı.

1630'da Hüsrev Paşa'nın yanında Hemedan ve Bağdat Seferlerine katıldı. 1633-34'de Sadrazam Mehmet Paşa'nın kumandasındaki ordu ile tekrar Şark Seferi'ne çıktı. Asker,

76 Orduda, süvari alayının hesaplarını tutmakla görevli birliğin adı.

kışlamak için Halep'e çekildiğinde izin alarak hacca gitti; bu ziyaretinden sonra Hacı Halife diye tanındı, o tarihte yirmi altı yaşındaydı. 1635'de Sultan IV. Murat'la Revan Seferi'ne de iştirak etti.

Kitaplara Harcanan Miras

On yıl kadar ordu ile pek çok sefere katılan Kâtip Çelebi, daha sonra kendini tamamen ilmî çalışmalara verdi; kendi tabiriyle "cihâd-ı asgardan cihâd-ı ekbere" döndü. Çelebi bu ifadesiyle, hayatının on yılını verdiği ve siperler arasında geçirdiği bu çetin hayatı cihâd-ı asgar (küçük savaş) sayıyordu. Onun asıl savaşı, bilgisizliği yenmek için verdiği savaştı ki; o, cihâd-ı ekber (büyük savaş) tabiriyle, bunu anlatmak istiyordu.

1639'da zengin bir akrabasının vefatıyla kendisine düşen birkaç yük akçelik mirasın üç yük[77] kadarını kitaplara harcadı; geri kalanıyla Fatih Çarşamba'sında bulunan evini tamir ettirdi, sonra da evlendi. Bütün varlığını kitaba vermesi, devlet görevini ve aylığını bırakarak kendi mütevazı köşesine çekilmesi, kendini tamamen öğrenmeye ve yazmaya vermesi ve bunu ömrü boyunca sürdürmesi sonucu, çağını aşan nadide eserler telif etti.

Katip Çelebi Asrı

Kâtip Çelebi, çağının pek çok âliminin derslerine devam ederek, kendi konusunun uzmanı olanlardan, ilim öğrenmeyi hep sürdürdü. Eserlerinde tek konuya bağlı kalmayarak; tarih, coğrafya, matematik, astronomi, biyografi, bibliyografi, eğitim, felsefe, devlet idaresi gibi alanlarda yirminin üzerinde eser telif etti. Bir tanesi bile müellifinin adını abideleştirmeye yeten pek çok eserin sahibi oldu.

---

77 Osmanlı tarihinde 'yüz bin akçe' yerine kullanılan bir tabir.

Arapça ve Farsçayı bu dillerde kitap telif edecek kadar iyi öğrendi. Nitekim tarihî eserlerinden Fezleke'yi, ana biyografi eserlerinden "Süllemü'l vusül"ü ve ilim âleminin ana kaynaklarından biri olarak –hâlâ- ellerden düşmeyen ve büyük değeri dolayısıyla daha 19. yüzyıl ortalarında Lâtinceye çevrilen "Keşfü'z Zunûn"u Arapça telif etti. Çalışmalarında, bu üç dilde yazılmış olan kaynaklarla yetinmedi; özellikle Batı'yı ve onun tarihini tanımak için, zamanında ellerde dolaşan pek çok kitaptan yararlanmak üzere Latinceyi öğrendi, onlardan çeviriler yaptı.[78]

Kâtip Çelebi, 17. asırda yetişen âlim ve müellifler arasında, fikirleri ve eserleri itibariyle seçkin bir yere sahiptir. Hatta bazı yazarlar, bilim ve kültür tarihi bakımından 17. yüzyılı "Kâtip Çelebi Asrı" olarak adlandırmışlardır. Osmanlı Devleti'ne dair tarih kitapları da, 17. yüzyıl Osmanlı siyasî, ilmî ve kültür tarihinden bahsederken Kâtip Çelebi'ye özel bölümler ayırırlar.

Kâtip Çelebi, Osmanlı Devleti'nin birçok sıkıntıyı bir arada yaşadığı, çeşitli kurum ve kuruluşlarıyla birlikte birtakım ciddi sarsıntılar içinde bulunduğu bir devirde yaşamasına rağmen, kendini ilim öğrenmeye, düşünmeye ve eser telif etmeye verebilmişti. Medrese tahsili görmemesine ve ilmiye sınıfına mensup olmamasına rağmen, çağdaşı olan yazar ve araştırmacıları geride bırakmış, bunu eserleriyle ispatlamıştı.[79]

Katip Çelebi'nin İnzivası

1645-46 yıllarındaki Girit Seferi sırasında, Kâtip Çelebi'nin mesleğinde yükselme sırası gelmiş fakat Mukabele Başhalifesi ile araları açılmıştı. "Selefte yirmi sene hizmetle halifeliğe nevbet gelmiştir, yolunca bize nevbet yok mu?" (yirmi yıl aynı görevde bulunduk, halifeliğe yükselme sıramız hâlâ gelmedi mi?) deyince, mukabele halifesinin kayd-ı hayattan söz etmesi; yani, "ölünceye kadar sana sıra gelmeyecek." demesi üzerine, görevinden istifa

78 O. Şâik Gökyay, Kâtip Çelebi, Ankara 1986, s.8.
79 Huriye Yeklef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l Vusül'u, Ankara 1996, s.267.

etti. Üç yıl kadar memuriyetten uzak, kendi köşesine çekilerek yaşadı. Bu sırada talebelerine çeşitli konularda dersler verdi.

Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi, Kâtip Çelebi'nin dostu ve sırdaşıydı, pek çok konuyu ona danışırdı. Mesela, Fazıl Paşa'nın serdar tayin edilerek, Anadolu askerini Girit'e geçirmek üzere birkaç parça kalyonla Sakız'a gönderilmesinin yerinde olup olmadığını sormuş, o da bu tedbirin münasip olduğunu, alınan kararı beğendiğini söylemişti.

Abdürrahim Efendi, "Takvimü'l Tevarih" adlı eseri dolayısıyla, Çelebi'den Sadrazam Mehmet Paşa'ya söz etmesi üzerine,-yeniden göreve başlamasını önlemek amacıyla, aleyhindekilerin maddi- manevi bütün gayretine rağmen- ikinci halifeliğe tayin edilmişti.

Düsturü'l Amel

1652-53 yıllarında, devlet maliyesini düzeltmek, bütçe gelirlerinin azalıp, buna karşılık giderlerinin çoğalma sebeplerini araştırmak ve bu açığa bir çare bulmak üzere toplanan heyete Kâtip Çelebi de davet edilmişti. Hacı Halife, bozuklukları düzeltmek ve nelerin yapılması gerektiğini bildirmek üzere, "Düsturü'l Amel" adlı eserini telif ederek divana takdim etti. Osmanlı Devletinin duraklama dönemine girdiğini, iş başındakilerin bunun alametlerini görerek, tedbir almaları gerektiğini belirtti.

Çelebi'nin kendi raporuyla ilgili olarak sarf ettiği cümleler, ülke idaresinde önemli yerlerde bulunan kimseler için, unutulmayacak prensipler niteliğindedir:

"Gerçi ben raporumun kâle alınmayacağını, dediklerimin uygulanmayacağını şimdiden biliyorum. Fakat benim asıl korkum şudur: Allah Teala, yarın Kıyamet Günü'nde, bana soracak; Sen ki memleketin bir aydını idin, neden bu bozuklukları görüp de çarelerini söylemedin, üzerine düşeni yapmadın, diyecektir.

İşte o zaman, ben bu raporumla bana düşeni yerine getirdiğimi gösterip kendimi vebalden kurtarırım, bu düşünce ile bunu yazdığımı söylerim."[80]

Çelebi, devlet idaresindeki bozuklukları, bunların sebep ve çarelerini ortaya koyarken, tarafsızlığını korumuş, hiçbir tesir altında kalmamış, doğru bildiği gerçekleri açıkça dile getirmekten çekinmemişti. Onun bu davranışı, hayatından ders alınması gereken noktaların başında gelir.

Toplumun hayatını, insan hayatına benzeten Kâtip Çelebi, "Dünya küfürle değil, zulümle yıkılır" şeklindeki Türkçe bir atasözünü örnek göstererek, her toplumun bir kemali, bir de zevali olduğunu kabul eder; bununla birlikte, eğer Allah dilerse, iyi idareciler elinde bir devletin ömrünü uzatacağını, söyler.[81]

1300 Cilt Kitap

Kâtip Çelebi, kitap başında sabahlayacak kadar okumaya düşkün, kitaba meraklıydı. On yıldan fazla geceli gündüzlü, kendini araştırma ve incelemeye vermiş olan Kâtip Çelebi, bazen kendini bir kitabın üzerinde unutur, odasında güneşin batışından doğuşuna kadar mum yanar, bundan usanç da duymazdı.

Seferlerde bulunduğu sıralarda, oralardaki sahafları ziyaret ederek, pek çok kitap toplamış,-yukarıda da belirtildiği gibi-akrabasından düşen mirasın büyük bölümünü kitaba vermişti. Bazı kaybolmuş sanılan kitaplara kendisinin sahip olduğunu, adeta gurur sezilen bir ifade ile belirtir, bir yerde bulunduğunu haber aldığı kitapları, ne yapar eder mutlaka görürdü.

Onun ilgisi, daha çok tarihî eserler üzerinde toplanmış, tarihçe bilinmeyen bir noktayı aydınlatmak için pek çok kitap devretmişti. Keşfü'z zunun'da, Arapça Fezleke' sinden söz ederken, elinden 1300 tarih eseri geçtiğini söylemiş, bunu Takvîmü't Tevârih'inde de tekrarlamıştı.

80 Gökyay, a.g.e., s.9.
81 Gökyay, a.g.e., s.37.

Savaşlarda kumandanların hatalarını, onların “tarih” bilmemelerinden kaynaklandığını söyleyerek, devlet adamlarının ve iktidarda bulunanların tarih okumaları gerektiği üzerinde ısrarla durmuştu.

***

Ünlü tarihçi Şehrizâde, inanılır kimselerden rivayet edildiğini kaydetmek suretiyle, Çelebi’nin kitap merakı konusunda şöyle bir olay hikâye eder:

Kâtip Çelebi, bir gün Şeyhülislâm Yahya Efendi’nin konağına misafir olmuştu. Sohbet bir müddet devam ettikten sonra, Yahya Efendi sordu:

“Çelebi, hanenizde Tevarih-i Âli Osman’a ait bin ciltten fazla eser olduğu söyleniyor, doğru mu?”

Kâtip Çelebi şöyle cevap verdi.

“Olmak gerektir.”

Fakat bakışlarından, Şeyhülislâm Efendi’nin kendisine inanmadığını sezince, ertesi gün on katır üzerine birbirinden farklı bin üç yüz cilt kitap yükleterek Yahya Efendi’nin konağına getirdi. Yahya Efendi katırlar dolusu kitabı görünce şaşırıp kaldı. Kâtip Çelebi:

“Efendi Hazretleri, bunlar yalnız ciltli olanlardır; Evde ciltsiz olarak bundan fazlası da var.”

Kâtip Çelebi ve Batı

Kâtip Çelebi tarih dışındaki ilimleri de merak etmişti. Coğrafya kitaplarını okudukça, Avrupalıların bu konuda ileride olduklarını görmüş, bu noksanı gidermek için, Cihannüma’sını yazmaya karar vermişti. İnsanın coğrafya sayesinde dünyayı dolaşma imkânı kazanacağını, kitap okuyan kimselerin ömürleri boyunca seyahat edenlerden daha çok bilgi sahibi olacağını söylüyordu

Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış coğrafya kitaplarını karışık ve yetersiz görmüştü. Onları karşılaştırarak Cihannüma'yı yazmaya niyetlenen Çelebi, eserinin telifine 1648'de başladı; fakat kaynakları kifayetsiz bulduğundan devam etmedi, çalışmasını yarım bıraktı.

***

Kâtip Çelebi, Osmanlı yazarları arasında Batılı kaynaklara müracaat etmeyi düşünen ilk araştırmacıdır. Türkçe ve Arapça eserlerdeki eksikleri tamamlamak için, Batılı kaynaklardan yararlanmayı düşünen yazar, Lâtinceyi bu dilde yazılmış eserlerden faydalanacak kadar iyi öğrendi. Sonra da bir vesileyle eline geçen Ortelius'un Atlas Minor'unu İslâmiyeti kabul eden bir Fransız olan Şeyh Mehmet İhlâsî'nin yardımıyla Türkçeye çevirdi. (Mart 1654)

Çevirinin üçte ikisini tamamladıktan sonra, aynı yılın Aralık'ında Cihannüma'ya yeniden başladı. Eserini hazırlarken, bu defa birçok Batı yazarının eserinden de faydalandı.

Yarım Kalan Eser

Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sında, önsöz ve giriş kısmından sonra, anlatılan dünya ülkeleri şöyle sıralanır:

Japonya'dan başlamak üzere Asya adaları; Yeni-Gine, Moluk, Filipinler, Cava, Sumatra, Borneo, Seylan gibi Çin ve Hint adaları; Çin-i Maçin, Hıtay gibi uzak şark memleketleri; Hint, Sind, Kaşmir, Tibet, Afganistan gibi Güney Asya ve iç Asya memleketleri; nihayet İran ve Türkistan memleketleri Doğu Anadolu'ya kadar kısım kısım izah edilir.[82]

Çelebi, eserinde konu ettiği ülkeleri ayrıntılı bir şekilde tanımlar; memleketlerin tabii şekillerini, dağ, ova ve nehirlerini, bitki örtüsünü, yetiştirdikleri ürünleri anlatır. Siyasi ve idari şeklini, dinî hayatını, ahlak ve adetlerini, ilim ve bilgi seviyelerini,

82 Prof. Dr. Hamit Sadi Selen, Kâtip Çelebi- Cihannüma, TTK, Ankara 1985, s.127.

sanat ve ticaretini bölümler halinde sırasıyla ele alır fakat genç yaşta vefat etmesi, eserin tamamlanmasına engel olur.

İbrahim Müteferrika tarafından 1732'de basılan Cihannüma, Osmanlı dönemindeki basma eserlerin ilklerindendir. Cihannüma, bu baskının ardından, birçok Batı diline çevrildi, pek çok Batılı seyyaha rehberlik etti.

Cihannüma, Osmanlılara cihan tasavvurunda devir açan bir eserdir. Aydın kitlenin, görüş açısını göze çarpacak şekilde genişletmiş, coğrafya alanında başka eserlerin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa milletleriyle geniş kültür birliği içine girmeye yönelen çalışmaların bir sembolü, bu temayülün bir ifadesi olmuştur.[83]

Değeri Tartışılmayan Bir Kamus: Keşfü'z Zunûn

Kâtip Çelebi, büyük bir bibliyografi sözlüğü olan Keşfü'z Zunûn (Çeşitli konularda yazılmış olan eserlerden şüpheleri kaldırmak) için yirmi yıl çalıştı. Büyük araştırmacı bu eserinde, gerek doğrudan okuduğu, gerekse sahaflarda ve kütüphanelerde gördüğü bütün eserleri alfabetik şekilde sıraladı.

14.500 kitap ve risalenin tanıtıldığı bu eserde 10.000 kadar yazar adı yer alır. Çelebi, tespit ettiği eserleri, yazarı ve yazıldığı tarihi ile birlikte gösterir, eserlerin ana bölümleriyle talî bölümlerini, ayrıca bunlarla ilgili diğer eserleri de kaydeder. Eserinin çeşitli bölümlere ayrılan önsözünde, ilmin önemi ve tarihi üzerinde durur; ilimlerin isimlerini sıralar, tanımlarını yapar.

Keşfü'z Zunûn, değerinin büyüklüğü sebebiyle, 1835-1858 yıllarında Alman araştırmacı Flügel tarafından Arapça metni ve Latince çevirisiyle birlikte yedi cilt olarak basılmış, ayrıca bir de indeks ilave edilmişti.

Hacı Halife, Keşfü'z Zunûn'unda, ilim öğrenmek isteyen kimselerden söz ederken şunları söyler:

83 Gökyay, a.g.e., s.48.

"Talebe kötü huylardan arınmış, temiz olmalıdır. Nasıl içinde köpek olan eve melâike girmezse, içinde bâtınî köpekler olan kalbe de ilim girmez."

"Eskiden âlimler, ilim öğrenmek isteyen talebenin önce ahlak ve karakterini araştırır, onda kötü bir ahlak görürlerse, ileride bir kötülüğe alet olmamak için, talebeliğini reddeder, eğer onu temiz ahlaklı bulurlarsa o zaman ilim öğretirlerdi. Ayrıca gerek kendisinin, gerek başkalarının dinine fesat getirmesinden korktukları için, mükemmel hale gelmeden onun peşini bırakmazlardı."[84]

***

Kâtip Çelebi, ilmin toplumun ayakta durmasına ve onun devamına bir vasıta olduğunu belirterek, olayları açıklamada ilmin rehberliğinden ayrılmamak gerektiğini söyler. "İnsanda kalp ne derece önemliyse, toplumdaki âlimler de aynı derecede önemlidir", diyerek, bilgi ile ilgili hiçbir şeyi küçük görmemek gerektiğini ifade eder.

***

"İlim öğrenmek isteyen faydalı bir şey işittiği zaman onu yazmalı, okuduklarından notlar alıp kaydetmeli. Çünkü ilim bir av, onun bukağısı yazmaktır. Yazılan da ezberlenmeli, zira ilim hatırda tutulandır, deftere emanet edilen değil. Deftere yazmaktan amaç, unutulduğunda bakılması içindir, yoksa yazılana güvenmek için değil."[85]

Kâtip Çelebi, Tuhfet'ül ahyar isimli eserinde, çocuklarımıza yapacağımız en büyük iyiliğin onlara ilim öğretmek olduğunu ifade eder, kitapla ilgili de şu sözleri aktarır:

"Baktım, ne varsa nakıştan ve hayalden ibaret,

Cihanda, kitaptan güzel dost yoktur.

---

84 O. Şâik Gökyay, Kâtip Çelebi'den Seçmeler, İstanbul 1968, s.216.
85 Gökyay, a.g.e., s.219

Yalnızlık köşesinde her an, kitap sayesinde,
İnsana yüz rahat vardır, asla incinme yoktur"

***

"Kitaptan daha iyi arkadaş yoktur, o insana dert ortaklığı eder. İnsanın gönlünü açar, yüreğine su serper.

Gönlünün her muradına onunla erişirsin. Böylesine güzel bir dost görülmemiştir; ne incitir, ne incinir."

***

Kalemin kudretini ise şu sözlerle ifade eder:

"Kalemin mürekkebiyle öyle bir vuruşu var ki, kılıcın şarabından, yâni döktüğü kandan daha keskindir. Harap olup gitmeyecek yazar yoktur; ama onun yazdıkları dünya durdukça durur."

Kâtip Çelebi engin bilgi sahibi, hür fikirli, çalışkan, şahsiyet sahibi bir aydındı. Az konuşurdu, yardımseverdi, iyi huylu ve halîm meşrepliydi; zevk sahibiydi. Küçükle küçük, büyükle büyük olurdu.

Eserlerinde ölülerden yardım beklemenin manasızlığını, kadınlarla çocukların ve hafif akıllıların, mezarlara dikilen mumların yağıyla yağlanmayı adet edindiklerini, bunların sadece mezar bekçileriyle mum satıcılarına fayda sağladığını söyler, bu türden batıl inançları, yeri geldikçe eleştirirdi.

Taassubun her türlüsüne savaş açan ve Allah'tan bütün taassup sahiplerine insaf vermesini dileyen Kâtip Çelebi, taassubun halkı birbirine düşürecek ve adeta bir iç savaşa götürecek kadar şiddetlendiği bir devirde, buna sebep olan olayları birer birer incelemiş ve yazmıştı.

Taassubun yanlışlığı ve lüzumsuzluğunu, hem nakil,-Kur'an'ı Kerim ve Hadis- hem de akıl yoluyla açıklamaya çaba sarf etmiş, bu türden akımları önlemeye çalışmıştı.

***

Kâtip Çelebi'nin eserlerinde öne çıkan esaslardan biri de gerçekleri araştırma, gerçekleri ortaya çıkarma gayretidir. Onun, fikirlerini savunmadaki cesareti, ihtilaf ve tartışma konularını tarafsız bir hâkim gibi ele alışı, kendisine verilen yüksek değeri fazlasıyla hak ettiğini gösterir.

***

Hacı Halife'nin son eseri 1656 Kasım'ında telif ettiği "Mizanü'l Hak"tır. Yazar, akla dayanan ilimlerin lüzumunu anlatan bir önsözle başladığı bu eserde yirmi bir ayrı konuya temas eder.

Çelebi, 6 Ekim 1657 günü henüz 48 yaşında iken, sabah kahvesini içtiği sırada fenalaştı ve bir kalp krizi sonucu aniden vefat etti. Kabri Fatih'te, Saraçhane-Unkapanı yolu üzerinde, Zeyrek Şebsafa Hatun Camii yakınında, İMÇ blokları arasındaki küçük bir hazire içindedir.

Canını ortaya koyup, Sultan II. Mahmud'u
ölümden kurtararak, Osmanlı tahtını geri dönülmez bir
badirenin eşiğinden döndüren kahraman saray kadını

HAZNEDAR CEVRİ KALFA

Cevri Kalfa'nın hayatı hakkında maalesef zengin bir bilgiye sahip değiliz. Kendisinin Çerkez asıllı olduğu, cariye olarak saray hizmetine alındığı, 28 Temmuz 1808'den sonra Harem-i Hümayun hazinedarlığı görevine getirildiği bilinmektedir. Bu görevde bulunanlara "Hazinedar Usta" unvanı verildiği için, "Cevri Usta" ismi ile de tanınır.

Sultan II. Mahmud tarafından Sultanahmet'te, Divanyolu caddesinin başında, ruhu için inşa ettirilen Sıbyan Mektebi'nin çeşme kitabesinin (tarih manzumesinin) son mısraındaki, "Merhume Usta'nın iç ruhiyçün âb-ı zemzem" (1235 / 1819-20) ifadesinden anlaşıldığına göre, Cevri Kalfa"nın vefatı bu tarihten kısa bir süre önce gerçekleşmiştir.

Cevri Kalfa'nın naaşı, Fatih'te, Sultan II. Mehmed türbesi'nin 50-60 metre ilerisindeki Sultan II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan'ın türbesine defnedilmişti.

Büyük İsyan

1792'den sonra giderek hızlanan ve Sultan III. Selim tarafından "devlet kurumlarının yeniden yapılanması" şeklinde vasıflandırılan Nizam-ı Cedid hareketi ve bu alandaki reformlar, 1805'ten sonra gelişen tepki ve isyanlarla sarsılmaya başladı.

1807 yılı Mayıs'ına gelindiğinde Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa ve Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin tertip ve tahrikiyle büyük bir isyan patlak verdi. 27 Mayıs 1807'de, Yeniçeri Ocağı mensuplarından Kabakçı Mustafa Çavuş'un önderliğinde

Sarıyer Büyükdere'de toplanan ve sayıları beş yüzü bulan asi güruhu, daha sonra sahili takiben yürüyüşe geçerek Tophane'ye kadar geldi; ardından kayıklarla İstanbul'a geçip Yeniçeri kışlalarının bulunduğu Etyemez'e ulaştı. Topçuların ardından, Yeniçeri ve Cebeci ocaklarının da katılımıyla sayıları on binleri aşan kalabalık At Meydanı'nı (Sultanahmet) doldurduğunda kontrolden çıkmıştı.

29 Mayıs 1807'de, Sultan III. Selim tahtan indirildi ve yerine baştan itibaren isyanı destekleyen, Sultan'a ve Nizam-ı Cedid'e karşı girişilen tertiplerde etkili rol oynayan Sultan IV. Mustafa (Sultan Selim'in amcaoğlu) geçirildi. Sabık Sultan, Topkapı Sarayı'nda bir dairede oturmaya mecbur edildi.

Olaydan bir yıl sonra, Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tahta çıkarıp, Nizam-ı Cedid'i yeniden ihya etmek üzere Rusçuk'tan harekete geçerek, emrindeki sadık kuvvetlerle İstanbul'a yürüdü ve Topkapı Sarayı'nın kapılarına dayandı.

Talihsiz Hükümdar

"Bu esnada yakınları tarafından Sultan Mustafa'ya, 'Sultan Selim ile Şehzade Mahmud idam edilirse tahtta kalırsınız.' denildiğinden, padişah ikisinin de öldürülmesi emrini vermişti. Padişahın bu emirdeki maksadının, kendisinin hal'ini (tahtan indirilmesini) imkânsız hale getirmek olduğu görünmektedir. Bunun üzerine Sultan Selim'in dairesine gidilerek, bu talihsiz hükümdar şehit edilmiş, cenazesi Arz Odası'nın önüne konulmuştu.

O sırada Alemdar, Bâbüssaâde kapısını kırdırmak üzere bulunuyor, Sultan Mustafa'nın etrafındakiler de Şehzade Mahmud'u arıyorlardı."[86]

Topkapı Sarayı, 28 Temmuz 1808 günü tarihinin en acı olaylarından birini daha yaşıyordu.

---

86 Aksun, a.g.e., c.3, s.107.

Selim'in Kanı

On iki bostancı neferiyle birlikte sayıları on dokuzu bulan gözleri kararmış asiler, yolda rastladıkları Lala Tayyar Ağa'yı itip geçerek, yalın kılıç haremin Kuşhane Kapısı'na üşüştüler. Az sonra kendini toparlayan Lala, yanına iki yardımcı daha bulup katillerin peşine düştü; fakat Enderunlu oldukları için hareme giremez, her şeyi göze almış katillerin gösterdikleri pervasızlığı gösteremezlerdi. Harem muhafızı zenci hadımlardan Amber, Kasım ve Hafız İsa Ağaları bularak yardım istediler. Zencilerin üçü de iri yarı, dev yapılı, güçlü kuvvetli adamlardı. Vakit geçirmeden kılıçlarını çekip Sultan Selim ile Şehzade Mahmud'u kurtarmaya koştular fakat Sultan Selim için geç kalmışlardı.

Bu defa şehzadenin dairesine yöneldiler, lâkin Sultan Mahmud ortada yoktu. 23 yaşındaki genç şehzade, Cevrî Kalfa tarafından Altın Yol'dan üst kattaki daireye (kalfanın kendi dairesine) kaçırılmıştı. Zenci ağalar, üst kata çıkılan taş merdivenin başına ulaştıklarında katiller güruhu da yetişti.

Sultan Mustafa'nın adamlarından Ebe Selim:

"Ağalar yol açın. Şehzade fermanlıdır,[87] size zarar gelmesin." diye bağırdı.

Kasım Ağa ise:

"Geçemezsiniz." diye seslendi.

Zenci Nezir, bostancılara:

"Bre ne durursunuz? Şehzade yukarıda. İşi yarım koyup da canınızdan mı geçersiniz? Tepeleyin çabuk şunları." diye haykırdı.

Sultan Selim'in kanıyla bir kat daha vahşileşen caniler, hadımların engellemeye çalışması üzerine, hırsla onların üzerine atılırken, zenci ağalar basamakları ikişer ikişer atlayarak yukarıya çıktılar. Kasım Ağa merdivenin üst başındaki sahanlıkta, kendine uygun bir yer seçerken, Amber ile Hafız İsalar daire kapısını tuttular. Fakat üç kılıç dokuz kılıca karşı ne kadar

87 (İdam fetvası alınmıştır.) anlamına.

dayanabilirdi? Kasım Ağa, cani güruhunu ancak beş dakika oyalayabildi; sonunda bostancılardan birinin fırlattığı mızrakla yaralanıp devrilince, merdivenin başı savunmasız kaldı.[88]

Cevrî Kalfa'nın Kül Savaşı

Artık her şeyin bittiği sanıldığı anda sahneye Cevrî Kalfa çıktı. Bu uzun boylu ve çok kuvvetli Çerkez kızı entarisinin eteklerini belindeki kuşağa sokarak, yalınayak, bir dişi kaplan gibi yerinden fırladı. Elinde büyük bir kül çömleği vardı.

İsa ve Amber ağalara:

"Haydi durmayın. Şehzadeyi kaçırın!" diye bağırdı. Tepedeki baca penceresini işaret ederek, "damdan" diye ilave etti. Ardından iki adımda merdivenin başına yetişerek, hamam külhanından aldığı kızgın külleri, koşarcasına basamakları çıkmaya çalışan, gözleri kararmış katillerin yüzlerine avuç avuç savurmaya başladı. O hengâmede gözlerine sıcak kül dolan caniler duraklayınca, birkaç dakika daha kazanılmıştı. Zenci ağalar ise, Şehzade Mahmud'a omuz vererek, onu "baca" adı verilen, tepe penceresinden çıkarmaya çalışıyorlardı. Cevri Kalfa'nın hem gücü hem de külü tükenmişti; adım adım geri çekilmeye çalışırken, karnına yediği tekmeyle yuvarlandı, bayılmıştı.

Sahanlığa ulaşan cellâtlardan Ebe Selim, usta bir bıçak atıcısıydı. Dama çıkmak üzere bulunan Şehzade Mahmud'a hızla fırlattığı hançer, onun koluna saplandı; fakat genç şehzade buna rağmen dama çıkmayı başarmıştı.

Şehzade Kurtuluşu

Saray içindeki bağrışmalar giderek çoğalıyordu; zira Alemdar Mustafa Paşa Bâbüssaâde'yi kırdırıp saraya girmişti. Arz Odası'nın önünde Sultan Selim'in cesediyle karşılaşan Alemdar, naşın üzerine kapanarak:

---

88 R.Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, c.7, s.3523.

"Vah efendim, seni iclâs için bu kadar yerden şedd-i rahl edip gelmiş iken, gözlerim seni bu halde gördü; şu Enderun halkı dedikleri hainleri katliam ile intikam alayım." diye bağırmaya başladı. Onun bu sözleri üzerine Râmiz Efendi ortaya atılarak:

"Olmuşa ağlanacak, ölmüşün intikamı alınacak zaman değildir; vakit dardır, devleti kurtaracak çok nazik bir zamandır. Olmaya ki Sultan Mahmud efendimize bir zarar erişmesin." ikazında bulundu. Bunun üzerine Alemdar:

"Aman, Sultan Mahmud Efendimize bakın, damlara çıkın, kapıları kırın." emrini verdi.[89]

Gürültülerin çoğalması üzerine Sultan Selim'in katilleri, can kaygısına düşüp sarayın dört bir yanına dağıldılar. O hercümerç içinde Şehzade Mahmud da, Cevrî Kalfa da kurtulmuştu.

Az sonra damdan indirilen genç şehzade, önde Hafız Ahmet Efendi, arkada Lala Tayyar Ağa ile Mehmet Ağa'nın korumasında Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına getirilince; Paşa, Rumeli şivesiyle sordu:

"A be bu kimdir?" Hafız Efendi:

"Sultan Mahmud Efendimiz budur, nevbet-i hilafet kendilerinindir, ben biat eyledim, maslahat-ı hayriyenin ifası size kalmıştır," karşılığını verdi. Bunun üzerine Paşa, kendisini topladı, etek öperek:

"Ah efendim, ben amcanı tahta çıkarmak için gelmiştim, kör olası gözlerim onu bu halde gördü, bari seni cülus ettirerek, teselli bulayım." dedi.

Cevri Kalfa'nın dairesindeki tepe penceresinden dama çıkarken hançerle kolundan ve telaş arasında alnını duvara çarparak kaşının üstünden hafifçe yaralanan Sultan Mahmud, bu sözlerin ardından padişah ilan edildi.

---

89 Aksun, a.g.e., c.3, s.107.

Cevrî Usta'nın Vefatı

Sultan, padişah olduktan sonra, kendisine canı pahasına yardım eden bu cesur kadına hürmette kusur etmedi, gösterdiği kahramanlığı şanına lâyık mükâfatlar ihsan ederek karşılıksız bırakmadı. Kalfa'ya Harem-i Hümayun hazinedarlığı verildi.

Sultan II. Mahmud, kendisine sadece makam vermekle kalmadı; ona Büyük Çamlıca'da güzel bir de köşk yaptırdı, çevresindeki geniş araziyi de bağışladı. Ayrıca aynı araziden çıkan kaynak suyunu 'Cevrî Kalfa Suyu' adıyla Üsküdar'a getirtti; İcadiye'de bir çeşme yaptırarak oradan akıttı.

Sultan Mahmud, büyük bir kadirşinaslık göstererek, Hazinedar Kalfa'nın 1818-19'da vefatı üzerine, ruhu için bir sıbyan mektebiyle bir de çeşme yaptırdı.

***

Sultanahmet'te, Divanyolu caddesinin başında, Firuz Ağa Camii'nin karşısına inşa edilen bu mektep, "Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi" adını taşımaktadır. Kapladığı alan itibariyle İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin en büyüğüdür. Mimarisi, plân düzeni ve cephesi bakımından Batı'dan gelen sanat akımlarının izlerini taşıyan ve kendi türleri içinde değişik özellikler gösteren nadide bir eserdir.

Mektebin cümle kapısı üzerinde bulunan ve divan edebiyatımızın son büyük hattatlarından Keçecizade İzzet Molla tarafından söylenip, ta'lik hatla mermere kazınan manzum kitabenin son beyti şöyledir:

'Yazdı İzzet harfi cevherdâr ile tarihin
Mektebiyle ruhi Cevrî Ustanın şâdan ola'

***

Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi, kırk seneye yakın ülke çocuklarına hizmet verdi, 1858'den sonra kız sanat mektebine çevrildi. Cumhuriyetten sonra bir süre Başbakanlık Arşivi'nin deposu olarak kullanıldıktan sonra, 1945-46 ders yılından itibaren yeniden ilkokula çevrildi. 80'li yıllarda boşaltılarak bir süre boş tutulan okul, 1985'ten sonra Türk Edebiyatı Vakfı'na tahsis olundu.

Savaşın en tehlikeli anlarında dahi soğukkanlılığını koruyan,
muharebe sırasında çabuk karar verme gibi, değeri ölçülemeyen bir karaktere
sahip bulunan erkân-ı harp. Rus Çarı Aleksander'ın,
"Esaret altında bulunuşunuzdan dolayı müteessir olmayınız, siz vazifenizi
tamamen ifa ettiniz. Sizin gibi cesur, gayur ve dirayet sahibi bir kumandanla
muharebe etmiş olmakla kendimi bahtiyar addederim!" dediği kahraman.
Çarın kardeşi Grandük Nikola'nın,
"Savunmanızı tebrik ederim, tarihin en muhteşem
destanlarından birini yazdınız!" dediği mücahit:

GAZİ OSMAN PAŞA ve PLEVNE SAVUNMASI

Gazi Osman Paşa denilince akla Plevne Savunması, Plevne Savunması denilince de Gazi Osman Paşa gelir. Hâlbuki Paşa, hem Plevne öncesi hem de sonrasında; gerek askerî, gerekse siyasi alanda büyük işler yapmış, Devlet-i Âliye'ye olağanüstü hizmetlerde bulunmuştu.

***

Osmanlı Devletinin, son yüzyılda yetiştirdiği dirayetli ve kabiliyetli komutanlar sıralandığında, ismi başlarda yer alan Osman Nuri Paşa, 1833'de Tokat'ta doğdu. Babası, İstanbul'da gümrük kâtipliği yapan Mehmet Efendi idi. Henüz 7-8 yaşlarında iken, ailesiyle birlikte İstanbul'a gelerek Beşiktaş'a yerleşti. Askerî Rüştiye'yi (ortaokul), Askerî İdadi'yi (lise) ve Harbiye'yi bitirdikten sonra; 1853'de, genç bir teğmen olarak orduya katıldı. Üstün başarısı dolayısıyla kurmay sınıfına imtihansız kabul edilmesine rağmen, Kırım Savaşı'nın çıkması üzerine cepheye gönderildi. Rumeli'deki orduda dört yıl hizmet veren genç teğmenin rütbesi, gösterdiği kahramanlıklar sebebiyle önce üsteğmenlik, sonra da yüzbaşılığa yükseltildi. 24 yaşında İstanbul'a dönen Osman Nuri, Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra kolağası (önyüzbaşı) oldu.

Rumların İsyanı

1865 yılında Paşa'yı, binbaşı rütbesi ve emrindeki taburla birlikte Suriye'de görüyoruz. Cebel-i Lübnan'da eşkıyalığa başlayan Yusuf Kerem'in etkisiz hale getirilmesiyle görevlendirilen Binbaşı Osman Nuri, bu ayaklanmayı kısa sürede kontrol altına aldı.

O sırada Girit'teki Rumlar isyan etmiş, adanın Yunanistan'a ilhakına çalışıyorlardı. İsyanın bastırılması için Girit'e asker gönderilmesine karar verilince, adaya yakın olduğu gerekçesiyle, Osman Nuri isyanı bastırmaya memur edildi. Kıtaların başına geçen Paşa, Girit'in en yüksek dağı olan Esfakya'da mevzilenen ve kendilerini Romalı sayan dağlı eşkıyanın üzerine yürüyerek, hepsini perişan etti.

Ortalığın yatışmasına kadar orada kalan Yarbay Osman Nuri'nin adı; gayreti, fedakârlığı ve dirayeti sayesinde geniş çevrelerde duyulmaya başlandı. Girit isyanının bastırılmasında görev alan Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa hizmetlerini takdir ederek, rütbesini miralaylığa (albay) terfi ettirdi.

Kırk Yaşında Tümgeneral

1868'de, Yemen'de görülen isyan üzerine, Redif Paşa komutasında bir tümenin oraya sevk edilmesi uygun görülerek, tümenin 1. Alayına Miralay Osman Nuri tayin edildi. 35 yaşındaki bu genç miralayın çarpışmalarda gösterdiği üstün başarı, onun mirlivalığa (tuğgeneral) terfiiyle sonuçlandı. Fakat Osman Nuri, Yemen'in havasına alışamayarak hastalandı ve hava değişimi için (1871) İstanbul'a gönderildi.

Paşa, birkaç ay süren kısa hava değişiminin ardından, önce Manastır'da bulunan 3. Ordu emrine, sonra da Yenipazar Tümen Komutanlığı'na atandı. Yüksek bilgisi, çalışkanlığı, emrindeki kıtaları her sahada iyi eğitimli ve kaliteli olarak yetiştirmesi, talim ve terbiyede gösterdiği başarı, burada da komutanlarının dikkatini çekti.

Onların teklifiyle 40 yaşında ferik (tümgeneral) rütbesini kazandı.

Ferik Osman Paşa, kısa süren İstanbul Merkez Komutanlığı görevinin ardından, önce Arnavutluk'ta bulunan İşkodra'ya, sonra da Bosna'ya komutan tayin olundu; sonrasında ise merkezi Erzurum'da bulunan 4. Ordu Kurmay Başkanlığı'na atandı.

Osman Paşa Vidin'de

Yıl 1875'di, Balkanlar kaynıyordu. Bosna-Hersek olayları, Karadağ isyanı ve Bulgaristan'daki iç huzursuzluklar bölgeyi barut fıçısı haline getirmişti. Devlet, huzursuzluğu bir an önce sona erdirmek için tedbirler almaya çalışıyor, kabiliyetli komutanlarını Rumeli'deki birliklere tayin ediyordu. Bu arada Ferik Osman Nuri Paşa da Niş'te bulunan ordunun 1. tümenine tayin edildi. Kısa süre merkez karargâhında görev yapan Paşa, Vidin komutanının tayini üzerine aynı yıl Sırbistan sınırında bulunan Vidin Tümen Komutanlığı'na getirildi.

Osman Paşa, siyasi durumun tehlikeli bir hâl alması üzerine Vidin'deki kuvvetlerini, her an 'savaşa hazır' konuma getirdi, muharebe planları hazırladı. O sırada Hersek Hıristiyanları arasında ortaya çıkan silahlı direniş Bosna'ya da yayılmıştı. Sırbistan ve Karadağ, arkasındaki Çarlık Rusya'sına güvenerek olayları kızıştırıp körüklüyordu.

Sırplar, 27 Haziran 1876'da İstanbul'a, sınırdaki Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesini ve Sırp Knezi Prens Milan'ın Bosna valiliğine tayinini isteyen bir nota verdiler. Osmanlı Devleti'nde ise, henüz bir ay önce, (30 Mayıs 1976'da), Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş, dört gün sonra da alçakça bir suikast sonucu öldürülmüştü.

Yerine geçen V. Murat'ın ise sağlığı iyi değildi.

Paşa'nın Hedefi Belgrat

Sırplar, taleplerinin reddedilmesi üzerine, 2 Temmuz 1876'da Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler.

Sırp kuvvetlerinin başında, Slavlık hareketinin önde gelen isimlerinden Rus Generali Çernayef bulunuyordu. Bu General, 'Her şey mukaddes Slavlık için' 'Ortodoks haçı için savaşıyoruz.' 'Çok yaşa Balkan halkları birliği' gibi sloganlarla Balkan halklarını İslâm'a karşı ayaklandırmaya çalışıyor, bu tahrikler sonucu Sofya'ya ulaşmayı, Bulgaristan'ı bağımsızlığa kavuşturmayı ümit ediyordu.

Savaş, Sırp ordusunun Vidin bölgesine saldırmasıyla başladı. Sırp piyadelerinin önünde 'Mukaddes Tabur' adı verilen fedai birlikleri yer alıyordu. Savaşa hazırlıklı olan Osman Paşa, birden Tuna'yı geçerek karşı taarruz başlattı. Öyle şiddetli bir muharebe cereyan etti ki, başta 'Mukaddes Tabur' olmak üzere Sırp ordusunun bütün birlikleri darmadağın oldu. Paşa, bu zaferin ardından stratejik önemi bulunan İzvor Tepeleri'ni ele geçirdi. Artık hedef, Belgrat'ın ayağı konumundaki Zayçar Kasabası'ydı.

Osman Paşa 6 Ağustos'ta Sırplara bir tokat daha vurarak bu kasabaya da girdi. 29 Ekim'de Çernayef'in nihai mağlubiyetinin ardından, Sırplar tamamen perişan oldu, Osmanlı ordusuna Belgrat yolu açıldı.

Osman Paşa'nın şöhreti, kazandığı bu zaferle iyice artmıştı. Gösterdiği başarılar üzerine kendisine ikinci rütbe Mecidiye nişanı ile birlikte müşirlik (mareşallik) rütbesi verildi.

29 Aralık 1876'da terfisi geldiğinde Osman Paşa ağlıyordu. Büyük bir tevazu içinde, kolordunun Kurmay Başkanı Tahir Paşa'ya dönerek:

'Tahir, bizi müşir yaptılar fakat ben bir şey yapmadım.' diyordu. Bunun üzerine Tahir Paşa şöyle dedi:

'Öyle demeyin Paşa hazretleri, yarın tarih isminizi iftiharla yazacaktır.'[90]

***

Osman Paşa'nın hedefi Belgrat'ı almaktı. Ordusuyla büyük bir hücuma kalkacağı sırada muharebenin durdurulması için İstanbul'dan emir geldi. Sırplar yenilmiş fakat Rusların ve Avrupa Devletlerinin araya girmesiyle Osmanlı ordusu ateşkes yapmak zorunda kalmıştı.

Tekrar Vidin'e dönen Osman Paşa, askerin disiplini ile meşgul oldu, her şey yeniden elden geçirildi. İstihkâmlar tamir ettirilerek, beş yüz top alabilecek duruma getirildi.

Balkanlar'ın Kilidi: Plevne

Sırp savaşı sonrası, İstanbul'da düzenlenen barış konferansında Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmek için bahane arıyor, devletin hükümranlık haklarını ihlâl edici taleplerde bulunuyordu. Osmanlı, sanki savaşın galibi değil mağlubuydu.

Tarih 24 Nisan 1977'yi gösterdiğinde, Ruslar harp ilan ettiler. Böylece Osmanlı Devleti'ne büyük insan ve toprak kaybına mal olan '93 Harbi' başladı. O yıllarda 45 yaşında genç bir müşir olan Osman Paşa, Batı Ordusu adıyla anılan Tuna'daki kuvvetlere komuta edecekti ki, bu ordunun merkezi Vidin'di.

Başkumandanlık, Osman Paşa'nın tavsiye ettiği harp planlarına defalarca kayıtsız kaldıktan sonra, nihayet beklenen emir geldi ama artık çok geçti. Niğbolu düşmüş, düşman Plevne ve Lofça'ya kadar hiçbir direnişle karşılaşmadan kolayca ilerlemişti. Paşa, Plevne'ye hareket kararı verdiğinde, oraya Rusların da öncü kuvvet gönderdiğini öğrenerek, çok üzüldü. Orhaniye, Sofya ve Lofça'dan gelen yolların kavşağında bulunan ve askerî açıdan stratejik bir konuma sahip olan Plevne'ye önce varmak, artık iki ordunun da vazgeçilmez hedefi haline gelmişti.

---

90 Prof. Dr. Metin Hülâgu, Yaralı Mareşal, İstanbul 2006. s.42

Askerin Uykusu

Osman Paşa 25 bin kişilik kolordusuyla, 1 Temmuz'da Vidin'den hareket ederek, geceli gündüzlü cebri yürüyüşle 7 Temmuz'da Plevne'ye vardı. İki nokta arasındaki yaklaşık 200 km.lik mesafe, günde 30 km. yürünerek yedi günde tamamlanmıştı. Bu yürüyüşte her askerin sırtında bir tüfek, 70 fişek ve tam teçhizat bulunuyordu. Kolaylık olacağı düşüncesiyle, intikal sırasında teçhizat bırakmanın cezası, Osman Paşa'nın emri gereği, kurşuna dizilmekti.

Paşa'nın, Plevne ordusunda operatör binbaşı sıfatıyla görev yapan Avustralyalı doktor Sir Charles Ryan'a söylediği şu sözler, yapılan cebri yürüyüşün güçlüğünü bütün açıklığıyla anlatmaktadır.

'Oğlum, bir asker ne zaman uyuyabilirse o zaman uyur. Çünkü bir daha nerede ve ne zaman uyuma fırsatı bulabileceği belli değildir.'[91]

Düşman Bozgunu

7 Temmuz'da Plevne, hiçbir istihkâmı bulunmayan açık bir şehir halindeydi. Bir tarafı dağlık, diğer tarafı ova, biçimsiz bir toprak birikiminin arasına sıkışmış küçük bir kasabaydı.

Osman Paşa, Plevne'ye girdikten ve askerine kısa bir mola verdirdikten sonra, vakit geçirmeden istihkâm inşasına başladı. Gece yarısı yanına bir miktar süvari alarak Rus ileri hatlarına yaklaşıp keşifte bulundu. Düşman saldırıya hazırlanıyordu.

Osman Paşa'nın tespiti doğruydu. Ruslar, ertesi sabah şafakla beraber, yorgun Osmanlı birliklerini bu önemli stratejik bölgeden atmak için taarruza geçtiler. İki saat süren top ateşinin ardından piyade savaşı başladı. Paşa, muharebenin her noktasına gidiyor, bindiği Arap atıyla her tarafa yetişerek askeri yüreklendiriyordu.

---

91 Prof. Dr. Hülâgu, a.g.e., s.62.

Ruslar, on iki saat süren muharebenin sonunda bozguna uğrayarak çekildi. Savaş kayıpları 7 bin kişiyi bulmuştu. Osman Paşa'nın başarısındaki sır, süratli ve doğru karar vermekti. 1. Plevne muharebesi olarak tarihe geçen bu savaşta, Osmanlı ordusunun şehit ve yaralı olarak toplam kaybı 2 bin civarındaydı.

Osman Paşa ve Üç Atı

Bu muharebeden on gün sonra, 18 Temmuz 1877'de Ruslar tekrar saldırıya geçti. Düşmanın mevcudu 60 bine ulaşmış, Paşa'nın ordusu ise, alınan takviyelerle 33 bine yükselmişti. Şafakla başlayan kanlı muharebe, güneş batıncaya kadar devam etti. Sonunda düşman perişan bir şekilde kaçmaya başladı. Gün içinde ordumuz, zaman zaman ümitsiz denilebilecek durumlara düşmüş fakat Osman Paşa'nın soğukkanlılık ve metaneti savaşın seyrini değiştirmişti.

Osmanlı birlikleri, ikinci günün akşamı aniden karşı saldırıya geçerek, düşmanı darmadağın etti. Firari Rus askerlerinin arkasından yetişen süvarilerimiz yakaladıklarına hak ettikleri cezayı verdi, kaçanların çoğu Osma deresinde boğuldu.

Osman Paşa'nın adını bütün dünyaya duyuran II. Plevne Muharebesi, birincisinden daha büyük ve daha kanlı bir zaferdi. Osman Paşa'nın altında üç at vurulup ölmüştü.

II. Plevne Muharebesi Ruslara 8 binden fazla ölü ve bunun iki üç misli yaralıya mal oldu. Osmanlı ordusunun kayıpları ise 100 şehitle 300 yaralıydı.

Bu muharebenin sonunda, Osmanlı askerinin maneviyatı ve kumandanlarına olan itimadı artarken, Rus ordusuna Plevne'nin ele geçirilmesinin imkânsız olduğu düşüncesi yerleşiyordu.

İstanbul'dan gelen kesin emirle Plevne'den çıkmaması, her hâlükârda orayı savunması emredilince; Paşa, Vidin ve Sofya'da bulunan ihtiyat kuvvetlerini de kasabaya getirdi. O, bunun yanı-

sıra tahkimatı artıran tedbirlere devam etti. Ağustos sonlarına doğru, emrindeki ordunun mevcudu 40 bine ulaşmıştı.

Cephede bulunan ve harekâtı yakından takip eden Rus Çarı Aleksander, bir taraftan Petersburg'taki hassa ve Kazak tümenlerini, diğer taraftan çeşitli sınıflardan altı tümeni daha cepheye sevk etti. Ayrıca o âna kadar hiç önemsemediği Romanya ordusunu imdada çağırdı. Romanya Kralı I. Karol'a çektiği telgrafta şöyle diyordu:

'Türkler Plevne'de büyük kuvvetler toplamışlar, bizi mahvediyorlar. Mümkün ise arzu ettiğin şekilde Tuna'dan geçmenizi rica ederim. Hareketimi kolaylaştırmanız için bu davranışınız çok önemlidir.'

Birtakım vaatlerin sonunda Romenler de üç piyade ve bir süvari tümeniyle-yaklaşık 50 bin asker- Rusların yanında savaşa katıldılar. Ordunun başkomutanlığına, istihkâm alanındaki başarısıyla tanınan, Alman asıllı ünlü Romen Generali Tottleben getirildi.

İstanbul, Osman Paşa'nın ısrarla istediği takviye taleplerine cevap veremiyordu.

İnsan Eliyle Yapılan Kale

Plevne istihkâmlarını, Osman Paşa'nın maiyetinde bulunan ve mühendis olan Tevfik Paşa planlıyor, o zamana kadar hiçbir yerde yapılmamış ve denenmemiş gömme siperler inşa ediyordu. İnşa esnasında, kazım sonucu yerden çıkan topraklar, siper yerinin belli olmaması için başka yerlere taşınıyor, istihkâmların yerini kestiremeyen Ruslar, isabetsiz atışlar yapıyorlardı. Bütün siperlerin yeraltından birbirleriyle bağlantısı vardı. Bu tabyalar birer askerî yapı harikasıydı. 1.80 m. kalınlığında, yedi metre yüksekliğinde olan duvarlar, beş metre genişliğinde ve üç metre derinliğinde hendeklerle çevrilmişti. Tabyalar, ön ve yan taraflarındaki dar ve derin siperlerle korunuyordu.

General Tottleben'in Plevne istihkâmlarıyla ilgili şu sözleri tarihe geçmiştir:

'Plevne insan eliyle yapılan en kuvvetli kaledir, hele Türkler tarafından savunuluyorsa zaptı kolay olmayacaktır.'[92]

"Siperini Terk Edeni Vurun"

Düşmanın 29 Ağustos'ta başlattığı top ateşi beş gün devam ettikten sonra durdu. Kesin hücum için hazırlığa geçmeyi ve üç koldan taarruzu planlamışlardı.

Genel taarruz 11 Eylül'de yapıldı. Romenler, üç tümenle Griviçe'deki 'Kanlı Tabya' denilen bölgeye saldırdılar. Maksatları, yoğun sisten istifade ederek, Plevne'ye girip, orduyu ikiye bölmekti. Osman Paşa gerekli tedbirleri almakta gecikmedi. Zaten Paşa'nın en önemli özelliği, tehlikeli ve sıkışık anlarda dahi soğukkanlılığını koruması, olaylar karşısındaki sürati intikaliydi. Savaş sırasında, çabuk karar verme gibi, değeri ölçülemeyen bir karaktere sahipti.

Yunus Bey'e, 'efradın mevkilerinde sabır ve sebat etmeleri hususuna, çalışma ve gayret edilmesi ihtar ve tavsiye olunur' şeklindeki emrini gönderdi. Yunus Bey Tabyası'nın düşmesi, Plevne'nin düşmesi demek olduğundan, elden gelen bütün gayret ve fedakârlık gösterilerek mukavemete çalışılıyordu. Osman Paşa, durumun önemi dolayısıyla, tabyanın kumandanına gönderdiği telgrafta, mevziini terk edecek askerin derhal vurulmasını, tabyanın ne pahasına olursa olsun elde tutulmasını emretti.

Geceli gündüzlü altı gün devam eden muharebeler sonunda, düşman yine çekilmek zorunda kaldı. Durumu gören Osman Paşa, yedekte bulunan beş bin askere tabyalara genel taarruz emri verdi. Sabahın altısında başlayan ve on buçuk saat süren saldırı sonunda düşman birlikleri bozguna uğramışlar, Plevne önlerinden üçüncü defa çekilmek zorunda kalmışlardı.

---

92 İbrahim Edhem. Plevne Hatıraları. İstanbul 1979. s.18.

Gazi Osman Paşa'nın Çadırı

Plevne Ordusu tabur komutanlarından Binbaşı İbrahim Edhem Bey, kaleme aldığı hatıratında Osman Paşa için, 'düşmana bir anda şimşek gibi çakar, onları yıldırım gibi çarpardı.' ifadesini kullanıyor.

Osman Paşa'nın, Rus ordusuna karşı kazandığı en büyük zafer 11 Eylül 1878 Salı günü sonuçlanan III. Plevne muharebesidir. Oysa bu savaşta düşmanın mevcudu 100 bini geçmiş, top mevcudu 432'yi bulmuştu. Buna karşılık, Osmanlı ordusunun mevcudu 30 bin civarındaydı. Bu muharebede Ruslar, 15 binin üzerinde ölü verdiler, Plevne ordusunun kaybı ise 3- 4 bin civarında şehit ve yaralıydı.

III. Plevne muharebesi, harp tarihlerinde önemli bir belge teşkil edecek kadar parlak ve unutulmazdır; bu muharebe sadece ülke içinde değil, bütün dünyada büyük yankı ve coşku uyandırmıştır. Osman Paşa'ya, Plevne'de kazandığı bu üçüncü başarı üzerine, Vekiller Heyeti tarafından 'Gazilik' unvanı verildi.

Ruslar üçüncü defa yenilince, artık Plevne'nin savaş yoluyla zaptedilemeyeceğini anladılar. Zira Eylül ortalarında, Plevne önlerindeki kayıpları ölü ve yaralı olarak 50 bini bulmuştu. Fazlaca vakit geçirmeden kuşatma yapılmasına karar verildi. Zaten Plevne'nin Sofya ile bağlantısı, Hasan Sabri Paşa'nın başarısızlığı yüzünden daha 9 Eylül'de kesilmişti. Gurno- Dobrik ve Teliş mevkilerinin düşmesiyle ise Plevne tamamen muhasara edilmiş oldu. Kasabayı dışarıya bağlayan telgraf hatları da düşman tarafından kesilmişti.

Osman Paşa, kasabada rahat edeceği gayet güzel evler bulunmasına rağmen, ordugâhtaki çadırında ikamet ederek, kendisini askerden ayırmıyor, onlarla aynı şartları paylaşıyordu.

Kuşatmanın tamamlanmasından sonra, muharebesiz gün geçmiyor gibiydi. Eylül'ün 22'sinde şiddetli bir bombardıman başlamış ve bütün hızıyla birkaç gün devam etmişti. Gazi Osman

Paşa, mevcut cephanenin azlığı sebebiyle tasarruflu davranarak, mermileri hücum günleri için saklıyordu.

Düşman Güllesi

Kumandanlarına talimat verdiği sırada, yanlarına düşen bir top mermisi ortalığı toz duman içinde bıraktı. Bütün subaylar yere kapaklanmıştı. Tehlikenin geçmesi üzerine birer ikişer kalkan subaylar, Paşa'nın heyecansız bir şekilde yerinde durduğunu gördüler.

Subaylardan biri şaşkınlıkla sordu:

'Paşam! Mermi yanınızda patladı, korkmadınız mı?'

Paşa sakin bir sesle:

'Cenab-ı Hak, mermilerin her birine gazada bulunanların isimlerini teker teker yazmıştır. Kimin zamanı gelmişse, o mermi onu öldürür. Bu mermi parçalarının hiçbirinde isimlerimiz yokmuş ki, hepimiz sağ kaldık. Bunun için düşmanın güllesinden korkulmaz.' diye cevap verdi.

Paşa'nın Kararlılığı

Ruslar, Kasım'ın ilk günlerinden itibaren Plevne'nin teslimi için diplomatik girişimlerde bulundular. Bunların ilki Çarın kardeşi Grandük Nikola'nın gönderdiği mektuptu. Grandük, bir Rus subayı emrindeki altı Kazak neferi aracılığıyla gönderdiği mektupta, çevredeki Osmanlı birliklerinin teslim olup esir edildiğini, bütün muhabere ve ulaşım yollarının kesildiğini, Plevne'nin çarlık muhafızları tarafından takviye edilen bir kolordu tarafından tamamen kuşatıldığını belirtiyor, Paşa'yı teslime davet ediyordu.

Paşa'nın cevabı sert oldu:

'Kumandam altındaki Osmanlı ordusu; cesaret, sebat ve enerjilerini ispat etme noktasından asla geride kalmamış, bugüne kadar yapılan bütün savaşlarda başarılı olmuştur. Bu sebeple majeste Çar, kendi muhafız kuvvetleriyle kumbaracılarını imdat kuvveti olarak buraya getirme gereği duymuştur.

Çevremizdeki orduların mağlubiyeti, buralarda bulunan kıtaların teslim oluşu, muhabere ve ulaşım yollarının kesilmesi ordumu düşmana teslim etmemi gerektirmez.

Askerimin şevkinden hiçbir şey azalmamıştır. Plevne ordusu, şerefini muhafaza için yapması gereken her şeyi yapmış da değildir.

Bugüne kadar vatanımız ve imanımızın uğrunda, seve seve kan döktük; teslim olmaktansa, bundan sonra da aynı şekilde devam edeceğiz.'

Osman Paşa, Grandük'ün teslim teklifini reddederek, sonuna kadar dayanmakta kararlı olduğunu gösteriyordu.

Gazi Osman Paşa, kuzeydeki Müşir Mehmet Ali Paşa ile güneydeki Müşir Süleyman Paşa'nın yardıma geleceklerini umuyordu. Oysa Gazi Osman Paşa'yı delicesine kıskanmakta olan bu müşirler, Tuna orduları başkumandanı olmalarına rağmen 'Gazi' unvanı alamamışlar, kıskançlıkları sebebiyle Osman Paşa'yı kendi haline terk etmişlerdi. Yaptığından sonradan pişmanlık duyan Süleyman Paşa, Plevne'yi kurtarmaya teşebbüs ettiyse de bunu başaramadı.

Paşa, yardım ve destekten mahrum, çaresiz bir durumdaydı. Soğuk şiddetini giderek artırıyor, ısınmak ve çorba pişirmek için civar bağlardaki asma kütükleri kazma ile sökülerek yakılıyordu. 15-20 kilometrekarelik koca alanda tek bağ kalmamıştı.

Askere günde, yarısı buğday, yarısı kokoroz unundan (koçanlı mısır unu) yapılma 500 gr. ekmekle 150 gr. kalitesiz sığır eti, hayvanlara ise yarım kilo mısır verilebiliyordu. Ot bulunamadığı için her gün 20-30 civarında sığır açlıktan ölüyor, ilaç ve cephane süratle tükeniyordu.

İncil Üzerine Ettirilen Yemin

Osman Paşa, aç kalıp teslim olmaktansa ölmek pahasına da olsa, yarma hareketinde bulunmayı uygun gördü. 1 Aralık 1877

günü ordusundaki tümen ve tugay komutanlarını karargâhına çağırarak durumu müzakere etti. Üst üste yapılan toplantılar sonunda yarma hareketi yapılmasına karar verilerek hazırlıklara başlandı. Mevcut vasıta ve mühimmat, birliklere eşit biçimde tevzi edildi. Her top için 300 atım cephane verildi, fazla olan kasaturalar taburlara tevzi olundu, askerlere altışar günlük peksimet dağıtıldı.

Paşa, Plevne'de kalacak 1500 civarındaki hasta ve yaralının güvenliğini sağlamak için Bulgar cemaatinin ileri gelenleriyle din adamlarını yanına çağırttı. Geride kalan yaralılara dokunulmayacağına dair, kendilerine İncil ve haç üzerine yemin ettirdi. Hastane olarak kullanılan binaların kapılarına, Hilâl-i Ahmer (Kızılay) bayrakları ile Türkçe ve Fransızca yazılı levhalar yapıştırıldı.

Osman Paşa halkı burada bırakma, Rus başkumandanına tavsiye mektubu yazarak onlara iyi davranılmasını rica etme düşüncesindeydi. Fakat halkın ileri gelenleri, orduyla beraber gitmek istediklerini, bu yolda çoluk çocuklarıyla birlikte canlarını fedaya hazır olduklarını beyan ederek direttiler. Onların ısrarı Osman Paşa'yı çaresiz bırakmıştı, taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.

Üç yüz ailenin meydana getirdiği halk kafilesi, askerî birliklerin yürüyüşüne pek çok olumsuz tesirde bulunmuş, huruç hareketinin başarısız oluşunda mühim rol oynamıştır.[93]

Osman Paşa Öldü mü?

Gazi Osman Paşa, harekâta başlamadan önce, askerlerine şöyle bir konuşma yaptı.

'Asker Evlâtlarım.

Allah'ın inayetiyle son hamlemizi yapacağız. Bugün Zilhicce ayı içindeyiz. Bütün Âlem-i İslâm kurban kanını akıtmaktadır.

---

93 Prof. Dr. Hülâgu. a.g.e., s.186

Bizim ise kesilecek kurbanımız yoktur. Biz de burada düşman kanını dökelim… Allah muininiz olsun.'[94]

Gazi Osman Paşa, 10 Aralık sabahı 40 bin neferden meydana gelen ordusunu iki eşit kısma ayırdı. Bunlardan 20 bin kişilik birinci kuvvet, Rus istihkâmlarına karşı saldırıya geçerek, kuşatma hattını yarmaya çalışacak, 20 bin kişilik ikinci kuvvet ise, öncekinin saldırısını destekleyerek, onlar geçtikten iki saat sonra hücumda bulunacaktı.

Gazi Osman Paşa tarafından bizzat kumanda edilen birinci kuvvet, Rus mevzilerine karşı büyük bir şevk ve azimle taarruz ederek cephe hattını yardı, Rus alaylarının savunduğu tabyaları süngü hücumu ile zapt etti. Fakat Ruslar, sürekli gelen takviye kuvvetlerinin yardımıyla tabya ve topları geriye alıyordu.

Öğle sıralarında, Paşa'nın atı Rus topçusunun ateşi sonucu isabet eden bir şarapnel parçasıyla devrildi, kendisi de sol ayağından yaralandı. Plevne beş aydır, Paşa'nın manevi güç ve önderliğinde korunuyordu. 'Osman Paşa öldü.' haberiyle bir anda paniğe kapılan kıtalar, sel gibi geriye akmaya başladı. Yarma hareketi püskürtülmüş, Plevne ordusu hem önden, hem arkadan kuşatılmıştı. Teslim olmayı temsil ettiği ordunun şerefine yediremeyen Paşa'nın üzüntüsü büyüktü fakat kurtulma ümidi kalmamıştı. Maiyetinde bulunan komutanların ısrarı sonucu teslime karar verildi.

Muhteşem Destanlardan Biri

Osman Paşa, teslim kararının verildiği barakadan alınarak, bir faytonla Plevne'ye götürülürken, Çarın kardeşi Grandük Nikola atıyla yetişti. Arabanın yanına gelen Grandük, elini uzatıp Paşa'nın elini hararetle sıkarak:

'Plevne savunmanızı tebrik ederim, tarihin en muhteşem destanlarından birini yazdınız.' dedi. Etrafı kuşatan Rus subayları da Osman Paşa'yı, 'Bravo' sesleriyle selamladılar.

94 Zuhuri Danışman. Osmanlı İmp. Tarihi, İstanbul 1964, c.3, s.143.

Ünlü Rus generali Skobelev:

'Bu yüz, büyük bir komutanın yüzüdür; sizi gördüğüme son derece memnun oldum. Gazi Osman muzaffer bir kumandandır, teslim olmasına rağmen yine muzaffer sayılacak.' dedi.

Osman Paşa, Çar ve Kılıç

Paşa'nın faytonu, Rusların Bugot karargâhına doğru yol alırken, bir Kazak süvarisi yetişip, imparatorun Plevne'ye geldiğini ve kendilerini orada beklediğini bildirdi. Bunun üzerine, yeniden kasabaya dönüldü. Osman Paşa, Çar'ın bulunduğu evin kapısına geldiğinde, kapıda bekleşen 150 civarında Rus subayının 'Bravo' sesleriyle karşılandı.

Çar, Osman Paşa'yı ayakta bekliyordu. Tercümanı vasıtasıyla şöyle sordu:

'Nereye gidiyordunuz, çevrenizin Rus askeriyle çevrili olduğunu bilmiyor muydunuz?'

Osman Paşa şöyle cevap verdi:

'Biliyordum fakat tutunabileceğim bir yere ulaşabilmek için, askerinizi yarıp çıkacaktım.'

'Niçin silahınızı terk etmediniz?'

'Devletim bana, düşmanı gördüğün yerde silahını bırak demedi, savaş için gönderdi. Bazı kere düşman çok olduğu halde savaş yine kazanılabilir, tıpkı sizinle savaşımız gibi.'

Çar, Paşa'nın sözlerini büyük bir hayranlıkla dinledikten sonra şöyle cevap verdi:

'Bravo. Senin gibi bir kumandanın kılıcı alınmaz. Burada ve Rusya'da kılıcınızı taşıyınız. Rusya'da bir Rus müşiri gibi kabul göreceksiniz.'

Çarın, Gazi Osman Paşa'ya kılıcını iade etmesi ve onu bir Rus müşiri seviyesinde kabul etmesi, kendisine karşı olan takdirlerinin belirtisiydi.

Gazi Osman Paşa'nın Vefatı

Bükreş yoluyla Harkov'a götürülen Osman Paşa, oradaki üç aylık esaretin ardından 13 Mart 1878'de İstanbul'a geldi. İstanbul'da halkın muhteşem ilgi ve tezahüratıyla karşılanan Paşa'ya, Sultan II. Abdülhamid, 'Gel benim kahraman Osman'ım. Berhudar ol.' sözleriyle iltifat etti.

Ertesi gün Hassa Müşirliğine getirilen Paşa, 2.5 ay sonra (28 Mayıs 1878'de) Hassa Müşirliği uhdesinde kalmak üzere Mabeyn Müşiri tayin edildi. Gazi Osman Paşa, vefatına kadar tam 22 sene görevinde kaldı, bu süre zarfında aralıksız saray muhitinde bulundu.

5 Nisan 1900'de, 67 yaşında iken Rahmet-i Rahman'a kavuşan Plevne kahramanının cenaze namazı, Fatih Camii'nde on binlerce kişilik muhteşem bir cemaat tarafından kılındıktan sonra Fatih Camii haziresinde toprağa verildi. Paşa'ya daha sonra Sultan II. Abdülhamid tarafından zarif bir türbe inşa edildi.

1915'in ilk aylarında, İngiliz ve Fransız donanmasının, Çanakkale Boğazı'nı geçme teşebbüsleri sırasında, Boğaz'ın Erenköy bölgesindeki 'Karanlık Liman'a yirmi altı mayın döşeyerek, savaşın seyrini değiştiren gözüpek vatan evlâdı. 'Dönmemiz önemli değil, görevimizi mutlaka yerine getirmeliyiz.' diyerek ölümü hiçe sayan bir kahraman. Nusret Mayın Gemisinin şehit kumandanı

TOPHANELİ İSMAİL HAKKI BEY ve 26 MAYININ HİKÂYESİ

Çanakkale Savunması, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılda yaptığı savaşlardan, sonuçları itibariyle dünya siyasetini en çok etkileyenidir.

Önce İngiliz Bahriye Nazırı (Deniz Bakanı) sonra da Başbakanı olan Winston Churchill, Boğazlara karşı girişilecek olan bir deniz harekâtı ile İstanbul ele geçirilerek Osmanlı Devletinin savaş dışı bırakılması fikrini savunuyordu. Churchill'e göre; Çanakkale Seferi'yle dünya tarihini değiştirmek, Osmanlı Devleti'ni ikiye bölmek, hükümet merkezini felce uğratmak, henüz savaşa katılmamış olan Balkan devletlerini kendi yanlarına çekilebilmek, Rusya'ya yardım ederek savaşın süresini kısaltmak ve böylece büyük insan kaybını önlemek mümkündü.

Lord Kitchener; 'Eğer donanma Boğazları geçerse İstanbul kendiliğinden düşer, muharebeyi değil, harbi kazanmış olur, zaferi ve barışı sağlarız.' diyordu.

Amiral Fischer ise; 'Eğer Çanakkale hareketi bir başarı olacaksa, insan ve malzeme fedakârlığına değer. Doğu cephesinde Alman-Türk ittifakının belkemiği kırılacak, Balkanlarda yeni müttefikler elde edilecek, Karadeniz yol açılmış olacaktır.' düşüncesindeydi.[95]

***

95 Tülay Duran, "Çanakkale Deniz Zaferinin Yıldönümü", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, İstanbul 2000, sy. 38, s. 8-9.

İngiltere Savaş Komitesi'nin 28 Ocak 1915'te yaptığı toplantıda, Churchill'in şahsi mücadele ve ısrarı sonucu, sadece donanma kuvvetiyle ve süratle, asıl hedefi İstanbul olan bir taarruzun yapılması kararı verildi.

Bazı İngiliz otoriteleri, Türklerin Boğazlardaki eskimiş ve düşük menzilli toplarına karşılık; ellerinde çok kudretli gemiler bulunduğunu ve üstün ateş gücüne sahip olduklarını iddia ediyor, Boğazı mutlaka geçeceklerini ileri sürüyorlardı.

Düşmanın Ateş Gücü

Taarruz için görevlendirilen Amiral Carden'in emrine Queen Elizabeth ve İrresistibl gibi yeni ve çok güçlü savaş gemilerinin de dâhil olduğu, toplam 15 muharebe gemisi, 4 hafif kruvazör, 15 muhrip, 5 denizaltı, 7 mayın arama-tarama gemisi, bir uçak gemisi ve bir de depo gemisi olmak üzere 48 İngiliz Savaş gemisi verilmişti. 5'i muharebe gemisi, 6'sı muhrip, biri uçak gemisi ve 2'si denizaltı olmak üzere 14 Fransız Savaş gemisi ise bu sayıya dâhil değildi. Gemilerin üzerindeki ağır top sayısı toplamı ise 279'du.

***

Türk istihkâmlarındaki topların durumu ise, Alman Dz. Yrb. Schneider'in (Şnayder) raporunda şöyle belirtilmişti.

1. 'Toplar, Krupp, Kruzo, Schneider fabrikalarından değişik zamanlarda alınmış ve çapları göz önünde bulundurulmaksızın, plânsız ve karışık olarak sıralanmıştır. Bu durum, yedek parça ve cephane bütünlemesini ve topçuluk kurallarının uygulanmasını azaltmaktadır.

2. Toplar, koruması yetersiz taş inşaat içine yerleştirildiklerinden dönüş kabiliyetleri çok sınırlıdır. Özellikle büyük çaplı topların kullanılması çok asker gerektirmektedir.

3. Cephane çok azdır. Top mermilerinin taşınması ve namlulara doldurulması insan gücüyle yapılmakta, bu durum ateş gücünü azaltmaktadır.

4. Topların çağa uygun mesafe ölçüm cihazları bulunmamaktadır.

Sonuç olarak bir karşılaştırma yapılırsa; İngilizlerin sadece Queen Elizabeth Zırhlısı'nın bordasındaki toplarla bir anda yapılan atıştaki toplam mermi ağırlığı 7442 kg., buna karşılık Hamidiye Tabyaları'ndan -ki en işe yarar olanı- aynı süre içinde ateş eden Türk topçusunun toplam mermi ağırlığı ise 800 kg'dir.[96]

Boğaz Mahşeri

Çanakkale Boğazı'na ilk düşman saldırısı 3 Kasım 1914 günü iki İngiliz zırhlısının Ertuğrul ve Seddülbahir'i, iki Fransız gemisinin de Kumkale ve Orhaniye Tabyalarını bombalamasıyla başladı. Bu saldırı, Rusların doğu cephemizde aynı tarihte başlattıkları saldırının müttefiklerce de desteklendiği anlamını taşıyor; ayrıca onların Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan harbe girdiklerini gösteriyordu. 13 Aralık 1914 günü ise bir İngiliz denizaltısı, Boğaz'dan girerek, Kepez önlerine kadar gelmiş ve Sarıkaya Koyu'nda demirli bulunan Mesudiye zırhlımızı torpillemişti. İkinci saldırı, altı savaş gemisi tarafından 19 Şubat 1915'te, üçüncüsü sekiz savaş gemisiyle 25 Şubat'ta yapıldı.

***

Müttefik zırhlılarından ateşlenen yüzlerce top, alevli dumanlar fışkırtarak gürlüyor; mermiler, Seddülbahir'deki tepelere, karşısındaki Kumkale'ye, arkasındaki ovaya peşpeşe düştükçe simsiyah dumanla karışık taş ve toprak sütun sütun havaya yükseliyor, sonra şemsiye gibi açılarak tekrar yere iniyordu.

Kısa süre içinde, kayalık sahil ve bir buçuk kilometre kadar içeri uzanan arazi, ölü sarısı renge büründü; aynı anda yüzlerce mermi yağıyor, döne döne yükselen dumanların arasında küçük, beyaz şimşekler çakıyor, sağda solda varlıkları sezilen Türk askerlerinin üzerlerinde alevler yükseliyor; Boğaz mahşer yerini andırıyordu.[97]

96 Turhan Seçer, Destanlaşan Çanakkale, İstanbul 2005, s.80- 81.
97 Mehmet Niyazi, Çanakkale Mahşeri, İstanbul 2004, s.210.

Zebanilere Karşı Cennet Muhafızları

Beş gün peşpeşe devam eden, 26-27 Şubat saldırılarının maksadı da öncekiler gibi, cepheyi gelecekteki büyük taarruza hazırlamaktı.

Avrupa kamuoyu da Çanakkale Boğazı'nı geçip, İstanbul'u ele geçirmenin 1-2 günlük mesele olduğu kanaatindeydi. Hatta 'Cook' adlı bir seyahat şirketi, işgalin kolayca gerçekleşeceğinden o kadar emindi ki, Boğaziçi'nin İlâhi manzarasını seyretmek üzere, İngilizlere bin adet bilet satmıştı. Fakat Avrupa, Çanakkale'ye sevk ettiği zebanilerin karşısına cennet muhafızlarının çıkacağını hesaba katmamıştı.

Müttefik donanmasının en az riskle ve kendini tehlikeye atmadan giriştiği Çanakkale ve Gelibolu bombardımanı beklenen sonucu vermedi. Savaş Komitesi'ndeki düşünce, yerini giderek,-gemi ve insan kaybını göze alıp- 'Boğazı zorla geçme' görüşüne bıraktı. İngiltere Deniz Bakanlığı'nın, sefer komutanı Amiral Carden'e gönderdiği 11 Mart 1915 tarihli talimatta şöyle deniyordu:

'Eğer başarı başka türlü sağlanamayacaksa, Boğaz'ın geçilmesiyle elde edilecek sonuçlar, gemi ve insan kayıplarını göze aldırabilecek ölçüde önemlidir. Bütün tabyalar tahrip edilinceye ve mayın tarlaları temizleninceye kadar, ateşe devam edin.'

Bakanlığın temel görüşü; tabyalardaki ağır toplar tahrip edilmeden ve Boğaz'daki mayınlar temizlenmeden geçişe başlanmaması istikametindeydi.[98]

***

18 Mart 1915 sabahı 10.30'da başlayan ve aynı gün akşamı zaferimizle sonuçlanan muharebenin bir özelliği, savaşın İngiliz ve Fransız deniz kuvvetleri ile Osmanlı Devleti'nin karadaki topçu ve piyade birliklerinin arasında olması, diğeri ise deniz-

---

98 Duran, a.g.e., s. 38, s. 12.

deki mayın gemilerinin karşılıklı gayretleri, mayın arama-tarama gemileriyle mayın döşeme gemilerinin kıyasıya mücadelesiydi.

Son İmkân

Çanakkale Müstahkem Mevkii Kumandanı Cevat Paşa, değişik yerlerden temin edilen yirmi altı mayının Nusret Mayın gemisiyle Boğaz'ın 'Karanlık Liman' bölgesine dökülmesine karar vermişti. Geminin genç kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey, iki gün önce kalp krizi geçirdiğinden, Cevat Paşa onun sağlığını düşünerek, bu görevi başka bir subayın yerine getirmesini düşünüyordu. Ancak Boğaz'a önceden döşenmiş olan on sıra mayın hattının nerelerde bulunduğunu, en ince ayrıntısına kadar Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey biliyordu. Görevi başarıyla yerine getirme ihtimalı arkadaşlarından fazlaydı.

Bu genç asker, büyük fedakârlık gösterip, savaşın ve ülkenin sorumluluğunu omuzlarında hissederek bu zorlu görevden vazgeçmeyi kabul etmedi. Eldeki yirmi altı mayın son imkândı, fevkalâde iyi değerlendirilmeliydi. Soğukkanlılık isteyen bu görev, eksiksiz yerine getirilmeliydi; yoksa o cehennemî topların karşısında tabyaların tutunması çok zordu.

Cevat Paşa'nın ümidi de ondaydı. Düşman donanmasının toplarıyla kendi emrindeki bataryaların mukayese edilemez farkını bildiğinden, Tophaneli Hakkı'nın dökeceği yirmi altı mayın, savunmanın adeta belkemiğini oluşturacaktı.

Mayın Grup Kumandanı Yüzbaşı Nazmi ile Alman mayın uzmanı Üsteğmen Geehl de Yüzbaşı Hakkı'yı yalnız bırakmadılar. Zaten geminin bütün mürettebatı bu önemli görevin şuurundaydı.

Sessiz Dualar

Nusret mayın gemisi, 17 Mart'ı 18'e bağlayan geceyarısı, dudaklardaki sessiz dualarla Çanakkale önlerinden demir aldı. Hava sisliydi. Gemi, ışıklarını söndürdükten sonra, rotasını önce

Rumeli kıyısına çevirdi; sonra da sahili yakından takip ederek, azami dikkatle mayın tarlalarından geçmeye başladı. Mürettebat nefes dahi almıyor, geminin bacasından duman çıkmaması için, çarklar düşük devirde döndürülüyordu.

Boyu 40 metreye yaklaşan Nusret, yeni ve bakımlıydı; gövdesi suya fazla batmadığı için mayınlı alanlarda güvenle dolaşabilirdi. Silahları ciddiye alınmasa da manevrası kıvraktı.

Yüzbaşı Nazmi fısıldar gibi konuştu:

'İnşallah görevimizi tam yaparak döneriz.'

Hakkı Bey şöyle cevap verdi:

'Dönmemiz önemli değil ama görevi mutlaka yerine getirmeliyiz.'

Endişesinde haklıydı. Boğaz'ın güneyindeki tabyalar şimdiden susturulmuş, Erenköy önlerine kadar, düşman zırhlıları için tehlike kalmamıştı.

Nusret, on sıra mayın hattının bulunduğu bölgeyi geçince istikametini yeniden güneye çevirdi. Bu sırada boğazı tarayan projektörlerimiz, ışıklarını orada nöbet bekleyen iki büyük İngiliz zırhlısına yöneltti; onlar da ışıldaklarını bizimkilere döndürdü. Projektörlerin çakışmasından hâsıl olan karanlıktan yararlanan gemi, hafif bir hışırtıyla, Anadolu kıyısındaki Karanlık Liman'a girdi. Müttefiklerin nöbetçi zırhlısı, limanın aşağısında, avını bekleyen bir kaplan gibi duruyordu. Orada, geminin düşük seviyede dönen çarkları da durduruldu.

Karanlık Liman'a eldeki mayınlarla, sahile paralel yeni bir hat döşeyeceklerdi. Cevat Paşa, mayınların alışıldığı gibi kıyıya dik değil, paralel olarak dizilmesini emretmişti. Zira düşman gemileri tam burada manevra yaptıktan sonra, ikmal için geri döneceklerdi. Hâlbuki diğer on hat, Boğaz'ın bir ucundan ötekine, sahile dik olarak uzanıyordu. İlk mayını sessizce suya indirdiler, ardından sırasıyla ellerindeki bütün mayınları yüzer metre arayla, deniz seviyesinin iki metre derinliğine yerleştirdiler.

Böylece görevin önemli kısmı sona ermişti. Şimdi de kimseye görünmeden dönmeliydiler. Çarkları hafifçe çalıştırıp geldikleri rotayı takip ederek Çanakkale'ye yöneldiler.

Tophaneli Hakkı'nın heyecanı son safhadaydı, kalbi yerinden sökülürcesine çarpıyordu. Eğer düşman donanması mayınların kokusunu alırsa hepsini temizler, bir anda İstanbul'a dayanırdı. İçinde bulunduğu gergin durum ve taşıdığı ağır yük, Yüzbaşı Hakkı'yı ezip ufaladı. Son mayının döküldüğü kendisine rapor edildiğinde, kalbi bu yüksek heyecan ve manevi yüke dayanamayıp, kısa süre sonra duruvermiş, Tophaneli Hakkı Bey görevi başında şehit olmuştu.

***

Müttefik donanmasına Amiral Carden'in yerine tayin edilen Amiral De Robeck, 18 Mart sabahı 'son hücuma' hazırlandığı için Boğaz'ı günlerce taratarak, bütün mayınları ayıklattı, raporlar temiz çıktıkça rahatlıyordu. Türklerin tekrar mayın döktürme ihtimaline karşı, taarruzdan bir gün önce, bölgenin denizden ve havadan yeniden resimlerini çektirdi. Muhtemel bir mayınlamaya fırsat vermemek için devriye gemileri çıkarttı. Yapılan araştırmalar Boğaz'ın mayınlardan temizlendiğini gösteriyordu.

18 Mart sabahı 12'si İngiliz, 4'ü Fransız 16 Müttefik zırhlısı Amiral De Robeck'in komutasında Boğaz'a doğru hareket ettiler. Düşünceleri, Mesudiye ile Çimenlik arasına yerleştirilen mayın tarlalarından, gemilerin rahatça geçebilecekleri bir yol açmak ve ilerledikçe tabyaları tahrip ederek, sonunda Marmara'ya çıkmaktı.

Kısa süren sessizlik, Triumpf Zırhlısı'nın, mayın hattını koruyan Türk topçusuna açtığı ateşle bozuldu. Hemen ardından bütün gemilerden alev yağmaya başladı, tabyalar yoğun ateş altına alındı. Sanki ağır bir kasırga, Boğaz'ın kenarına dizilmiş tabyaların üzerine olanca gücüyle çökmüş, devamlı ateş kusuyordu. Özellikle Queen Elizabeth'in otuz sekiz cm.lik topları ortalığı

cehenneme çeviriyor, ağır toplardan bataryalarımıza düşen mermiler kayalardan alevler saçıyordu.

Topçu atışlarıyla, saat 14.00'e kadar görünür bir üstünlük sağlamışlardı. Türk tabyaları ise, cephane tasarrufu sebebiyle atışlarını çok dikkatli ve hesaplı yapıyorlardı.

Saat 14.00'ü gösterdiğinde; Fransız zırhlısı Bouvet, ateş hattından çekilme sırasında, bir top güllesinin cephaneliğe isabet etmesi sonucu birkaç dakika içinde sulara gömülüverdi.

Saat 16.11'de İngiliz zırhlısı Inflexible, üç dakika sonra da Irresistible Karanlık Liman'daki mayınlara çarparak ağır yara aldılar ve yan yatarak savaş dışı kaldılar. Sonraki saatlerde dört zırhlı daha, kimi batarak, kimi ağır yara alarak savaş dışı kaldı. Saat 17.45'i gösterdiğinde, Amiral Robeck, savaş alanından çekilme emri veriyordu.

18 Mart 1915 günü biterken, dünyanın en büyük deniz gücü sayılan İngiliz ve Fransız donanmaları, tam manasıyla hezimete uğramış, harekâta katılan16 büyük savaş gemisinin 7'si kaybedilmiş, diğer gemiler de ciddi yaralar alarak muharebe alanını terk etmek zorunda kalmışlardı.

Zafer Türk tabyalarının, Türk topçu bataryalarının kahraman subay ve erlerinindi.

***

İngiliz Amiral Robeck, "Mayınların yerlerini tespit edemeyişleri felaketimize sebep oldu." diyerek, araştırmada görev alan iki yüzbaşıyı kurşuna dizdirmişti. Fakat savaştan tam 35 yıl sonra 1950'de, bu iki subayın fotoğraf çektikleri anda suların mayınsız olduğu, dolayısıyla hizmette kusurları bulunmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine İngiliz hükümeti ailelerinden özür dileyerek onlara maaş bağladı.

İsmail Hakkı Bey'in Kabri

Harekât sırasında vefat ederek şehit olan Tophaneli İsmail Hakkı Bey'in naşı İstanbul'a getirilerek, Fatih Camii'nde kılınan

cenaze namazının ardından, Kasımpaşa Kulaksız'daki Askerî Mezarlığa defnedildi.

Döşediği mayınlarla dünya tarihinin akışını değiştiren bu aziz kahramanın mezarını ihya için, torunu Nedim Karamürsel çalmadık kapı bırakmadı. Fakat yetkililer onun taleplerini ısrarla cevapsız bırakıp, sağır kaldılar. Daha sonra İGDAŞ yetkililerinin millî hassasiyet göstererek yaptırdığı kabri de mantık dışı bahanelerle yıktırdılar.

Savaş Sonrası Neler Dediler

İngiliz Bahriye Nazırı Churchill der ki:

'Birinci Dünya Savaşı'nın dört uzun yılı içinde Batı Cephesi'nde bu kadar İngiliz kanı dökülmesinin tek sebebi, Çanakkale Boğazı'nın akıntılı sularında rakkas gibi sallanan 30 civarındaki Türk mayınıdır.'

Ünlü İngiliz Generali Maude (Moud) Türk askeriyle ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

"Başka millet askerlerinin 'artık savaşı kaybettik.' diyerek, silahını bırakıp savaştan çekildiği durumlarda, Türk askeri için muharebe daha yeni başlamıştır."

General Oglander ise, 'Gelibolu Askerî Harekâtı' isimli eserinde, gerçeğin altını şu cümlesiyle çizer:

'Boğaz'a döşenen 26 mayının, 18 Mart 1915 taarruzu üzerindeki etkisi ölçülemez.'

Enver Paşa'nın Görüşü

Başkumandan Enver Paşa, 10 Ocak 1916'da Mebusan ve Ayan Meclislerinde yaptığı Çanakkale Deniz Muharebesi ile ilgili konuşmasında şunları söyledi:

'Boğaz'ı donanma ile geçmeleri kesinlikle imkânsızdı. Düşman büyük istihkâmlarımızı uzaktan ateş altına alma imkânına sahip olduğu için, belki tahrip edebilirdi; fakat örtülü batar-

yalarımızla mayın hatlarını savunan bataryalarımızı tahrip etmek için, mayın hatlarının üzerlerine kadar sokulmaları gerekirdi. Buraya kadar sokulmak için yapacakları girişim, ufak gemilerle olursa, doğal olarak bu ufak gemiler örtülü bataryalarımızın ateşiyle kolayca batırılabilirdi. O halde, bu işe büyük gemilerle girişebilirlerdi. Hâlbuki büyük gemileri böyle mayın hatları üzerine saldırtmak zaten bizim istediğimiz sonucu elde etmek olacaktı. Çünkü oraya gelecek her gemi batacak, düşman bu şekilde birçok gemisini kaybetmek zorunda kalacaktı.'[99]

99 Duran, a.g.e. s. 16

Trablusgarp'ın işgali üzerine, gönüllü olarak Osmanlı direnişçilerine katılan genç bir vatansever. Üç yüz bin altınlık hazineyi uçsuz bucaksız kum çöllerinden, İngiliz ve asi Arap sürülerinin arasından geçirerek, Yemen'deki kolordumuza ulaştıran gözüpek bir kahraman. İşgal yıllarında Galata Gümrüğü'nde çalışırken, General Harrigton'un İngilizler hesabına çalışması teklifine, 'Sizinle işimiz daha bitmedi, mücadelemiz sürecek.' diyerek, ölümü hiçe sayan bir yiğit. Derisi siyah ama vicdanı bembeyaz bir delikanlı...

ZENCİ MUSA ve ÜÇ YÜZ BİN ALTININ HİKÂYESİ

Zenci Musa Sudanlı idi. Babası Girit'e yerleştiği için 1890'lı yılların başında orada doğdu. Kahire'de yaşayan ve tam bir Osmanlı hayranı olan dedesi, onu İslâmiyeti iyi öğrenmesi ve Osmanlı'yı yakından tanıması için yanına aldı; yetişmesi için büyük ihtimam gösterdi. Türk mahallesinde büyüyen Musa, çok küçük yaşta güzel Türkçe konuşmaya başladı. Mısır Hidiv'inin kuzeni Prens Tosun'un hizmetine giren Musa, 2.10 m. boyunda, gayet iri yapılı, çok güçlü bir gençti. O kadar kuvvetliydi ki, seksener kiloluk iki çuvalı, iki ayrı koltuğunda aynı anda taşıyabiliyordu. Ayrıca zeki, çok cesur, sadık, o nispette de sessiz bir delikanlıydı.

1911'de, İtalyanlar Trablusgarp'a saldırınca, Mısır'dan Osmanlı kuvvetlerine yardıma koşan bir avuç fedakârın içine o da katıldı. Derne Cephesi'nde gösterdiği üstün cesaret ve kahramanlıklar, Teşkilât-ı Mahsusa liderlerinden Eşref Sencer Bey'in dikkatini çekince, onu kendisine emir eri yaptı. Bundan sonraki kaderi Eşref Bey'inki ile birleşti ve Musa, Teşkilât-ı Mahsusa'nın her macerasının içinde yer aldı. Eşref Sencer Bey'in, 'Arap Musa' veya 'Musa Ağa' dediği bu siyahî yiğit, önce Balkan Savaşı'nda, sonra Batı Trakya Hükümeti'nin kuruluşunda, ardından Birinci

Dünya Savaşı'nda onun hep yanıbaşındaydı. Ölene kadar da Osmanlı idealleri için savaştı.

Kadanaya Atılan Yumruk

Eşref Bey hatıratında emir eri Musa'ya da yer verir:

'İki koltuğunda seksener okkalık birer arpa çuvalını kuş tüyü yastık misali kaldıracak kadar kuvvetliydi. Bir gün 'Selâmet' ismini verdiğimiz bizim cebel (dağ) bataryalarından birisinin kadanası (ağır nakliye işlerinde kullanılan iri bir at cinsi) kolunu ısırınca, can havliyle atın kulaktozuna bir yumruk atmış, hayvan ölmüş. Hazineyi iz'ardan dolayı (zarara sokma suçundan) mahkemeye vermeye mecbur kaldık. Sonunda, 'müdafaa-i nefis' (kendini koruyabilmek için) ile mecburen ve mücerred çare-i necat (tek kurtuluş yolu) olarak savurduğu yumruğun neticesinden yakasını güçlükle kurtarabilmişti.'[100]

20. Asır Başlarındaki İngiliz Politikası

1.Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın kudreti İngiltere'ninkine çok yaklaşmış, Almanlar, İngiltere'yi geçmeye başlayan bir sanayiye sahip olmuşlardı. Aslında bu savaş, sanayileşmiş ülkelerin, dünyanın siyasi ve iktisadi hâkimiyetini ele geçirme mücadelesiydi.

Osmanlı Devleti savaş öncesi, siyasi alanda elinden geleni yapmış; Cemal Paşa, ittifak arayışı için, İngiltere ve Fransa nezdinde girişimlerde bulunmuş, diplomatik bütün yollar denenmişti fakat boşunaydı. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin elindeki Basra Körfezi'ni ve Şattü'l Arap'ı (Ortadoğu'yu) Hindistan'ın bir parçası sayıyor, Süveyş Kanalı ve Hint Yolu'nun güvenliğini sağlamak için Filistin'i ele geçirmeyi tasarlıyor, Boğazları ve İstanbul'u kontrolü altına almak istiyordu.

---

100 Cemal Kutay, 1.Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi, İstanbul 1962, s.140-141.

İngiltere, ekonomisi denizlere bağlı bir devletti. Çanakkale ve İstanbul boğazları dışında, dünyanın neredeyse bütün boğazları kontrolündeydi.

Ruslar, savaş başlayınca Almanlara karşı,-karada ve denizde- İngilizlerden yardım istediler. İngilizlerin gözü, hem Rusya'nın tahıl ambarlarında biriken yiyecekte hem de Boğazlardaydı; önemli bir hedefleri de Almanları arkadan kuşatmaktı. Böylece İngilizlere, Boğazları ele geçirme fırsatı doğmuştu, bu fırsatı kaçırmaya niyetleri yoktu.

Almanlar ise, Rusların savaş gücünü dağıtmak için, Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girmesini istiyordu. Goeben ve Breslav isimli iki Alman zırhlısıyla Osmanlı Devletine sığınan Amiral Souchan bu süreyi çabuklaştırdı. Daha sonra Osmanlı donanmasına katılarak, Yavuz ve Midilli isimlerini alacak olan bu gemiler, 27-30 Ekim 1914 tarihlerinde,-Sivastopol da dâhil- Ruslara ait birçok limanı bombaladı. Bu olay, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin başlangıcı oldu. Ertesi gün misilleme olarak, İngilizler de Akabe'yi bombaladılar.

Sırtlanların Geçiş Yeri

Sultan II. Abdülhamid, 20. asrın başlarında, Düvel-i Muazzama'nın (Avrupa'nın Büyük Devletleri) Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini ibretli bir şekilde şöyle özetler:

'Bizi, içinde bulunduğumuz felâketlere iten, büyük devletlerin entrikalarıdır. Bu devletler, tâbiiyetimizdeki milletleri, arka arkaya isyana teşvik etmek suretiyle, bizi her sene daha fazla sıkıntıya düşürmektedirler. Her sene bu uğurda, faydasızca sarf ettiğimiz milyonlarla, ne kadar lüzumlu işler yapılabilirdi. Fakat bu büyük devletler, geniş topraklara yayılan imparatorluğumuzu inşa etmek için ne zaman bıraktılar, ne de huzur ve sükûnet. Halkımızı geliştirme imkânı bulamadık. Zayıf kalmamızın sebebi budur.

Bize hiç olmazsa, on senelik bir sulh zamanı tanınsaydı, Japonların o kadar methedilen terakkilerine biz de muvaffak olabilirdik. Onlar Avrupalıların pençelerinden uzak olduklarından, bize nazaran bahtiyardırlar; emniyet içinde yaşamaktadırlar. Maalesef biz, Avrupalı sırtlanların geçiş yerine çadırımızı kurmuşuz.'

Genişleyen İsyanlar

Hicaz Bölgesi'nde, İngilizlerin teşvikiyle başlayan isyan hareketleri bütün Arabistan'a yayılmak üzereydi. Cidde ve Yanbuğ gibi kıyı şehirlerinde, İngiliz donanmasının ateş menzilinde hayat hakkı bulan asi Şerif Hüseyin'in kuvvetleri zamanla çoğalarak iç kısımlara doğru kaymış, geniş bir hat oluşturarak Yemen'e ulaşan yolları kontrol altına almıştı. Bu isyan bastırılmaz, en azından belirli bölgelere hapsedilmezse, Mısır'da hazırlanan İngiliz kuvvetlerinin güneyden Kudüs'e doğru hücumlarının kolaylaşacağı görülüyor, gerekli ikmalin yapılabilmesi için, o yönde her gün iki kilometre demiryolu döşeniyordu.

Çöl, düzenli ordunun harekâtını kısıtlardı; fakat Şerif Hüseyin'in Hecinsüvar Alayları İngiliz kuvvetlerinin eksiklerini tamamlayacaktı.

İsyanın genişlemesi felâketin başlangıcı olur; nerede durdurulacağı da bilinmezdi. Her ne pahasına olursa olsun bunun önüne geçilmeliydi. Bunun tek çaresi, isyancıların üzerine Yemen Bölgesi'nde bulunan İmam Yahya kuvvetlerini takviye ederek gitmekti.'[101]

Eşref Sencer Bey

1916'nın son aylarıydı… Asi Emir Şerif Hüseyin, Hicaz bölgesinde giderek güçleniyor, Hicaz demiryoluna sabotajlar düzenliyor, çölde dağınık halde bulunan Osmanlı kuvvetlerinin küçük

101 Mehmet Niyazi, Yemen ah Yemen, İstanbul 2006, s.336.

birimlerine baskınlar düzenliyor, Arabistan'ın geleceği için ciddi bir tehlike oluşturuyordu. İngiliz ve Fransız subaylarının idaresindeki asi Arap kuvvetleri, Yemen yolunu kapatarak, Devletin Yemen'de bulunan Yedinci Kolordu ile bağlantısını kesmişlerdi. Arap asilerine İngiliz hazinesinden oluk gibi altın akıyordu.

Başkumandan Vekili Enver Paşa, Şerif Hüseyin'in bertaraf edilerek, bu isyan ateşinin söndürülmesi konusunda, bölgenin uzmanlarından Eşref Sencer Bey'in bilgisine başvurdu. Eşref Bey, Yemen bölgesinin güçlü liderlerinden İmam Yahya ile birtakım tavizler karşılığında anlaşıp, onun desteği ve Yedinci Kolordu'nun da takviyesiyle, Şerif Hüseyin'e güneyden bindirme yaparak, bu işin üstesinden gelinebileceği görüşünü ileri sürdü. Bu işi başarmak için, önce on bin kişilik bir hecinsüvar (develi süvari) kuvveti kurulması gerektiğini ifade etti.

Enver Paşa'nın bu görüşü kabulü üzerine, yüz elli bini Yemen'deki Yedinci Kolordu Kumandanı Ahmet Tevfik Paşa'ya aktarılmak, yüz elli bini de kurulması düşünülen hecinsüvar alaylarının kuruluşunda harcanmak üzere, Eşref Bey'e üç yüz bin altın teslim edilmesine karar verildi. Eşref Bey bu önemli görev için, Teşkilât-ı Mahsusa elemanlarından 40-50 kişilik küçük bir grup oluşturacaktı. Grubun içinde, iki metreyi aşan boyu, iri bedeni ve aslanpençesini andıran elleriyle 'Eşref'in komandosu' diye anılan Sudanlı Zenci Musa da bulunuyordu.

Sıra Bir Avuç Kahraman

On bini grubun masraflarına harcanmak üzere, Levazım Bakanı İsmail Hakkı Bey'den, tam üç yüz on bin altın teslim alındı. Emanetler, torbalara konularak cephane sandıklarına yerleştirildi. Haydarpaşa'ya kadar askerî araçlarla nakledilen altınlar; orada, Pozantı'ya hareket edecek özel bir trene yüklendi. Emanetler, silahlı muhafızlar refakatinde kamyonlarla önce Halep'e, oradan da Şam'a getirildi.

Şam'da bir gün kalındıktan sonra, trenle Medine'ye hareket edildi. Altı gün altı gece süren yorucu bir yolculuktan sonra da Medine'ye varıldı.

Şimdi sıra, sayıları elliyi bile bulmayan bir avuç kahramanın, ölümü göze alarak, İngilizlerin emrindeki Arap asilerinin kol gezdiği çölü aşmasına gelmişti; ama bu iş hiç de kolay değildi. Medine dahi hem kuzeyi hem de batısından kuşatma altındaydı. Asiler geceleri, şehrin merkezine hücum etmekten bile çekinmiyorlardı.

Eşref Bey'in, bir grup silahlı adamıyla birlikte Medine'de bulunduğu, düşman istihbaratı tarafından öğrenilmişti. Teşkilât-ı Mahsusa'nın zeki lideri, bu ihtimali göz önüne alarak, elindeki grubu ikiye ayırdı.

Fahrettin Paşa'nın İstihbaratı

Birbirine yakın ama aynı anda ikisi birden kuşatılamayacak kadar uzak mesafelerde giden iki grup halinde yola çıkacaklardı; birbirlerinin tüfek seslerini duyabilmeliydiler. Gün doğmadan biraz önce, on iki kişiden ibaret birinci kafile altınların üç yüz binini alıp yola koyulacak, gerisi kendilerinde kalacaktı. Göz kamaştırıcı büyük bir serveti hiç kimse böyle küçük bir gruba emanet etmezdi.[102]

Yemen eşrafından, güvenilir birkaç kişi, önde gidecek olan küçük gruba dâhil edilerek, kafileye kervan süsü verildi. Grubun lideri Zenci Musa, dört adamı ve on beş devesiyle Medine'den San'a'ya mal götürüyordu. Alınan tedbirlere rağmen, kuşatılırlarsa silah atacaklar, arkadaki büyük kafile yardımlarına koşacaktı. Şayet arkalarında bir çarpışma duyarlarsa, develerini hızla Yemen'e doğru süreceklerdi.

Akşam çökünce, askerî depodaki altınlar sessizce un, şeker ve hurma çuvallarına konuldu. Emanetlerin üzerleri onları iyice

---

102 Niyazi, a.g.e. s.337.

gizleyecek kadar malla örtüldü. Küçük kafile gece yarısı sessizce yola çıktı.

Medine'deki Osmanlı Kuvvetleri'nin kumandanı Fahrettin Paşa, ertesi gün Eşref Bey'e gönderdiği notta; Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın, İngiliz ve Fransız subaylarıyla takviye edilmiş 20-25 bin civarında bir kuvveti, Yemen yolu üzerine gönderdiği istihbaratını aldıklarını, birinci kafilenin kaderine terk edilmesini, ikinci kafilenin yola çıkmasının doğru olmadığını bildiriyordu.

Medineli Hasan Efendi

Eşref Bey gitmekte kararlıydı. Bin iki yüz seksen beş yıl önce Peygamber Efendimiz, burada İlâ-yı kelimetullah uğruna nasıl dövüşmüşe, biz de onun ümmeti olarak öyle dövüşeceğiz, diyordu. O sırada aksakallı, ince yüzlü bir ihtiyarcık kendisine koşarak geliyordu. Bu, Medineli Hasan Zeytuni Efendi idi. Kamasını beline sokmuş, tüfeğini eline almıştı. Eşref Bey, 'hayrola Hasan Efendi, nedir bu telâşın?' diye sorunca şöyle cevap verdi:

"Bu üç hilâlli bayrak, bu devlet hepimizindir. Bunlar giderse İslâmiyet de gider. Onların daim olması için ben de kanımı dökmek istiyorum."

Eşref Bey gülümseyerek:

'Tüfeğinde kaç mermi var, bitince ne yapacaksın?' dedi

'Epeyce mermim var, kamam da var. Bunlar işe yaramaz hale geldi mi şehitlerimizin defninde Kur'an okurum.'

Medineli Hasan Efendi'nin yorulup geri döneceğini tahmin eden Eşref Bey, şefkatle sırtını sıvazlayarak gelmesine izin verdi. Yürüdükçe Medine küçülüyor, yavaş yavaş ufukta bir çizgi halini alıyordu.

Arap Çöllerindeki Savaş

Eşref Bey yolda öndekilere yetiştiler, aralarındaki mesafeyi korumak kaydıyla akşama kadar yol aldılar. Hayber'e yaklaşınca

vadiler başladı. Özellikle Mızraa vadisi çetin bir bölgeydi. Zaman zaman yolları örtülüyor, kendilerine kazma ve baltalarla yol açmaları gerekiyordu. Gece mola verdikten sonra, sabah şafağında tekrar yola koyuldular. Takvim 12 Ocak 1917'yi gösteriyordu, Ramazan'ın 23'ü idi. Bir avuç mücahit, üzerlerine doğan sıcak güneşin, tarihe destan yazacakları gün olacağından habersiz ilerliyorlardı…

Olaydan bir gün sonra 13 Ocak 1917'de (24 Ramazan), Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Yedinci Kolordu Kumandanı Ahmet Tevfik Paşa'ya[103] çektiği telgraf, önceki gün gerçekleşen acı olayı bütün çıplaklığıyla yansıtıyordu. Telgraf şöyleydi:

'Eşref Bey'in kumandasındaki muharip bir grup, yüz elli bin altını kolordunuza teslim etmek üzere yola çıkmıştı. 23 Ramazan günü sabah beş sularında İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarının emrindeki asi Şerif Hüseyin'e mensup tahminen yirmi beş bin kişilik bir kuvvet tarafından Hayber'in Cembele mevkiinde kuşatıldılar. Gün boyunca süren çarpışmalar sonunda Eşref Bey ve beraberindeki üç kişi dışında, diğer mücahitler şehit oldular; altınlar talan edildi.'

Nasıl Ağlamam Paşam?

Birkaç gün sonra, Zenci Musa idaresindeki küçük kafile, torbalarındaki üç yüz bin altınla birlikte Yemen'e ulaşmış, Sana'daki nizamiyenin kapısına gelmişti. Zenci Musa o hengâmede küçük kafilesiyle birlikte altınları kaçırmayı başarmıştı.

Yedinci Kolordu Kumandanı Ahmet Tevfik Paşa, develerden indirilen altın çuvallarını şaşkınlıkla izlerken; Zenci Musa durumu şöyle özetledi:

'23 Ramazan sabahı arkamızda tüfek sesleri işitince, kervanı mümkün olduğu kadar hızlı sürdük; çünkü böyle bir durumla karşılaşırsak, görevimiz üç yüz bin altını kaçırmaktı.'

103 Bazı kaynaklarda, Yedinci Kolordu Kumandanı olarak Ali Said Paşa'nın adı geçmektedir. Ancak, adı geçen kumandan aynı tarihlerde Aden Bölgesi'nde vazifelidir.

Kumandan sordu:

'Fakat biz yüz elli bin bekliyorduk.'

'Kumandanım, Eşref Bey, üç yüz bin altının yüz elli binini size bırakacak; diğer yarısını İmam Yahya'nın adamlarından temin edeceği askerlere maaş olarak verecekti.'

Zenci Musa, Eşref Bey'in adı geçer geçmez, çocuk gibi ağlamaya başladı, hıçkırıkları boğazında düğümleniyor, konuşamıyordu. Kumandan sebebini sorunca, şöyle dedi:

'Nasıl ağlamam Paşam, nasıl ağlamam; babam gitti, velinimetim gitti. Hazine kurtuldu, bedbaht Musa kurtuldu, lâkin Eşref Bey'imizi düşmana terk ettik. Onu hiç değilse omzuma alıp getirebilseydim.'

Paşa, Eşref Bey'in ölmediğini, yaralı olarak düşmanın elinde olduğu söyleyince, Musa rütbe farkını unutup, kumandanı kucakladığı gibi havaya kaldırdı. Ağlaması gülmeye dönmüş, sevincinden bembeyaz dişlerinin hepsi ortaya çıkmıştı.

***

On gün sonra aynı grup, bir sabah karanlığında develeriyle, açlık ve kıtlığın hüküm sürdüğü Yemen'den, Medine'ye doğru yola çıktılar. Güya mal satın almaya gidiyorlardı.

Zenci Musa'nın İstiğnası

Üç yüz bin altını Ahmet Tevfik Paşa'ya teslim etmeyi başaran Zenci Musa, bir süre Medine'de kaldı. Birinci Dünya Savaşı sonunda ise, Anadolu'da gerçekleştirilecek Millî Mücadele'ye destek vermek maksadıyla İstanbul'a geldi.

Savaş yıllarında Aden'deki birliklerimizin kumandanlığını yapan Ali Sait Paşa, Beyazıt Camisi'nde kılınan bir ikindi namazı sonrasında Musa'ya rastladı; halinden zor durumda olduğu anlaşılan bu garip zenciye yardım etmek istedi.

'Musa, dedi. Tekaütlüğün (emekliliğin) için hemen bir istida yaz (dilekçe ver), tasdik edeyim, sana tekaüdiye (emekli maaşı) bağlatalım.'

Zenci Musa'nın yüzünde acı bir tebessüm gezindi, şu ibret dolu cevabı verdi:

'Paşam, bu fakir milletten tekaüdiye alamam. Zaten vatan elden gitti, bu fakir hazinesinden bir de bana mı bakacak? Elim ayağım tutuyor şükür.'

Ali Sait Paşa, aldığı cevap üzerine, İstanbul hamallar kâhyası Ferit Bey'in (Millî Mücadele sonrası İstanbul milletvekili) ziyaretine gitti. Zenci Musa'dan söz ederek, birkaç gün içinde birlikte geleceklerini, ona kâhyalık teklif etmesini istedi; fakat Musa'nın hassas bir ruha sahip olduğunu, bu görüşmeden onun asla haberi olmaması gerektiğini sıkıca tembihledi. Sonraki günlerde Paşa, Musa'yı da yanına alarak gümrüğe uğradı. Kısa bir tanışma faslının ardından; Ferit Bey, Galata Gümrüğü'nde bir kâhyaya ihtiyacı olduğunu, bu iş için Musa'nın çok uygun biri olacağını söyledi.

Zenci Musa'nın cevabı şöyleydi:

'Kâhyalığı yaşlı, eli ayağı tutmaz bir emektara verin. Çok şükür benim gücüm kuvvetim var, bana hamallık işi verin, ben onu yapayım.'

Kâhyalık görevini kabul etmeyen büyük kahraman, o günden sonra Galata gümrüğünde hamallığa başladı.

İşte hazineleri kum çöllerinden, İngiliz ve asi Arap eşkıyasının arasından geçirerek, Yemen'deki kolorduya ulaştıran bu gözüpek kahraman, bu derisi siyah, lâkin vicdanı bembeyaz yiğit, kendisine verilen hamal kâhyalığını, gerçek bir vatanperverlik örneği sergileyip, fedakârlık göstererek, "Elim ayağım tutuyor." diye reddediyordu.

İngiliz Generalin Teklifi

İşgal kuvvetleri komutanı İngiliz Generali Harrington'un, Galata gümrüğünü teftişi sırasında gözleri, iki metre on santim boyunda, dev yapılı, zenci bir hamala takıldı. Yanındaki istihbarat subayına kim olduğunu sordu. Kendisine, 'Bu zenci, üç yüz

bin altını Yemen'e kaçıran adam.' denilince, kısa süren şaşkınlığın ardından Musa'nın yanına geldi ve tercümanı vasıtasıyla ona şu teklifi yaptı:

'Eğer bizimle çalışırsan seni altına boğarım.'

Zenci Musa'nın verdiği cevap, İslâm medeniyetine bin yıldır bayraktarlık yapmış bir milletin cevabıydı:

'Her teklif herkese yapılmaz, bu sözleriniz beni çok rahatsız etti. Benim bir devletim var, Osmanlı Devleti; bir bayrağım var, ay-yıldızlı; bir kumandanım var, Eşref Bey.

Bu iş daha bitmedi, sizinle mücadelemiz devam edecek.'

General Harrington, karşısında duran zencinin milletine gösterdiği sadakat, vatanına duyduğu sevginin büyüklük ve vefakârlığı karşısında hayretler içinde kaldı.

Esaret altındaki bir ülkede, hamallık yaparak geçinen birinin, işgal kuvvetleri kumandanı karşısında gösterdiği bu pervasızlık, onun yüzüne karşı, 'bu iş daha bitmedi' diye haykırabilmesi ne büyük bir ümidin, ne ulvî bir imanın, ne yüksek bir şecaatin ifadesiydi.

Özbekler Tekkesi

Zenci Musa, gündüz Galata gümrüğünde hamallık yaparken, gece de Millî Mücadele için Anadolu'ya cephane taşıyordu. Fakat uykusuzluk, bakımsızlık ve içinde yaşadığı ağır şartlar vücudunu aşırı yıpratmış; hassas ruhuna, ülkenin içinde bulunduğu acılar da eklenince, bedeni daha fazla dayanamamıştı. Sonunda o tarihte adına 'ince hastalık' denilen vereme yakalandı. Ali Sait Paşa'nın bütün ısrarına rağmen bir sanatoryuma yatmayı kabul etmedi.

Eşref Bey'in sonradan anlattığına göre, devlete yük olmamak için hastaneye yatmayı kabul etmemiş, bavulunu alıp, Şeyh Ataullah Efendi'nin Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ne gitmişti. Musa, veremden kurtulamayarak kısa süre sonra (Muhtemelen

1920 yılı içinde) tekkede vefat ettiğinde, bavulundan kefeni, bir Osmanlı haritası, bir de Eşref Bey'in soluk resmi çıktı.

Eşref Bey onun için, "Malta'dan kurtulup, Millî Mücadele'nin bayrağını açanlardan biri olmak şerefine mazhar olduğum günlerde; Musa, o benim Kahraman Arab'ım, veremden ölmüş." diye hayıflanacaktı.

Özbekler tekkesi haziresinde yatmakta olan bu aziz kahramanın mezar yeri kesin olarak belli değildir.

Zenci Musa'nın Vefatı

İstiklâl Marşı şâirimiz Mehmet Akif Bey, Zenci Musa'yı Eşref Bey ile birlikte 'Nasihat Heyeti'nin Arabistan yolculuğunda tanımıştı.1916 yılında Neced çölünde El Hayl'de bulunan İbn'ül Reşid'e gitmekte olan kafileye katıldığı sırada onu gören şâir; onun iki metre on santimlik boyu içindeki endamına bakarak, "Ona bakıp da hayran kalmamak imkânsız. Hem boyu bosu hem de kalbi ve sadakatiyle tam bir insan." demişti.

Mehmet Akif, Sudan'ın bu vefakâr evlâdını bir şiirine yerleştirerek, adını şöyle ölümsüzleştirdi:

'Eşref Bey'in emir eri Zenci Musa
Omuz vermiş, göğe çıkmış: Nebi İsa'

(Zenci Musa, İsa Peygambere omuz vererek, onun göğe yükselmesine yardım etti.)

İstanbul'un işgal yıllarında, halktan haraç alan Rum çetelerini
teker teker temizleyen gözüpek mücahit. Baskınlarda her zaman çetenin
önünde savaşan ve korku nedir bilmeyen cengâver.
Kurtuluş Savaşı'nda, Kandıra ve Adapazarı'nın düşmandan kurtarılması sırasında unutulmaz hizmetlerde bulunan efsanevî halk kahramanı.
Kendisine verilmek istenen İstiklâl Madalyası'nı,
"Biz madalya için değil; vatanımızı kurtarmak savaştık."
diyerek, reddeden bir vatansever

RECEP REİS (İPSİZ) ve RUM ÇETELERİNİN İMHASI

Mondros mütarekesini takip eden yıllarda Adapazarı, İzmit ve Kandıra dolayları İngilizlerle Yunanlıların işgaline girmişti. Yunan askeri, halka her türlü işkenceyi yapıyor, zulmediyordu. Rum ve Ermeni çeteleri ev ve konakları basarak haraç topluyor, vermeyeni öldürüyordu.

Yunanlıların bir maksadı daha vardı; Sakarya Nehri'nin doğusuna geçmek. Hedefleri, Çorum ve Samsun üzerinden Trabzon'a ulaşmak, Pontus devleti kurma hayallerini gerçekleştirmekti. Düşmanın Sakarya'nın doğusuna geçmesi, kurtuluş mücadelesine katılmak isteyenlerin yollarının kapanması anlamına da geliyordu. Bunu başardıklarında Ankara'nın hem İstanbul hem de dış çevreyle bağlantısı kesilmiş olacaktı. Çünkü o dönemde Ankara'ya ulaşan bütün yollar İnebolu ve Sakarya üzerinden geçiyordu.

Düşmanın kurduğu bu hayalleri yıkmak, Yunanlıları Kandıra'dan çıkarmakla mümkün olabilirdi. İşte bu safhada devreye İpsiz Recep girmiş, çetesiyle birlikte baskınlar yaparak, düşmanı Kandıra'dan söküp atmış, Yunan tugayının Sakarya'nın doğusuna geçmesini önleyerek, Ankara'ya geçmek isteyenlerin yollarını açık tutmuştu.

Recep Reis'in Cesareti

Abdullah Emir Ali oğullarından Recep Reis, 1862 yılında Rize'nin Portakallık Mahallesi'nde doğdu. Çok yaramaz, haşarı bir çocuktu. İlk gençlik yıllarından itibaren kabına sığmayan bir delikanlılık hayatı yaşadı. Mahallede, başında peştamal, belinde silahla dolaşır, bir yerde sürekli durmaz, günlerini 'nerede akşam, orada sabah' geçirir, maceralı bir hayat sürerdi. Bu yüzden çevresi ona 'yersiz yurtsuz' anlamında 'ipsiz' derdi. Recep mücadele adamıydı, tüfeğini daima kucağında taşırdı. Aynı zamanda iyi bir biniciydi, ata atladığı gibi gözden kaybolurdu.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde baba mesleğini seçti. Mütevazı teknesiyle, Rize- Batum arasında ticaret ve taşımacılık yapıyordu. Rusya'ya portakal götürüyor, oradan gaz, tuz ve şeker getiriyor, tütün kredisi veriyordu. Denizcilikle uğraştığı için çevresi ona 'Recep Reis' diyordu.

Yıl 1905'di. Ermeni terörünün şiddeti giderek artmış, hatta Ermeni Taşnak komitesi militanları tarafından Sultan Abdülhamid'e karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuştu.[104] Rusya'da odaklanan Taşnak örgütünün gerek Karadeniz'de, gerekse Anadolu'daki faaliyetleri hızlanmıştı. Karadeniz kıyılarına, Batum yoluyla çok sayıda silah ve çeteci giriyordu.

Bir gün teknesine Batum'dan on yedi kişi almıştı. Denize açıldıktan bir süre sonra onların, silahlarını gizlemeye çalışan Ermeni komitacıları olduklarını anlayan Recep Reis, yakın adamı Rizeli Abdullah'la birlikte militanları öldürüp cesetlerini denize atmıştı. Rize'ye teknesi boş olarak dönmüştü.

---

104 Komitenin İstanbul sorumluları olan Mikaelyan, Safo, Tarkom ve Aşot'a bu kararın uygulanması vazifesi verilir. Mikaelyan'ın bomba talimleri yaparken ölümünden sonra, suikastın idare ve icra işi diğer komitecilere kalır. Taşnak Komitesi suikast için gerekli arabayı Viyana'ya sipariş eder. Viyana'dan gelen araba, İstanbul'da Silvor Riççi tarafından teslim alınır. Sürücüsü Sivaslı Mıgırdıç Garipyan'dır. (II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları, Dr. Ramazan Çalık, Konya 994, s.134-135.)

Sonraki günlerde Dersaadet'e protestolar yağdı, çünkü öldürülen çeteciler Ermeni asıllı Rus vatandaşlarıydı. Araştırıldığında suç dosyaları hayli kabarık çıktı. Komitacıların, daha önce bombalı ve silahlı pek çok faaliyete katıldığı, cinayet, sabotaj ve casusluk suçu işledikleri, uzun zamandır aranmakta oldukları anlaşıldı. Bununla birlikte zaptiye, Recep Reis'in evini bastı fakat izine rastlayamadı. Recep İnebolu'ya geçmiş, orada küçük çaplı taşımacılığa başlamıştı. Reis, çok sonra, Balkan Savaşı sonrası ilân edilen genel afla birlikte takipten kurtularak yeniden Rize'ye döndü.

***

Millî Mücadele'nin başladığı yıllarda, ortak olduğu bir motorla taşıma işine girmişti. Zonguldak-İstanbul arasında kömür taşıyordu. Fakat gemisi bir sefer sırasında, Kefken açıklarında fırtınaya yakalanıp battı. Recep Reis ve arkadaşları hayatlarını zor kurtardılar.

Rum Çeteleri

İstanbul'a geldikten sonra, İpsiz'in hayatında yepyeni bir dönem başlamıştı. Bir yandan kayığıyla Boğaz'da taşımacılık yapıyor, öte yandan işgalcilerle mücadele gayesiyle oluşturulan kuruluşlara hizmet ediyor, Anadolu'ya geçip, Millî Mücadeleye katılmak isteyenlere yardımcı oluyordu.

İşgal sırasında en önemli mesele güvenlikti. Ege adalarından ve Girit'ten gelen Rum çeteleri, İstanbul'un kır bölgelerindeki halka eziyet ediyor, zenginlerden haraç alıyor, sadece soygunla yetinmeyip, adam öldürüyorlardı. Böylece, çaresiz ve savunmasız halkın direncini kırmayı hedeflemişlerdi. Kuvâ-yı Milliye'ci bir Binbaşı, Recep'e yeterince silah temin edip emrine on kişi vererek, Rum çeteleriyle mücadele etmesini istedi. Recep Reis, bu görevi başarıyla yerine getirerek, halktan haraç alan Rum çete-

rini tek tek temizledi. Bunlardan Giritli Andon çetesinin ortadan kaldırılışının ilgi çekici bir hikâyesi vardır.

Çete reisi Andon, zaman zaman arkadaşlarıyla birlikte Tarabya'da bir lokantada yemek yerdi. Bunu öğrenen Recep lokanta sahibine başvurdu, ağlayıp sızlayarak aç kaldığını anlattı, kendine acındırdı. Boğaz tokluğuna çalışabileceğini söyleyerek işe alınmasını istedi. Sonunda lokantacı, ısrarlara dayanamayarak onu bulaşıkçı olarak işe aldı. Aradan uzunca bir süre geçti. Bir akşam çetenin yemeğe geleceğini öğrenen Recep, o gece lokantanın etrafını sarmaları için arkadaşlarına haber gönderdi.

Beklenen akşam çeteciler geldi. Tüfeklerini duvara dayadılar, sonra da sofraya oturup yemeklere daldılar. Rum aşçı, çeteciler için özel bir menü hazırlamıştı. Recep Reis, 'ben yiğitleri çok severim, ne olur, bu tepsiyi onların önüne ben koyayım', diyerek ustasından izin aldı. Tepsiyi çetebaşının önüne büyük bir nezaketle koyduktan sonra, gizlice önlüğünün altına gizlediği tabancayı çıkarıp ateşlemeye başladı. Önce çetenin elebaşısı Andon, ardından adamları çığlıklar atarak serilmeye başladılar. Kaçmaya çalışanlar da dışarıda bekleyen Recep'in adamları tarafından öldürüldü, ikisi de yaralandı.'[105]

Bu olaydan sonra Recep Reis, Beykoz'la Sarıyer arasında mekik dokuyarak sürekli baskınlar veriyor, bölgedeki Rum çetelerini teker teker ortadan kaldırıyordu. Hainlerin bir kısmı da korkarak orayı terk etmişti. Artık görevine her gün yenileri ekleniyordu. İnebolu'ya silah ve cephane sevk etmek işi de ona verilmişti. Recep Reis, mukavemet teşkilatının güvenilir bir mensubu olmuştu.

***

İpsiz Recep, çeteleri yıldırdıktan sonra, arkadaşlarıyla birlikte Boğaz'dan ayrıldı. Zaten hem İngiliz ve hem de Yunan

105 S.Kazmaz, "İpsiz Recep ve arkadaşları", V. Uluslar arası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003, s.222.

istihbaratı tarafından her yerde aranıyordu. Önce Şile'ye, oradan Kefken'e geldi. Sonra da Karasu'da karargâh kurarak Kurtuluş Savaşı saflarına fiilen katıldı. Fakat çetesinin mevcudu büyük işlere yetmiyordu. Bu niyetle Rize'deki dostlarından yardım istedi. Bir dostuna şöyle bir telgraf çekti:

'Ey Koca Mehmet Efendi. Düşman burada mallarımıza canlarımıza kastederken, sen Rize sokaklarında bastonuna dayanıp geziyorsun. Hemen bütün Rize eşkıyasını toplayıp, Tuzcuzâde Halit Ağa'nın maiyetine verip buraya gönderesin.'[106]

Zeytin ve Ekmek

Ankara'dan izin alındı ve 'ıslah-ı nefs' etmeleri şartıyla, Rize Hapishanesi'nin eşkıyaları serbest bırakıldı. Cezaevi hükümlüleri, vatan için çarpışmak üzere Recep Reis'in emrine verildi. Ayrıca:

'İpsiz Recep'in çetesine gönüllü yazılmak isteyenler, silahıyla birlikte gelsin.' diyerek, tellâl bağırtıldı.

Bu gayretler sonunda, çeteye katılmak üzere altı yüzün üzerinde gönüllü toplandı. Bunlar, motorla Rize'den Amasra'ya geldiler. Yol boyunca yemekleri köylüler tarafından karşılandı; zaten yedikleri zeytinle ekmekti. Giyim olarak da üzerlerinde sadece donlarıyla gömlekleri vardı. Recep Reis, uşaklarını Akçakoca'da karşıladı, hep birlikte silah atıp şenlik yaparak Karasu'ya geldiler.

Çetenin yemek ve yatak ihtiyacını Karasu halkı karşılardı. Her evde kazan kaynar, geceleri direnişçiler üçer beşer evlere dağıtılırdı. Hem savaşmak hem de iç güvenliği sağlamak maksadıyla dağlarda dolaştıkları zamanlarda yiyecek sıkıntısı, hatta açlık çektikleri olurdu. Recep Reis, bir kayanın üzerine çıkar, kemiği eline alır, üzerine tuz serperek yalamaya başlar, sonra da arkadaşlarına:

---

106 Ergun Hiçyılmaz, İpsiz Recep, İstanbul 2005, s.62.

'Siz de benim gibi yapın,' dermiş, bazen da topraktan çıkardıkları patatesleri yerlermiş.'[107]

Teslim Alınan Rus Motoru

Karasu'da bulundukları bir gün, Ruslara ait 400 tonilatoluk arpa yüklü bir motorun, Kefken'de limanladığı haberi gelmişti. Çetenin küçük bir grubunu derhal oraya sevk eden Recep Reis, küçük bir çarpışma sonunda motoru ele geçiriverdi, arpalar hemen köylüye dağıtıldı. Ertesi gün, aynı motorla Şile'ye, oradan da kara yoluyla Boğaziçi'ne geçildi. Direnişçileri gören yerli Rumlar kaçışmaya başladılar. Recep Reis, Türk köylülerine sabır ve cesaret telkin ettikten sonra, karargâhına dönerken, Küçükağız mevkiinde bir Yunan gemisinin yük boşaltmakta olduğunu gördü. Kolaylıkla teslim aldığı gemi, Kefken Adası'na getirilerek, içindeki cephane ve erzak taksim edildi.[108]

Çete ve Çatı

Recep Reis'in çetesine, Yunan kuvvetlerinin Sakarya'nın doğusuna geçmesini önleme görevi verilmişti. Çete, Yunan birliklerini Kandıra'dan çıkarmakta kararlıydı. Baskınlara hemen başlandı. Recep Reis'in gönüllüleri, Kefken Adası'ndan hareketle gece baskınları gerçekleştirerek düşmana büyük zayiat verdirdiler. İkinci saldırıya askerler de katıldı. Baskın tarzındaki ikinci harekâtta da düşman büyük kayıplar verdi. Baskınlarda İpsiz Recep, hemen her zaman çetenin önünde yer alır, en tehlikeli yerlere hiç düşünmeden girer, korku nedir bilmezdi.

Üçüncü saldırı Zifler Ovası'nda oldu. 150'si asker olmak üzere 800 kişilik mücahit grubu, Sakarya'yı salla geçtikten sonra, gece dağlarda yatıp şafakla hücuma geçtiler. Kandıra kurtarılamamıştı ama sonuç müspetti. Mücahitler köylülerin, "Geceyi

---

107 Hiçyılmaz, a.g.e. s.225

108 İhsan Birinci, "İpsiz Recep Çetesi", Hayat Tarih Mec., İstanbul 1968, c.4 s.10, s.73.

evlerimizde geçirin!" teklifine; "Çete, çatı altına girmez!" kuralınca yanaşmadılar.

Sonraki günlerde mücahitlerin sayısı 1200'e yükselmişti. Recep Reis'in idaresinde düşmana yeniden taarruz edildi. Bu son baskınla hem Kandıra hem de Adapazarı kurtarıldı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Tebriki

Anadolu'da düzenli ordular kurulup, düşmana lâyık oldukları son dersi vermenin sırası gelince, bağımsız çeteler birer ikişer başkumandanlığa bağlanıyordu. Mücadeleye bir disiplin altında devam edilmesi planlanmıştı.

Kandıra'da mevzilenen 23. Tugay Kumandanı Âtıf Bey'in, kumandanlığa bağlanma teklifini, hiç düşünmeden kabul eden İpsiz Recep Reis çetesi de, Kocaeli 1. Taburu adıyla Hendek'te bulunan 43. Alay'ın emrine girdi. Recep Reis'e milis yüzbaşısı unvanı verildi.

Recep Reis ve mücahitlerinin bölgedeki hizmetleri 1923'e kadar sürdü. Savaş bitince Ankara'ya davet edilen Recep Reis, Mustafa Kemal Paşa tarafından huzura çağrılarak, vatana yaptığı büyük hizmetleri sebebiyle tebrik edildi.

Bir süre Rize'de kalan Recep Reis, hayatının sonraki yıllarını Karasu'da sürdürdü. Önce Kızılcık Köyü'ne, sonra da suyu sevdiği için Sakarya nehri kıyısında bir yere yerleşti; Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kendisine ev ve arazi tahsis edildi. Fakat Reis, kendisine tahsis edilen arazinin altı dönümünü kabul edip, geri kalanını halka dağıttı.

Düşmana karşı gösterdiği büyük kahramanlıklar karşılığı kendisine verilmek istenen 'İstiklâl Madalyası'nı:

'Biz madalya için değil; vatanımızı kurtarmak, bu toprakları gâvurdan geri almak için savaştık.' diyerek, reddetti.

İstiklal madalyası, ancak kendisinin vefatından sonra eşine verilebildi. Zaten daha önce yüzbaşı rütbesiyle birlikte bağlanan 50 lira tutarındaki aylığı da çetenin mutfağına bağışlamıştı.

***

Bir gün hastalandı, doktorlar tifoya yakalandığını söylüyorlardı. Bu vatanperver insan, kısa süren bir hastalığın ardından 11 Haziran 1928'de hayata gözlerini yumdu, yetmiş yaşındaydı. Ölümünden geriye sadece saati kalmıştı. Bu aziz kahraman Karasu Ulucami yakınındaki mezarlığa defnedildi.

Recep Reis (İpsiz), vatan için yaptığı unutulmaz hizmetler sebebiyle, halk tarafından öylesine sevilip benimsendi ki, öldüğü yıl Karasu'da doğan yüzlerce erkek çocuğa 'Recep' adı konuldu.

Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali sırasında, imanı ve
vicdanından yükselen cesur bir sesle, düşmana ilk kurşunu atan
mücahit. Halkın dinine ve millî varlığına, milletin namusuna uzanan kirli eli,
çelikten yüreğiyle kıran bir vatansever. Yiğitçe davranışıyla bütün milletin
ayaklanmasına yol açan ve
İstiklal Savaşımızın müjdecisi olan bir halk kahramanı

SÜTÇÜ İMAM ve MARAŞ DİRENİŞİ

Sütçü İmam, 1878 yılında Maraş'ın Fevzi Paşa Mahallesi'nde doğdu. Asıl adı Ali'dir. Babası Kireççi Ömer Efendi, annesi Emine Hanım'dır. Üçü kız, dört evladı oldu. Bir yandan Uzunoluk semtinde süt satarak geçimini sağlarken, bir yandan da fahri olarak bugünkü adıyla Çınarlı (eski adı Bektutiye) Camii'nde imamlık yapıyordu. 31 Ekim 1919 da, Fransızlara ilk kurşunu atan Sütçü İmam, düşmanın Maraş'tan kovulması (10 Şubat 1920), yani Maraş'ın kurtuluşundan sonra, fedakârlığına mükâfat olarak belediyeye odacı alındı; bu görevin yanı sıra, kaledeki topun idaresi de kendisine verildi.

Aslan Payı

19. asırdan itibaren Ortadoğu, Batılı devletlerin rekabetine sahne oldu. Aden'in işgalinden sonra İngilizler, Süveyş kanalı ve Mısır'ı savunmak için bir hareket üssü olarak, Güney Anadolu ve Suriye'nin elde edilmesine önem verdiler. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında, gelecekte doğabilecek tehlikeleri dikkate alan İngiltere, Fransa'nın Suriye ve Güney Anadolu'daki isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Ayrıca, hem Rusya'nın güneye sarkmasını önlemek hem de Ortadoğu'da onlarla karşı karşıya gelmemek için, Fransa'nın bir tampon bölge oluşturmasını istiyordu.

9-16 Mayıs 1916'da, Rusya'nın Petersburg şehrinde imzalanan gizli bir anlaşmayla; Musul, Adana, Maraş, Urfa, Antep bölgeleri ile Suriye'nin bir kısmının Fransızlara verilmesi, Bağdat ve Mezopotamya'nın ise İngilizlerde kalması kararlaştırıldı. Fakat I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın mağlup olması ve Rusya'nın Bolşevik ihtilali sonucu kendi iç işlerine yönelerek savaştan çekilmesi, Ortadoğu'daki şartların İngiltere lehine gelişmesine yol açtı.

İngiltere'nin savaş sonrasındaki siyaseti, parçalanan Osmanlı Devleti'nden aslan payını almaktı. Özellikle Suriye cephesinde Osmanlı kuvvetleriyle çarpışan kendisiydi. Savaşın bütün yükünün kendisi tarafından üstlenildiğini ileri sürerek, Fransa'ya verdiği sözlere sırt çevirdi. Osmanlı Devleti ile yapılan Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'yu güneyden işgale başladı.[109]

Müslüman İngiliz Erleri

İngilizlerin, Suriye cephesinde, Mondros Mütarekesine aykırı ilk davranışları İskenderun'dan başladı. 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal eden İngilizler, burası ile yetinmeyerek Adana Vilayetinin de boşaltılmasını istedi. II. Ordu'nun lağvından sonra, 1918 Aralık'ında Adana, 1 Ocak 1919'da Antep işgal edildi.

Antep işgalinin ardından sıranın Maraş'a geldiği anlaşılıyordu. İşgalden önce Maraş'ta bulunan askerî malzeme Kayseri'ye nakledilmiş, şehirde bir kıta askerle birlikte, sadece Mülâzım Cemal kalmıştı. İngilizler, ordunun bölgeyi terk etmesinden sonra, mütarekenin 7. maddesini ileri sürerek, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ettiler. Max Andriyo komutasındaki İngiliz Kuvvetleri,-subay ve erlerinin bir kısmı Müslüman olan- bir süvari alayından ibaretti.

---

109 Yrd. Doç. Dr. Yaşar Akbıyık, Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş), Ankara 1990, s.5.

Şehirdeki Ermeniler sevinç içindeydi. Önlerinde Trasanta rahiplerinin bandosu, ellerinde çiçek buketleri Hükümet Caddesi'nden inerek, İngiliz birliklerini şehrin güneyindeki Şeyh Âdil mevkiinde karşıladılar. Taşkınlıkları son haddini bulmuştu. Avazları çıktığı kadar ve çılgınca, 'Yaşasın İngilizler. Yaşasın Ermeniler. Kahrolsun Türkler.' diye bağırıyorlardı. Bando önde, Ermeniler arkada, İngiliz kuvvetleri de onların arkasındaydı.

Bu manzarayı görüp de ağlamayan tek Türk yoktu. Zaten Ermenilerin tavrı dayanılacak gibi değildi, mukabele ise imkânsızdı. İngiliz kuvvetleri, Uzunoluk'u geçip kışlaya doğru ilerlerken, Ermenilerin sesi daha da yükselmişti; yan sokaklarda gördükleri her Türk'e hakaret yağdırıyorlardı. İngilizler, bu nakaratla kışla önüne geldiklerinde, muhafız Türk askerlerinin komutanı Mülâzım (Teğmen) Cemal, oradaki bir bölük askere silahbaşı emri verdi. Bunu gören İngiliz komutanı, Ermenileri azarlayarak yolunu değiştirdi, birliklerini Amerikan kolejine doğru sevk etti.[110]

Maraşlılar

Maraş'ın işgali sırasında Pazarcık'ta öğretmenlik yapan Mehmet Cebe işgalle ilgili izlenimlerini şöyle anlatır:

"İngilizlerin sinsi işgallerinin buralarda yaşayan kardeşlerimizin ruhlarında yaptığı tesiri anlamak ve işgallere karşı halkın düşüncelerini yakından takip etmek düşüncesiyle Maraş'a gitmeye karar verdim. Ata binerek yola düştüm; sonunda Maraş'a iki buçuk saat mesafedeki Kapıçam mevkiinde, Antep- Maraş şosesine çıktım. Biraz yol almıştım ki, Antep'ten Maraş'a gitmekte olan bir İngiliz- Hintli süvari kıtasıyla karşılaştım, geçmeleri için yana çekildim.

---

110 Âdil Bağdatlılar, Uzunoluk, İstanbul 1974, s.25-26.

Efendileri İngilizler namına, hür ve kendileri gibi Müslüman bir milleti esir etmek için, cephelerimizde kanlarını akıtan bu biçare Müslümanlara acıyarak bakıyordum. Yanımdan geçerlerken bana selam veriyorlardı. Üzüntümden adeta kendimden geçmiştim ki, yanımda bir ses duydum. Dönüp baktığımda, Postacı Halil Ağa ile karşılaştım. Halil Ağa, yaşlıbaşlı, tecrübe görmüş emekli bir jandarmaydı. O da benim gibi Maraş'a gidiyordu. Duygularımı olduğu gibi anlattım.

Sözümü bitirdikten sonra şunları söyledi:

'Hiç düşünme ve müteessir olma muallim efendi, bugün bu toprakları işgal eden İngilizlerin siyasetini büyüklerimizden çok dinlemiştim. Onlar müstemleke (sömürge) yapmak istedikleri yerlere, bölge halkının karakterine uygun birlikler gönderirler. Maraş'a da Hintli Müslümanları gönderiyorlar. Böylece halkın efkârını okşamak, İngiliz hükümetinin sözde âdil bir idare güdeceğini anlatmak istiyorlar Ama bu gayret ve emelleri boşunadır. Çünkü Maraşlılar esir ettikleri başka halklara benzemez.

İngilizler, bir ülkeyi tamamıyla esaret altına almaya karar verdikleri zaman, bu işi başarmak için hiç acele etmez, tıpkı verem mikrobu gibi davranırlar. Nasıl ki verem mikrobu girdiği vücudu içten içe sararsa, onlar da bu yolu izlerler. Hastalığın vücudu iyice sardığını hissettikleri, umumi efkârın uyuştuğuna iyice kanaat ettiklerinde işlerini kolayca görür, insanı adeta gülerek öldürürler. Fakat onlar bu bölgede istedikleri yaratılışta kimseler bulamayacaklardır. Maraşlılar, dinini ve milliyetini seven, namuslarıyla hür yaşamak isteyen insanlardır. Göreceksin zamanı gelince, varlıklarını göstereceklerdir.'

Sonraki yıllarda, o yaşlı jandarma emeklisinin dedikleri birer birer gerçekleşince kehanetine şaştım kaldım." [111]

---

111 Murat Sertoğlu, "Kendini Kurtaran Şehir Kahraman Maraş'ın Destanı", Tercüman Gazetesi, 19 Mart 1970, s.3025.

Müslüman Ermeni Kızı

Şehirdeki Ermeni komitacılar, İngilizlerden izin alarak, önceki yıllarda Müslümanlığı kabul eden Ermeni asıllı soydaşlarını aramaya başladılar. Buldukları zavallılar, İngiliz karargâhına götürülüyor, Türklerle evlenerek Müslüman olan Ermeni kızları ve kadınları dahi evlerinden zorla alınıyordu.

Müslüman olan ve Esedivanlı Mahallesi'nden Karaküçük Mehmet oğlu Hacı Mehmet'le evlenmiş olan bir Ermeni kızı, kocasından ayrılmayı ve karargâha gitmek istemediğini söyleyince, azgın komitacılardan Artin, genç kadının direnmesine rağmen, onu döverek götürdü ve yolda pek çok işkence yaptı. Genç kadın geçirdiği sinir krizleri sonucu, sonraki günlerde vefat etti. Bir süre sonra, olaydan çok müteessir olan kayınpederi de hayatını kaybetti.

Adamın cenazesi defnedilmeye götürülürken, Ermeni esnafından Bubuş adlı bir kasap, kendi gibi silahlı birkaç arkadaşıyla birlikte cemaatin yolunu kesip, merhumun kendilerine borcu olduğunu, bu borç ödeninceye kadar defne izin vermeyeceklerini söyledi. Merhumun aslında böyle bir borcu yoktu. Ermenilerin niyeti, Mehmet Efendi ve ailesine hakaret etmek, Karaküçük ailesinden para koparıp onları fakir düşürmek, böylece onlardan Müslüman olan Ermeni gelinin intikamını almaktı.

Maraş Ermenilerinin tehciri sırasında Maraş mutasarrıflığında bulunmuş olan İsmail Kemal Bey, İngiliz işgali sırasında Sivas valisiydi. Ermenilerin bir kısmı bu zattan davacı oldu. İsmail Kemal Bey, İngilizlerin baskısıyla Maraş'a getirtilerek, tutuklu olarak muhakeme edildi. Aleyhinde elli kadar davacı vardı, kendisinden yüz binlerce lira tazminat isteniyordu. Hepsi de sürgünden zarar gördüklerini ileri sürüyor, emre aykırı olarak sevk edildiklerini, bu yüzden valinin, bu suçtan da cezalandırılmasını talep ediyorlardı.

İngilizler, mahkemede müşahit bulundurarak, davayı yakından takip ettiler. Bununla beraber davacılar, mahkeme günü

hükümete geldikleri ve isimleri okunarak çağrıldıkları halde mahkemeye girmiyor, bir süre koridorlarda dolaştıktan sonra çekip gidiyorlardı. Bu davranışlarıyla mahkemeye itimatlarını olmadığını göstermek istiyor; İngilizleri müdahaleye davet ederek, davanın İngiliz mahkemesinde görülmesini istiyorlardı. Sonunda istediklerini elde ettiler, İngilizlerin davaya müdahalesini sağladılar. İsmail Kemal Bey suçlu bulundu ve suç ortağı saydıkları iki kişiyle birlikte Halep'e sevk edilerek, orada hapsedildi.[112]

Fransız İşgali

15 Eylül 1919'da İngilizlerle Fransızlar arasında imzalanan Suriye anlaşmasına göre, bölgenin Fransız kuvvetleri tarafından işgaline karar verildi. Fransızlar önce Antep'e girdiler. Fransız kuvvetlerinin içinde bir Ermeni taburunun da bulunması, şehirdeki Ermenileri coşturdu. Fransızlar, bayraklar, çiçekler ve büyük şenliklerle karşılandı.

Maraş'ta bulunan Ermeniler de Fransızların bir an önce gelmesini istiyorlardı. Böylece İngiliz işgali sırasında kolayca yapamadıkları zulme, Fransızların gelmesiyle kavuşabileceklerdi.

O sırada 13. Kolordu kumandanlığının Dâhiliye Nezaretine gönderdiği bir telgrafta şu bilgi veriliyordu:

'Suriye'den gelenlerden alınan bilgilere göre, Suriye ve Filistin'deki Ermenilerin Kilikya'ya nakledilmeye başlandığı, bu durumda Fransızların; Adana, Maraş, Antep ve Urfa gibi vilayetlerde kendi himayelerinde küçük bir Ermeni devleti kurmaya karar verdikleri anlaşılmaktadır.'

Fransızların Maraş'a geleceği haberi herkesi korku ve dehşet içinde bıraktı. Çünkü Fransızların, Ermenilerden bir 'İntikam Alayı' teşkil ettiği, Adana bölgesindeki Türklere yapılan zulüm ve facianın dayanılmayacak bir hal aldığı haberleri

112 Sertoğlu, a.g.e., s.31-32.

yayılıyor; Maraşlılar Adana'ya yolculuk yapmaya çekiniyorlardı. Ulucami'de tertiplenen bir mitingde bölgedeki facialar sayılıp döküldü, Maraş'ın da bu akıbete uğramak üzere olduğu anlatıldı. Maraş'ın ileri gelenleri, İstanbul Hariciye Nezareti aracılığı ile İngiliz ve Amerikan elçiliklerine, askerî temsilcilerine ve Hariciye nazırlıklarına, 'Şayet Maraş, mütareke sonucuna kadar işgal altında bulundurulacaksa, burada İngilizlerin kalmasının daha uygun olacağını' belirterek, Fransızların gelmesine taraftar olmadıklarını bildiriyorlardı.

Fransız Kılığındaki Ermeni Askerler

Girişilen bütün teşebbüslere rağmen, 29 Ekim 1919 Çarşamba günü, Fransızlar şehre girdiler. Onlara yapılan karşılama merasimi İngilizlere olduğundan daha parlaktı. Caddenin iki tarafındaki Ermeni evlerinin damları Ermeni kadınlarıyla dolmuştu. İkindi vaktinden sonra, önde Fransız birlikleri kumandanı, arkada Cezayir süvarileri, ardından Fransız piyadeleri şehre girdiler. Ermeniler, ellerinde Fransız bayrakları ve Ermeni komitelerinin flamaları olduğu halde, 'Kahrolsun Padişah, Kahrolsun Türkler, Yaşasın Fransızlar, Yaşasın Ermeniler' diye bağırıyorlardı. Fransız askerlerinin büyük çoğunluğunu Ermeni gönüllüleri teşkil ediyordu.

Fransızların Maraş'a gelmesiyle birlikte olaylar da başladı. Ermeniler, Fransız askerî kıyafetinde halkı tahrik ediyor, rast geldikleri kişilere saldırıyor, dövüyor, yaralıyordu. Fransız subayları ise olanları seyrediyor, seyirci kalıyordu.

31 Ekim Cuma, yani işgalin ikinci günü Ermeniler, edepsizliklerini son haddine çıkardılar. Fransız askerlerinin önüne düşerek onlara çarşıyı, hatta mahalle aralarını gezdiriyor, önlerine çıkan Türklere hakaret ederek, halkın din, gelenek ve göreneklerine dil uzatıyorlardı. O sırada yoldan geçmekte olan bir posta memurunu da döverek yaraladılar.

Vakit ikindiden akşama doğru hızla akıyordu. İçki imalatçısı bir Ermeni, Fransız üniformalı Ermeni neferlerine, kendi imal ettiği rakıdan ikram ederek onları şereflendirmişti (!) Bu sarhoş Ermenilerin, çarşı ve pazardaki taşkınlıkları bir türlü bitmiyor, kışlalarına doğru giderlerken, rastladıkları herkese hakaret ediyorlardı.

Uzunoluk Çarşısı'ndan geçerlerken, Uzunoluk Hamamı'ndan çıkıp, küçük meydandan anayola inmekte olan kadınları görünce adeta kudurmuşa döndüler. O ana kadar yaptıkları tecavüzlere mukabele görmedikleri, hiçbir tepki ile karşılaşmadıkları için cesaretleri artmıştı. Ana caddeden ayrılarak kadınların inmekte olduğu dar yola yöneldiler. Aralarından biri kadınlara yaklaşıp, önden yürümekte olan en gencinin peçesine saldırdı.

'Burası artık Türklerin değil, Fransızlarındır. Fransız memleketinde peçe ile gezilmez!' diye bağırarak, kadının yüzündeki peçeyi yırttı ve sarkıntılığa başladı. Peçesi yırtılan ve tacize uğrayan kadıncağız bayılıp yere düşünce, diğerleri feryada başladılar. Bunun üzerine, olay yerinin yakınında, yan taraftaki kahvede oturan halk oraya koşarak, Ermenileri ikaz etmeye başladılar, doğru dürüst yollarına gitmelerini söylediler. Fakat Ermeniler yapılan bu uyarılara, küfür ve silahla karşılık verdiler. Yardıma gelen vatandaşlardan ikisi atılan kurşunlardan yaralandı. Bunlardan Çakmakçı Sait'in yarası ağırdı, birden yere yuvarlandı, bir süre sonra da şehit oldu. Silah sesleri üzerine İngiliz süvari devriyesinin nal sesleri duyuldu. Fakat Ermeniler yatışmıyordu.

Sütçü İmam

Kargaşanın ortasında birden bir kahraman belirdi. Bu, Sütçü İmam'dı, âdeta Hızır gibi yetişmişti. Kuşağından çektiği Karadağ tabancasını ateşleyerek, namludan çıkan kurşunları, kadının peçesini yırtan ve Çakmakçı Said'i yaralayan azgın Ermeni'nin üzerine boşalttı. Sonra da hızla kayıplara karıştı.

Yaralı Ermeni, arkadaşlarının yardımı ile kışlaya götürüldüyse de sabaha karşı öldü.

Sütçü İmam, Nalbant Bekir'den aldığı bir atla Bertiz'in Ağabeyli Köyü'nde bulunan Beyazıt oğlu Muharrem Bey'in yanına sığındı. Gerek Ermeni, gerekse Fransızlar tarafından sürekli arandı, bulunması için hükümet çok sıkıştırıldı ise de bir türlü bulunamadı, izini kimse keşfedemedi.

Bugün gönüllerde yaşayan bu kahraman, gündüzleri köy ve bağ evlerinde, geceleri şehirdeki komşu evlerinde gizlendi. Daha sonra, Ahırdağı'na çıkan Sütçü İmam, 10 Şubat 1920 sabahı Fransızların Maraş'ı terk etmesiyle şehre döndü.

İstiklâl Savaşı Müjdecisi

Maraş'ta düşmana sıkılan bu ilk kurşun ile işgalcilere yaptıklarının yanlarına kalmayacağı gösterildi. Bu hadise gerek Fransızların, gerekse Ermenilerin yoğun baskılarına yol açtıysa da Maraş halkının işgale boyun eğmeyeceğini, dine ve namusuna uzanan ellerin kırılacağını gösterdi.

Fransız üniformasına bürünen bir Ermeni'nin öldürülmesi, Ermeni azınlığın da gözünü korkuttu. Türklerin ise maneviyatını yükseltmişti.

Sütçü İmam, işgal kuvvetlerine silah çeken ilk Maraşlıdır. Attığı kurşunlar tek bir Ermeni'yi öldürdü; fakat olay bütün milletin ayaklanmasına vesile olarak, İstiklal Savaşımızın müjdecisi oldu. Halk bu hareketle birlikte, Maraş'ta bir şeyler yapmanın kabil olduğuna inandı. İşgal kuvvetleri Maraşlıların gözünde küçüldü.[113]

Sütçü İmam'ın kahramanlığı, halkı iyice birbirine kenetledi; bu olaydan sonra, birlik ve beraberliğin en güzel örnekleri yaşanmaya başladı.

***

---

113 H.Reşit Tankut, Maraş Yollarında, Ankara 1944, s.20.

21 Ocak 1920 günü şehir muharebeleri başladı. Maraşlılar 7'den 70'e silaha sarıldılar; tek yürek halinde bütün güçlerini ortaya koyup, sonunda büyük bir zafere imza attılar. Fransız Kuvvetleri, yirmi iki gün süren çetin mücadelelerin sonunda 10 Şubat 1920 gecesi şehri şiddetle bombaladıktan sonra İslâhiye yönüne doğru çekildi.

***

Şehrin kurtuluşundan sonra kaledeki topun idaresi Sütçü İmam'a verilmişti. Kahraman İmam, 23 Kasım 1922'de Abdülmecit Efendi halife olunca, 101 pare top atmak için kaleye çıktı. Fakat merminin yarısını bile atamadan, barutun ateş alması sonucu yanarak ağır yaralandı. Bu yiğit vatansever, Alman Hastanesinde tedavi altına alınmasına rağmen iki gün sonra 25 Kasım 1922'de vefat etti. Naşı, gözyaşları arasında Çınarlı Camii mezarlığına defnedildi.

Kurtuluş Savaşı sırasında tarihimize parlak sayfalar kazandıran
ve 'Türk Verdün'ü unvanı kazanan Antep müdafaası sırasında, milletinin şerefine
yakışır bir mücadele sergileyen yiğit vatansever.
İşgal sırasında, Fransız birlikleri komutanına, "Dinimiz uğruna ölüme atılmak,
bize Ağustos sıcağında soğuk şerbet içmekten daha tatlı gelir." diyerek,
meydan okuyan cesur mücahit. Antep halkına,
"Müsterih olun, düşman cesedimi çiğnemeden Antep'e giremez!" diye haykıran aziz kahraman

ŞAHİN BEY ve ŞANLI ANTEP MÜDAFAASI

I. Dünya Savaşı'nda dünyanın büyük devletlerine karşı dört yıl olağanüstü kahramanlık örnekleri sergileyerek dövüştükten sonra, müttefiklerimizin savaştan çekilmesi üzerine biz de dayanamadık. 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda İtilaf Devletleri ile ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kaldık. Fakat savaşı bitiren bu antlaşma çok ağır şartlar taşıyor, adeta Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hedefliyordu. Özellikle 7. Madde İtilaf Devletlerine,-ordularının güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkması halinde-, Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesini işgal hakkı tanıyordu.

Galip devletler, anlaşma hükümlerini kendi çıkarlarına göre, diledikleri gibi yorumlayarak topraklarımızı işgale başladılar. Şerefli milletimize, yapılabilecek en korkunç haksızlıkları reva görmekten bile çekinmediler.

İngilizler, 5. Süvari tümeninden ayırdıkları bir süvari tugayını, topçu, istihkâm ve ağır makineli kıtalarıyla takviye edip kuzeye sürerek, 3 Ocak 1919'da Kilis'i, 15 Ocak 1919'da Antep'i işgal ettiler. Ardından Fransızlarla anlaşarak, Musul ve çevresi kendilerinde kalmak şartıyla, 5 Kasım 1919'dan itibaren Maraş, Urfa, Antep ve Kilis'i, Fransızlara bırakarak geri çekildiler. Fransızlar, Adana bölgesinde olduğu gibi, buralarda da yerli

Hıristiyanlardan gönüllü birlikler kurmuş, bir Ermeni taburunu da beraberlerinde getirmişlerdi.

Düşman kısa süre sonra, azınlıkların da desteğiyle gerçek yüzünü göstermeye başladı. Halktaki silahlar toplanıyor, köylere yapılan baskınlarla mallar telef ediliyor, kadınlara sarkıntılık haberleri duyuluyor, artan baskılarla halk çaresizliğe mahkûm edilmek isteniyordu. Büyük Araptan Köyü'nün talanı ve Akyol polis karakolundaki Türk bayrağının zorla indirilmesi Anteplileri galeyana getirmişti.

Şaşkına Uğrayan Fransızlar

Antepliler pasif direnişe başlamıştı. Köylüler, düşmana tahıl ve savunma sistemi kurmaları için gereken kereste ve benzeri stratejik malzemeleri satmıyordu. Antep'ten erzak tedarik edemeyeceklerini anlayan Fransızlar, yiyecek ve benzeri maddeleri başka bölgelerden getirmek zorunda idiler. Bu yüzden Antep'e yapılacak ikmal, Fransızların tümen karargâhı olan Katma'dan ve Kilis Garnizonu'ndan gelecek yardıma bağlıydı. Bu ikmal, ancak Antep-Kilis hattı kullanılarak yapılabileceğinden, güzergâh büyük önem taşıyordu.

***

Bir gün civar köylerden toplanan çeteler, düşmanı Çatalmazı denilen dar bir boğazda kıstırdı, şaşkına uğrayan Fransızlar karşılık vermekte gecikince büyük zayiat verdiler.

Direniş resmen başlamıştı. Köşe başlarından ve kenar mahallerinden her gün kurşun sesleri duyuluyordu.

Şahan Bey

Antep-Kilis yolunun savunması ilk önce Mısırzade Nuri Bey'e verilmişti. Bu esnada Fransızlar, Antep'teki konumlarını güçlendirmek için Katma-Kilis-Antep yolu ile takviye kuvvetleri getirmekte, bu yol üzerinde rahatça hareket etmekteydiler.

İşte, tam bu sıralarda Şahin Bey Antep'e geldi. Asıl adı Mehmet Said olan bu kahramana 'Şahin Bey' lakabı halk tarafından daha sonra verilecekti. Antepliler kendisine mahalli lehçe ile 'Şahan Bey.' diyorlardı.

***

Şahin Bey, 1877'de Gaziantep'in Bostancı Mahallesi'nde doğmuş, 1899'da Yemen'e er olarak gitmiş, Yemen cephesinde gösterdiği başarılar neticesinde kendisine başçavuş rütbesi verilmişti. 1911'deki Trablusgarp Savaşına gönüllü olarak katılmış, Balkan Savaşı'nda Çatalca cephesinde, Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Galiçya'daki 15. kolorduda, sonra da sırasıyla Çanakkale'de ve Filistin cephelerinde savaşmıştı.

1917 Ekim'inde Sina Cephesinde İngilizlere karşı dövüşmüş, vatanperverliği, üstün ahlâkı, cesaret ve kahramanlığı sayesinde rütbesi teğmenliğe yükselmişti. 1918'deki şiddetli bir muharebe esnasında İngilizlere esir düşen Mehmet Said, Mısır'daki Seydi Beşir esir kampına gönderilmişti.

Bayrak İçin...

Ateşkesten sonra, 1919 Aralık'ında İngilizler tarafından serbest bırakılan Şahin Bey 13 Aralık 1919'da İstanbul'a gitti. Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'ya müracaat edip vazife istedi. Paşa'nın kendisini Urfa'nın Birecik İlçesi Askerlik Şube Başkanlığı'na tayin etmesi üzerine memleketi olan Antep'e geldi.

Antep'i düşman işgalinde bulması onu hem şaşırtmış hem de çok üzmüştü. Hâlbuki o, bu günleri görmemek için senelerce savaşmıştı. Yüreği acı içindeydi. Baba yadigârı evinde sadece bir gün kalabildi. Aile büyüklerinin:

"Oğlum birkaç gün istirahat et, betin benzin solmuş." gibi yalvarmalarını dinlemedi.

"Hayır kalamam, bakın düşmanlar bayrağımızı indirmişler, ben yıllarca bu bayrak için dövüşmüştüm." diye cevap verdi.

Antep Direnişi

İşgal altındaki Antep'in durumunu görünce, Birecik'teki görevinden vazgeçerek, burada kalmaya karar verdi. Eşi ile helalleşip, oğluna sarıldıktan sonra, Antep Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ne başvurup vazife istedi. Cemiyet kendisine Kilis-Antep yolunu kontrol etme görevini vermişti. Şahin Bey, yüreğinde kendisine tevdi edilen hizmetin ulvi ve ağır mesuliyetini hissederek, bir an bile beklemedi, derhal faaliyete geçti.

1920 başlarında Antep köylerini teker teker dolaşarak, halka işgalin acı sonuçlarını, vatan ve millet sevgisini, cihadın ehemmiyet ve faziletini anlattı. Kısa zamanda 150-200 kişilik bir fedai grubu toplamıştı. Ulumasara Köyü'nü karargâh yaptı. Kilis- Antep yolu üzerinde bulunan Kızılburun, Ulumasara ve Kertil'de tahkimat yaparak, buralardan geçen Fransız birliklerine baskınlar vermeye başladı. Anteple Kilis'in irtibatı hemen hemen kesilmişti.

'Kilis-Antep yolu, Antep direnişinin kilit noktasıdır. Ne yapıp etmeli, Fransızların bu yoldan Antep'teki işgal birliklerine yardım ulaştırmalarına engel olmalıyız.' diyordu.

Kısa süre içinde halk tarafından o kadar sevildi ki, yardım için hangi köye gitse, canla başla karşılanıyor, köylüler ona istediği kadar para ve yiyecek yardımında bulunuyorlardı.

3 Şubat 1920 günü, iki bölüğün himayesinde Kilis'ten Antep'e hareket eden ve 150 arabadan oluşan bir Fransız erzak kolu Kertil'de pusuya düşürülerek geri dönmek zorunda bırakıldı. Ertesi gün, Kilis yoluna hâkim olan telgraf hatları imha edilerek, Fransızların Kilis'le olan haberleşme bağlantısı kesildi. Bu gayretler halkın moralini yükseltiyor, maneviyatını artırıyordu. Antepliler, hem Şahin Bey'e cephane ve erzak

temin ediyor hem de yoğun bir biçimde şehirdeki direnişi, örgütlemeye çalışıyorlardı.

Fransızlar, 18 Şubat günü aynı yoldan tekrar geçmeyi denediler. Fakat Şahin Bey'in mücahitleri, iki top ve pek çok makineli tüfekle takviye edilmiş olan bu birliği de darmadağın etmeye muvaffak oldu. Düşman yeniden Kilis'e dönmek zorunda kaldı. Fransız kuvvetleri bir avuç yiğit karşısında perişan olmanın şaşkınlığını yaşıyorlardı. Kilis'teki komutanının keyfi kaçmış, şapkasını başından fırlatarak, geri dönen komutanı tevkif ettirmişti.

Şahin Bey, bu zaferlerin ardından düşman kumandanına gönderdiği mektupta şöyle sesleniyordu:

"Kirli ayaklarınızın bastığı şu toprakların her zerresinde şehit kanı vardır. Din, namus ve hürriyet uğruna ölüme atılmak, bize Ağustos sıcağında soğuk şerbet içmekten daha tatlı gelir. Bir an evvel topraklarımızdan savuşun, yoksa canlarınıza kıyacağız."

Şahin Bey, yiğit Antep halkına da şöyle moral veriyordu:

"Merak etmeyin, müsterih olun; düşman, cesedimi çiğnemeden Antep'e giremez."

On Bir Yaşındaki Mücahit

Antep'teki işgal kuvvetleri komutanı bunalmıştı. Katma'daki 2. Fransız tümenini aralıksız arıyor, sürekli erzak ve cephane istiyordu. Ayrıca Antep'e ulaşmak onlar için itibar meselesine dönüşmüştü. Ne pahasına olursa olsun Antep'e ulaşmak isteyen işgal kuvvetleri, 25 Mart günü çok kalabalık bir birlikle yola çıktı. Kilis'ten Yarbay Andrea komutasındaki birlikte, 3 tabur piyade (1000 asker), 2 bölük süvari (200 atlı) bulunuyordu. Düşman ayrıca bir dağ bataryası, 16 ağır makineli tüfek ve pek çok otomatik silahla takviye edilmişti. Şahin Bey'in kuvvetlerinin mevcudu ise, Kilis Kuvâ-yi Milliyesi'nin takviyesine rağmen

200'u geçmiyordu. Şahin Bey'in 11 yaşındaki oğlu Hayri bile çatışmaların başından beri gönüllüler arasındaydı ve her çarpışmaya katılmıştı.

Düşmanla ilk büyük çarpışma 26 Mart günü Kızılburun tepelerinde, ikincisi ise ertesi gün Kertil civarında oldu. Mücahitlerin bulunduğu tepeler, düşmanın top ve makineli tüfek ateşi altında kalmıştı, her yandan mermi yağıyordu. Gönüllüler çekilmek zorunda kaldılar.

Mart'ın 28'i, yani savaşın üçüncü günüydü. Şahin Bey cepheden cepheye koşuyor, mücahitlerin direniş gücünü artırmaya çalışıyordu. Düşman top ve makineli tüfeklerle saldırıyor, durum her dakika daha kritik bir hâl alıyordu. Toplar ve otomatik tüfeklerden yağan mermilere sadece tüfekle karşı koymanın mutlak ölümle sonuçlanacağını anlayan gönüllüler çekilmeye başladılar, mücadelenin imkânsızlığı görülüyordu. Top mermilerine süngü ile karşılık verilemezdi. Zaten çoğu ya şehit olmuş, ya da yaralanmış, sayıları bir avuca inmişti.

"Şahin Bey, gâvur kesretli ateş yağdırıyor çekilelim, karşı duramayacağız." diyorlardı.

Kuvvet dengesi diye bir şey yoktu, ayakta kalan bir avuç mücahide artık kuvvet bile denemezdi. Fakat Şahin Bey çekilmeyi reddediyor, "Son kurşunumuza kadar atmalıyız!" diye bağırıyor, çekilmeyi tavsiye edenlere:

'Düşman buradan geçerse, Antep'e ne yüzle dönerim, onlara söz vermiştim. Düşman, ancak vücudumu çiğneyerek geçebilir.' diye haykırıyordu.

Alçak Düşman

Bu kahraman vatan evlâdı, 200 civarındaki yiğidiyle, kendisinden çok üstün düşman birliklerine karşı, şahinlere yakışır bir biçimde, sabahtan akşama kadar üç gün savaşmış, düşmana pek

çok kayıp verdirmişti. Fransızlar, bu bir avuç kahraman karşısında şaşırıp kalmış, on saatlik mesafeyi dört günde alabilmişlerdi.

Bir avuç gönüllü tepelere çekildiler. Şahin Bey, tek başına direniyordu. O, şimdi tek başına bir orduydu. Elinde tüfeğiyle Elmalı köprüsünü tutmaya çalışıyor, köprünün taş korkuluklarını siper alarak, düşmana ateş etmeye devam ediyordu. Tepelerdeki arkadaşları onun bu kahramanca savunmasını, çaresizlik ve gözyaşları içinde seyrediyorlardı.

Son kurşununu da attıktan sonra tüfeğini yere vurarak parçaladı. Şimdi eline kamasını almıştı. Köprü üzerinde, göğsünü düşman mermilerine siper ederek ağır ağır ilerliyor, sesinin bütün gücüyle:

'Geçemezsiniz.' diye bağırıyordu.

Orduları sanki yumruklarıyla durdurmak ister gibiydi. Üzerine doğru gelenlere son sözlerini haykırdı:

'Allah vatanı kurtaracaktır.'

Fransız subayları, Elmalı köprüsü üzerinden kendilerine doğru tek başına yürüyen bu çılgın kahraman karşısında suskundular, ne yapacaklarını kestiremiyorlardı. Şahin Bey yeniden kükredi.

'Alçak düşman, haydi gel. Süngüle.'[114]

Şahin Bey'in vücuduna bir anda onlarca mermi boşaldı. Bu kahraman beden toprağa düşmüştü ama Antep'te binlerce Şahin doğuyordu. Fransız piyadeleri, bu yiğit vatan evlâdının bedenini onlarca süngü darbesi ile deliyor, gecikmelerinin acısını Şahin Bey'in cansız vücudundan çıkarıyorlardı.

28 Mart günüydü. Şahin Bey verdiği sözü tutmuştu. Düşman kuvvetleri ancak onun yiğit cesedini çiğneyerek geçebilmişti. Şahin Bey'in naaşı, gözyaşları içinde Antep'in Melek mezarlığına defnedildi.

---

114 Hulusi Yetkin, Gaziantep Türkçülüğünün bayrak şehidi Şahin Bey, Gaziantep 1970.

***

Antep, bu kahraman evlâdının destanını hâlâ gözyaşları içinde söylemektedir:

Uyan Şahan uyan uyanmaz mısın?
Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın?
Al kızıl kanlara boyanmaz mısın?
Uyan Şahan uyan, bak neler oldu.
Sevgili Antep'e düşmanlar doldu.
***
Şahanı sorarsan otuz yaşında
Süngü ile delindi köprübaşında
Çeteler toplanmış ağlar başında
Uyan Şahan uyan, bak neler oldu.
Sevgili Antep'e düşmanlar doldu.
***
Uyan Şahan uyan, yaran çok mudur?
Düşmandan intikam alan yok mudur?
Saplandı bağrına yoksa ok mudur?
Uyan Şahan uyan, bak neler oldu?
Yaralı vatana düşmanlar doldu.

KAYNAKÇA

Haluk Dursun, İstanbul'da Yaşama Sanatı, İstanbul 1999.

Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, c.2 İstanbul 1995.

Feridun Dirimtekin, İstanbul'un Fethi, İstanbul 1976.

Tahsin Ünal, Osmanlı'da Fazilet Mücadelesi, Ankara 1975.

Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1994, c.I-II-III.

Mehmet Niyazi, Türk Tarih Felsefesi, İstanbul 2008.

Prof. Dr. Ahmet Uğur, Yavuz Sultan Selim, Kayseri 1999.

Selahattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969.

Yılmaz Öztuna, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları, İst. 1989.

R. Şevki Yeşim, "Barbaros'un Karakteri", Hayat Tarih Mec., İst. 1969.

Tahsin Tunalı, "Kanunî'nin son seferleri", Hayat Tarih Mec., İst. 1972.

Bahri Noyan, "Preveze Savaşı", Hayat Tarih Mecmuası, İst. 1969.

M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü c.II.

Prof. Dr. A. Afetinan, Pîrî Reis'in Hayatı ve Eserleri, Ankara 1974.

Pîrî Reis Sempozyumu, Harita Genel Müdürlüğü, 1983.

Cengiz Orhunlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", Belleten 1970.

Kâzım Çeçen, Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri, İst. 1988, s.34.

Sâi Mustafa Çelebi, Günümüz Dilinde Tezkiretü'l Bünyan, İst. 2002.

Turgut Cansever, Mimar Sinan, İstanbul 2005.

Enis Kortan, "Mimar Sinan'ın Türk ve Dünya Mimârîsindeki yeri", İst.

Ender Bilar, Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne 1994.

Neriman Köylüoğlu, Mimar Sinan ve Selimiye Camii, Edirne 1994.

S. Ayverdi, "Kahraman baba-oğul", Türk Dünyası Tarih Dergisi, c.6.

Mustafa Cezar, Osmanlı Tarihi, C.3, İstanbul 1960.

İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.4, Ankara 1982.

Dr. Ersin Gürsoy, Girit'in Fethi, İstanbul 2004.

O. Şâik Gökyay, Kâtip Çelebi, Ankara 1986.

Huriye Yeklef, Kâtip Çelebi ve Süllemü'l Vusül'u, Ankara 1996.

Prof. Dr. Hamit S. Selen, Kâtip Çelebi- Cihannüma, TTK, Ank. 1985.

O. Şâik Gökyay, Kâtip Çelebi'den Seçmeler, İstanbul 1968.

R.Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, c.7.

Prof. Dr. Metin Hülâgu, Yaralı Mareşal, İstanbul 2006.

İbrahim Edhem. Plevne Hatıraları. İstanbul 1979.

Zuhuri Danışman. Osmanlı İmp. Tarihi, İstanbul 1964.

İ. Hami Danişmend, İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi, İst. 1967, c.4.

Tülay Duran, "Çanakkale Deniz Zaferinin Yıldönümü", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. İstanbul 2000.

Turhan Seçer, Destanlaşan Çanakkale, İstanbul 2005.

Mehmet Niyazi, Çanakkale Mahşeri, İstanbul 2004.

Cemal Kutay, 1.Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi, İstanbul 1962.

Can Alpgüvenç, Osmanlı Büyüklerinden Hatıralar, İstanbul 2007.

Mehmet Niyazi, Yemen ah Yemen, İstanbul 2006.

S.Kazmaz, "İpsiz Recep ve arkadaşları", V. Uluslararası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003.

Ergun Hiçyılmaz, İpsiz Recep, İstanbul 2005.

İhsan Birinci, "İpsiz Recep Çetesi", Hayat Tarih Mecmuası, İst. 1968.

Yrd. Doç. Dr. Yaşar Akbıyık, Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş), Ankara 1990.

Âdil Bağdatlılar, Uzunoluk, İstanbul 1974.

Murat Sertoğlu, "Kahraman Maraş'ın Destanı", Tercüman Gazetesi, 19 Mart 1970.

H. Reşit Tankut, Maraş Yollarında, Ankara 1944.

Hulusi Yetkin, Gaziantep Türkçülüğünün bayrak şehidi Şahin Bey, Gaziantep 1970.